

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
Studijní program: Obecné otázky geografie

Martin Šimon

Kontraurbanizace: rytmy, identity, domovy
Counterurbanisation: rhythms, identities, homes

Dizertační práce

Vedoucí práce: Doc. RNDr. Martin Ouředníček, Ph.D.

Praha / Libčice nad Vltavou 2012

Prohlášení autora

Prohlašuji, že jsem dizertační práci zpracoval samostatně za použití uvedených zdrojů a literatury. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného či stejného akademického titulu. Součástí dizertační práce jsou čtyři publikační výstupy, na kterých jsem se autorsky podílel. Podíl autorství je specifikován u každé publikace. Souhlas spoluautorů s vymezením autorského podílu je uveden v příloze práce.

Publikace:

ŠIMON, M. (2011a): Kontraurbanizace: chaotický koncept? *Geografie*, 116, č. 3, s. 231-255.

Autorský podíl: 1

ŠIMON, M. (2011b): Úspěšná integrace rumunské komunity z Bílé Vody. *Český lid: Etnologický časopis*, 98, č. 2, s. 155-172.

Autorský podíl: 1

ŠUSTROVÁ, K., ŠIMON, M. (2012): Opuštění městského způsobu života? Analýza vybraných aspektů migrace na venkov. In: Temelová, J., Pospíšilová, L., Ouředníček, M. (eds.): *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. Plzeň, Aleš Čeněk, s. 99-121.

Autorský podíl: 0,5

ŠIMON, M. (2012): Exploring counterurbanization in a post-socialist context: case of the Czech Republic. *Sociologia Ruralis*, XX, XX-XX. (revisited 15.7.2012)

Autorský podíl: 1

V Praze, 24.7.2012

Podpis: .....

Poděkování

Děkuji svému školiteli Martinovi Ouředníčkovi za vedení dizertační práce a za velmi dobrou a férovou spolupráci nejenom po čas doktorského studia.

Dále děkuji všem kolegyním a kolegům z Urbánní a regionální laboratoře, týmová spolupráce s vámi ať už ve výuce či na projektech dává mému studiu smysl. Specificky děkuji Kláře za odvahu jít do náročného projektu a vůli úspěšně jej realizovat.

Děkuji též bývalým i současným obyvatelům naší kanceláře v „dřeváku“ v Horské 3 za příjemně přátelské a alternativní pracovní prostředí. Dále děkuji bývalým i současným obyvatelům naší podkrovní kanceláře v Jilské 1 za příjemně přátelské pracovní prostředí.

Děkuji projektu Kontraurbanizace (Výzkum kontraurbanizace v České republice: migrace na venkov, životní styl a proměny rezidenčních preferencí, č. 104810, řešitel Martin Šimon) a projektu Diferenciace (Sociálně prostorová diferenciace obyvatelstva a její vliv na kvalitu života ve městech a obcích České republiky, č. 2D06012, řešitel Martin Ouředníček) za poskytnutou finanční podporu, s níž bylo možné realizovat výzkum pro dizertační práci. Dále děkuji Vzdělávací nadaci Jana Husa za poskytnutí stipendijní podpory.

Závěrečné poděkování patří těm všem, kdo tolerovali mé sobecké odmlčení po čas mého studia a psaní dizertační práce. Omlouvám se.

Obsah

1. Úvod.....	9
2. Obecná východiska a zvolené teoretické přístupy	13
3. Kontraurbanizace v prostoru.....	14
3.1. Kontraurbanizace a systém osídlení.....	16
3.2. Kontraurbanizace a prostorové (i-)mobility.....	19
3.3. Kontraurbanizace a lokality a komunity	22
4. Kontraurbanizace v soudobých společnostech	25
4.1. Tradiční, moderní, a „třetí“ společnosti.....	26
4.2. Hodnotové orientace a životní styl	27
4.3. Kontraurbanizace v diskurzech.....	29
5. Představení publikovaných prací	31
5.1. Teoretické zarámování kontraurbanizace v současném výzkumu.....	32
5.2. Etnografická studie specifické imigrační komunity	33
5.3. Změny životního stylu a kontraurbanizace	34
5.4. Kontraurbanizace v Česku – případová studie.....	36
6. Shrnutí: výsledky výzkumu kontraurbanizace v Česku.....	37
7. Literatura.....	40
8. Soubor publikovaných textů	53

Seznam publikovaných textů

ŠIMON, M. (2012): Exploring counterurbanization in a post-socialist context: case of the Czech Republic. *Sociologia Ruralis*, XX, XX-XX. (revisited 15.7.2012)

ŠUSTROVÁ, K., ŠIMON, M. (2012): Opuštění městského způsobu života? Analýza vybraných aspektů migrace na venkov. In: Temelová, J., Pospíšilová, L., Ouředníček, M. (eds.): *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. Plzeň, Aleš Čeněk, s. 99-121.

ŠIMON, M. (2011a): Kontraurbanizace: chaotický koncept? *Geografie*, 116, č. 3, s. 231-255.

ŠIMON, M. (2011b): Úspěšná integrace rumunské komunity z Bílé Vody. *Český lid: Etnologický časopis*, 98, č. 2, s. 155-172.

ŠIMON, M. (2011c): Únik z měst na venkov. *Geografické rozhledy* 20, č. 3, str. 6-7.

ŠIMON, M., POSPÍŠILOVÁ, L., (2011): Rozmístění obyvatelstva. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. (eds.): *Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky*. Nakladatelství Karolinum, Praha, s. 15-16.

POSPÍŠILOVÁ, L., ŠIMON, M. (2011): Administrativní členění. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. (eds.): *Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky*. Nakladatelství Karolinum, Praha, s. 13-14.

ŠIMON, M., OUŘEDNÍČEK, M. (2010): Migrace na venkov a kontraurbanizace: Přehled konceptů a diskuze jejich relevance pro výzkum v Česku. In: *Geografie pro život ve 21. století: Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou v Ostravě 31. srpna – 3. září 2010*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, s. 738-743.

VOBECKÁ, J., ŠIMON, M. (2008): Kolovraty. In: Vobecká, J., Kostecký, T. (eds.): *Politické důsledky suburbanizace. Analýza případových studií proměn politického chování a občanské participace ve vybraných suburbánních lokalitách Prahy a Brna. Sociologické studie/ Sociological studies 07:8*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 32-36.

Abstrakt

Výzkumy kontraurbanizace, které jsou stěžejním tématem této dizertační práce, představují vhodné pole, kde je možné zkoumat proměny soudobých společností a jejich sociálně prostorových organizací. Dynamika těchto proměn vyvolává poptávku po nových teoretických konceptech, které by umožnily probíhající změny uchopit, a které by poskytovaly vysvětlení těchto změn. Pojem kontraurbanizace není ustálený, už od svého prvotního použití představuje sporný termín. Z pohledu geografie osídlení vyvolala kontraurbanizace obecnou debatu o nastávajících trendech vývoje osídlení v urbanizovaných společnostech, která ukazovala na odlišné logiky koncentrace a dekoncentrace lidských aktivit. Kontraurbanizace operacionalizovaná jako migrační pohyb představuje výzvu pro řadu standardních uchopení migrace. Logika neekonomicky motivované migrace z center do periferií vyžaduje hledání alternativních vysvětlujících modelů i výzkumných metod. Hodnocení vlivu a dopadů kontraurbanizace v lokalitách je analogií na klasické sociálně vědní studie hodnotící integraci přistěhovalců z venkova ve městech.

Dizertační práce se skládá se dvou základních oddílů. První oddíl představuje širší teoreticko-metodologické uvedení do zkoumané problematiky. Kontraurbanizace je představena jako prostorový ale i sociální fenomén. Podrobněji je rozebrána kontraurbanizace jako proces v systému osídlení, kontraurbanizace jako forma prostorové mobility, a kontraurbanizace jako proces měnící populační a sociální strukturu v lokalitách a komunitách. Zvláštní pozornost je věnována soudobým společnostem, vztahům mezi mobilitami, životním stylem a hodnotovými orientacemi. Není opomenuta ani diskurzivní stránka výzkumu kontraurbanizace. Druhý oddíl, který tvoří stěžejní část práce, je sestaven z publikovaných prací autora. Příložené texty se skládají ze tří článků publikovaných v časopisech s impact factorem a jedné kapitoly v recenzované knize. Všechny jsou nejprve stručně představeny ve svých základních charakteristikách a poté přiloženy v originálním znění. Publikace ukazují nejen velkou rozmanitost výzkumů kontraurbanizace ale i metodologickou rozrůzněnost v přístupech, jak lze kontraurbanizaci či přímo související fenomény zkoumat. Dizertační práci uzavírá souhrnné hodnocení výzkumu kontraurbanizace v Česku.

Abstract

Counterurbanisation research, which is a central topic of this thesis, represents an appropriate field where transformations of contemporary societies and their socio-spatial organization can be examined. The dynamics of social and societal changes creates a demand for developing new methods and tools which helps us to understand contemporary change. Counterurbanisation is a multi-faceted concept which has been controversial since its initial use. An introduction of the concept of counterurbanisation in the field of population geography provoked a general debate on new and emerging trends in development of settlement system. Different logics of concentration and deconcentration of human activities has been challenged. Counterurbanisation operationalized as a migration poses a challenge for many standard conceptualizations of migration. The logic of non-economically motivated migration from the centre to the periphery requires a search for alternative explanatory mechanisms. Impact assessment and the impact of counterurbanisation in rural communities are analogous to the classical social science studies evaluating the integration of immigrants from rural areas in the cities.

The thesis is composed of two basic sections. The first section presents a broader theoretical and methodological introduction to the research questions. Counterurbanisation is elaborated as both spatial and social phenomena. Furthermore, counterurbanisation is analysed as a process in the settlement system, as a form of spatial mobility, and as a process of changing population and social structures in localities and communities. Particular attention is paid to contemporary societies, relationships between mobility, lifestyles and value orientations as well as to discursive production of counterurbanisation. The second section, which forms the main part of the thesis, is compiled of author's publications. Attached publications consist of three articles with IF and one chapter in a book. All of them are briefly presented in its basic characteristics and then attached in the original version. Publications show not only the great diversity of counterurbanisation research but also diversity in methodological approaches, which can be used for counterurbanisation research.

1. Úvod

Vzájemný vztah společností a životního prostředí představuje klíčové téma výzkumu mnoha vědních disciplín včetně geografie. V obecné úrovni lze tvrdit, že se člověk do určité míry vymaňuje z všeobjímajícího vlivu přírody a organizuje svoje aktivity podle jiných principů. Za vhodný příklad, na kterém je možno ilustrovat měnící se principy organizace lidských aktivit, považují vývoj měst a systémů osídlení. Města byla (a jsou) od svého počátku považována za symbol civilizačního rozvoje, za klíčové prostředí pro inovace a společenský pokrok (Krejčí 2004, Mumford 1961). Zjednodušeně řečeno lze vývoj měst rozdělit do tří období. V prvním období urbanizace tj. od vzniku měst po počátek průmyslové revoluce jsou města relativně malé a statické jednotky s nízkou kvantitativní i kvalitativní vývojovou dynamikou (Childe 1951). Od prvních starověkých městských sídel (Carter 1995), řecké polis (Kito 1951), nejisté období raného a vrcholného středověku (Braudel 1995), přes středověké tržní město (Weber 1966) jsou *de facto* všechna preindustriální města (Sjöberg 1965) spíše výjimkami v převládajícím venkovském prostoru (Horská, Maur, Musil 2002, Lampard 1965, Mumford 1961). Významnou změnu znamená až druhé období, tzv. klasická (industriální) urbanizace, kdy dochází k zásadnímu kvantitativnímu posunu v dynamice vývoje měst, kdy města rostou jak ve svém počtu, tak ve své velikosti (Tisdale 1942). Kvantitativní růst měst je doprovázen celou řadou vzájemně synergicky působících změn kvalitativních (Musil 1967). V tomto období vzniká také daleko výrazněji potřeba vědeckého porozumění procesům vývoje města a jeho vnitřního fungování (Maier 2004), ale také potřeba porozumět vznikajícím městským společnostem jako celku (Cosser 1997, Wallerstein *et al.* 1998). Ve třetím období vývoje měst jsou dosaženy limity kvantitativní koncentrace obyvatel ve městech, v situaci vysoké míry urbanizace získávají na důležitosti především kvalitativní projevy urbanizace (Hampl, Gardavský, Kühnl 1987, Hampl 2005). Hlavním trendem z pohledu rozmístění obyvatelstva se stávají dekoncentrační a decentralizační procesy, popřípadě i obnovení koncentračních procesů (Champion 1989, 2001, Šimon, Pospíšilová 2011). Velká města vytvářejí metropolitní území, které propojuje nejen fyzická infrastruktura, ale především funkční provázanost jednotlivých částí (Soja 2000). V mezích výše popsaného vývoje urbánních systémů se dizertační práce zaměří na kontraurbanizaci, kterou lze v obecné rovině definovat jako proces residenční decentralizace, kdy dochází k přesunu obyvatel a jejich aktivit z měst na venkov mimo metropolitní regiony (Halfacree 2008). Dizertační práce

vychází z autorova předchozího teoretického výzkumu urbanizačních procesů (Šimon 2006, 2008, 2011a) a empirického výzkumu kontraurbanizace v Česku (Šimon 2011b, 2011c, 2012, Šustrová, Šimon 2012).

Předložená dizertační práce se zaměřuje na následující tři výzkumná témata, která se vzájemně doplňují v jednotlivých kapitolách práce.

- 1) V obecné rovině se dizertační práce snaží porozumět podnětům, faktorům, či trendům, které ovlivňují současné proměny soudobých společností a jejich sociálně prostorových organizací. K tomu jsou jako vhodný příklad využity výzkumy kontraurbanizace, které vzhledem ke komplikované podmíněnosti samotného procesu kontraurbanizace a spornosti jeho výzkumných uchopení představují vhodné pole pro širší teoreticko-metodologickou diskuzi. Téma možného propojení současných sociálně-vědních konceptualizací s výzkumy kontraurbanizace považují za významné pole výzkumu.
- 2) Zásadním vstupem pro teoreticko-metodologickou diskuzi je na jedné straně přehled současných i minulých konceptualizací procesu kontraurbanizace, ať už je kontraurbanizace definována jako urbanizační proces v systému osídlení, migrační pohyb, proces proměny města/venkova, či jinak. Přehled konceptualizací kontraurbanizace je na druhé straně pro účely dizertační práce nutně doplněn o zakotvení do obecnějších rámců sociálně vědních diskuzí a současných výzkumných trendů. Vývojově pojatý přehled výzkumů kontraurbanizace na pozadí obecných změn sociálně vědního výzkumu umožňuje nejen zhodnotit minulé výzkumné trendy, ale poskytuje i možnost hodnotit nastávající výzkumné trendy.
- 3) Dochází v současnosti ke kontraurbanizaci v Česku? O jaký se jedná proces? Jaké jsou jeho klíčové charakteristiky? Jakými výzkumnými nástroji jej můžeme uchopit? To jsou klíčové otázky, které byly položeny při empirickém výzkumu kontraurbanizace. Získané odpovědi na dané otázky jsou představeny v článcích autora. Propojení empirických charakteristik kontraurbanizace v Česku a diskuze souladu či nesouladu s prezentovanými koncepty kontraurbanizace je klíčové pro celkové zhodnocení významu kontraurbanizace v Česku. Specificky

je pak diskutována otázka, do jaké míry jsou explanační modely vytvořené pro západní či východní země vhodné pro empirickou realitu Česka.

Z metodologického pohledu představují texty, z nichž je dizertační práce složena, řadu různých metod a přístupů k výzkumu, přičemž ve většině výstupů je použita kombinace více typů metod. Autor je na jedné straně inspirován přístupy *albertovské geografie* a sociálně-ekologickými pracemi J. Musila, na druhé straně využívá též přístupy britské humánní geografie. Výzkum pro dizertační práci byl realizován v rámci dvou výzkumných projektů. V projektu Kontraurbanizace¹ byly využity jak kvantitativní (např. modelování časové dostupnosti sídel v GIS, analýza migračních dat) tak kvalitativní metodologie (např. polostrukturované rozhovory, obsahová analýza). V rámci výzkumu v projektu Diferenciace² bylo využito jako metody biografické a narativní interview. Podrobnější informace o použitých metodách výzkumu jsou uvedeny v popisu jednotlivých publikačních výstupů v druhém oddílu dizertační práce.

Klíčový přínos dizertační práce a publikačních výstupů, které ji tvoří, spočívá v empirické rovině v tom, že se na rozdíl od několika málo předchozích studií, které pracovaly s migračními daty z registru stěhování ČSÚ, zaměřila přímo na migranty z měst na vzdálený venkov. Cílem tohoto přístupu bylo vyvarovat se metodickým rizikům, které vyplývají z kvality statistiky migrace³, a poskytnout alternativní pohled na migraci z měst na vzdálený venkov. Pro ilustraci, podíl kontraurbánních migrantů, kteří nebyli ve svém novém bydlišti registrováni k trvalému pobytu, dosahoval ve studovaném vzorku téměř 40 % (Šimon 2012, Šustrová, Šimon 2012). Ověření míry

---

¹ Výzkum kontraurbanizace v České republice: migrace na venkov, životní styl a proměny rezidenčních preferencí, GAUK, č. 104810, řešitel Martin Šimon.

² Sociálně prostorová diferenciace obyvatelstva a její vliv na kvalitu života ve městech a obcích České republiky, MŠMT, č. 2D06012, řešitel Martin Ouředníček.

³ Migrační data evidovaná ČSÚ jsou založena na individuálním hlášení osob o stěhování. Migrační data evidují pouze věk migranta, rodinný stav, státní občanství, a zdrojovou a cílovou obec stěhování. Sledování důvodu migrace a vzdělání migrantů probíhalo do roku 2004. Bohužel pro výzkumníky, hlášení o stěhování je sice povinné, ale jeho pozdní vyplnění či nevyplnění není v praktické rovině nijak sankcionováno. Migrační statistika tudíž velmi pravděpodobně obsahuje řadu virtuálních stěhování a neobsahuje řadu reálných stěhování.

nepřesnosti migrační statistiky nelze odhadnout bez rozsáhlého empirického šetření. Informace o kontraurbanizaci, které byly získány z terénního výzkumu ve zvolených venkovských lokalitách, představují novou informaci, která nebyla zjistitelná z dříve provedených výzkumů. Podrobnější informace o výsledcích terénního výzkumu obsahuje článek *Exploring counterurbanization in a post-socialist context: case of the Czech Republic* a kapitola s názvem *Opuštění městského způsobu života? Analýza vybraných aspektů migrace na venkov*.

Výzkumu kontraurbanizace v Česku byla doposud věnována malá pozornost. Odborníci, které zajímají související témata, se věnují výzkumu vývoje systému osídlení, geografii měst, rezidenční mobilitě, suburbanizaci, či výzkumu života v prostředí různých typů komunit. Pro charakterizování výzkumu kontraurbanizace v Česku považují za důležité zmínit několik prací. Možnou decentralizaci v systému osídlení zkoumá z pohledu environmentální sociologie Librová (1996, 1997), která se v obecné rovině věnuje prosazováním ekologicky příznivého života a s ním spojených hodnotových orientací ve společnosti (Librová 2008). Dílčí srovnávací studii o sociální integraci přistěhovalců z města na vesnici, tj. o dopadech kontraurbanizace v území, publikoval Bernard (2006). Zdrojem informací o kontraurbanizaci jsou také případové studie, které se zabývají situací v periferních obcích, které jsou potenciálním cílem pro kontraurbaní migraci (Ouředníček, Špačková, Feřtová 2011). Významný tematický i faktický přesah má kontraurbanizace s některými výstupy z výzkumů suburbanizace (Ouředníček 2003, 2007, Sýkora 2002), popřípadě výzkumů tzv. druhého bydlení (Fialová, Vágner 2012, Kubeš 2011), dílčím způsobem se kontraurbanizace dotýká i obecněji zaměřené práce o stavu a vývoji migrační mobility (Čermák, Hampl, Müller 2009), popřípadě studie hodnotící sociální kapitál obyvatel venkova (Chromý, Jančák, Marada, Havlíček 2011, Majerová, Kostecký, Sýkora 2011) či typy venkova obecně (Perlín, Kučerová, Kučera 2010). Výrazná synergie existuje v Českém kontextu mezi výzkumem kontraurbanizace a výzkumem tzv. amenitní migrace (Bartoš *et al.* 2011). Podrobnější přehled relevantní literatury a konceptů, které navazují na tematiku kontraurbanizace poskytuje článek *Kontraurbanizace: chaotický koncept?* (Šimon 2011b).

Dizertační práce je členěna do dvou základních oddílů. První oddíl představuje širší teoreticko-metodologické uvedení do zkoumané problematiky. Kontraurbanizace je

představena jako prostorový (3: Kontraurbanizace v prostoru) ale i sociální fenomén (4: Kontraurbanizace v soudobých společnostech). Zvláštní pozornost je věnována soudobým společnostem (4.1: Tradiční, moderní, a „třetí“ společnosti), vztahům mezi mobilitami, životním stylem a hodnotovými orientacemi (4.2: Hodnotové orientace a životní styl). Není opomenuta ani diskurzivní stránka výzkumu kontraurbanizace (4.3: Kontraurbanizace v diskurzích). Druhý oddíl, který tvoří stěžejní část práce, je sestaven z publikovaných prací autora. Příložené publikace se skládají z tří článků, které autor publikoval samostatně v odborných recenzovaných periodících, a jedné kapitoly v recenzované knize, kde je spoluautorem. Všechny publikace jsou v textu dizertační práce nejprve stručně představeny ve svých základních charakteristikách a poté přiloženy v plném znění. Publikace ukazují nejen velkou rozmanitost výzkumů kontraurbanizace, ale i metodologickou rozrůzněnost v přístupech, jak lze kontraurbanizaci či přímo související fenomény zkoumat.

2. Obecná východiska a zvolené teoretické přístupy

Věda a vědecký výzkum jsou již od Webera orientovány snahou být objektivní, hodnotově neutrální ve smyslu *Wertfreiheit*⁴, zároveň se ale nemohou hodnotově odpoutat od zkoumaného tématu, tj. nutně mají určitou *Wertbeziehung*⁵. Současný „sociálně-vědní“ výzkum, který se soustředí například na aktuální otázky civilizačních a socio-technických rizik, stabilit a *governance* (např. Giddens 2009, Turkle 2011, Urry 2011, Whatmore 2002), si nevystačí ani s jednou metodou ani s jednou metodologií. Vzájemná propojenost moci, vědění a prostoru (Crampton, Elden 2007), vzájemná rozrůzněnost aktérů, aktantů a sítí (Law, Hassard 1999), a výsledky analýz sociální konstruovanosti vědy (Law 2004) ukazují nutnost rozmanitosti metod a metodologií. Ve svém výzkumu kontraurbanizace reaguji na tyto výzvy a snažím se aplikovat takové metody, které podle mého názoru slouží pro dobré zachycení a porozumění (*Verstehen*) zkoumaného. Statistikou (částečně) zachycený přesun lidí (a jejich aktivit) z jednoho do druhého prostoru každodennosti (nikoli bodu) lze analyzovat standardními statistickými metodami empirického výzkumu, tj. pozitivisticky. Porozumění proměně individuálních

---

⁴ „hodnotová neutralita“

⁵ „vztahování hodnotám“

či skupinových *mobilit* je, myslím, možné pomocí individuálního dotazování ve smyslu *chápacího rozhovoru* (Kaufmann 2010), které je validováno na základě modelové saturace. Pro pochopení *ex-post* racionalizace přesunu mezi prostory každodennosti využívám kvalitativní přístupy vycházející z narativních a sociálně-konstruktivistických přístupů (Flick 2006). Diskurzivní analýzou považuji za vhodné zkoumat jak celospolečenské diskurzy umožňující rozdílné percepce prostředí – tj. aktanty svého druhu, tak individuální narativy jednotlivých aktérů, které tvoří a zarámovávají individuální porozumění v určitém situačním kontextu (Austin 1975). V teoretické rovině usiluji o propojení a vytvoření návaznosti výzkumu marginálního tématu, jako je kontraurbanizace, se současnými klíčovými konceptualizacemi (Beck 2004, Dahrendorf 2007, Maffesoli 1996, Reich 2002, Touraine 2000), které se snaží o zachycení (a možná i o vysvětlení) sociálních realit. Ve svém přístupu využívám jako nástroje standardní metody sociálně-vědního výzkumu, které propojují s *podezřívavostí* k produkci a organizaci vědění, která je typická pro post-strukturalismus (Law 2004). Téma kontraurbanizace považuji za vhodné pole, kde lze ilustrovat a diskutovat řadu obecnějších metodologických otázek. Tradiční metody vědy hledají přesné a jasně vymezené kategorie, které by zachytily empirickou realitu. Výzkumy kontraurbanizace naopak produkují *kategorie*, které jsou nestabilní, překrývající se, a které signalizují spíše nevhodnost jasné kategorizace při výzkumu (Escribano 2006, Halfacree 2001). Jsou takové výsledky odrazem špatně použitých metod výzkumu, nebo jsou takové výsledky odrazem propojených a překrývajících se empirických realit, které tradiční výzkumné metody neumí dobře zachytit? Věda v tradičním pojetí předpokládá objevování principů a pravidel fungování reality. Výzkumy kontraurbanizace spíše než objevování obecných pravidel ukazují narativní podmíněnost a sociální konstruovanost jak samotné kontraurbanizace tak pojmů a označení s ní spojených (Halliday, Coombes 1995). Zvolená teoretická východiska a přístupy jsem zapracoval do vstupního textu dizertační práce a přiložených publikací.

3. Kontraurbanizace v prostoru

Pojednání o kontraurbanizaci z geografického pohledu považuji za vhodné začít rozborem článku Vartiainenena (1989), s názvem: Counterurbanisation: a Challenge for

Socio-theoretical Geography⁶. Hlavní argumenty Vartiainenova článku dobře ilustrují problematiku kontraurbanizace a její hlavní sporné body z pohledu sociální geografie. Autor tvrdí, že kontraurbanizace je marginální proces, který významně nemění počet urbanizované populace, a který je řádově méně významný než migrace do zázemí měst. Změny v systému osídlení probíhají jak ve smyslu sídelní hierarchie, tak ve smyslu regionálních změn, přičemž obě tyto složky je problematické analyticky oddělovat. Vartiainen dále upozorňuje na rozdíl mezi různými centrifugálními procesy (Colby 1933), tj. decentralizací a dekoncentrací, který již dříve popsal Robert a Randolph (1983). V principu považuje jednodimenzionální sledování koncentrace či dekoncentrace obyvatelstva za nevhodné, protože systémy osídlení fungují nutně ve vícero dimenzích, například kulturní, ekonomické, politické. Tj. není nutné vyvracet například van den Bergovu (1982) teorii stádií vývoje měst, protože již z podstaty věci víme, že zvolená konceptualizace nebude korespondovat s realitou. Kritika jednodimenzionality v sobě odráží obecnou otázku vztahu sociálních procesů a příslušných prostorových forem, kdy je v řadě konceptualizací urbanizačních procesů a priori předpokládáno, že sociální a kulturní procesy významně neovlivňují podobu osídlení. Vartiainen je skeptický k možným jednoduchým vysvětlením procesu kontraurbanizace. Ta je vždy ovlivněna sídelním kontextem dané země a také současnými socio-ekonomickými podmínkami. Jako příklad uvádí změny v charakteru práce, kdy dochází k rozvolnění dříve tradiční vazby bydliště-pracoviště v sídelním kontextu. Obdobný argument poskytuje i Illeris (1990), který na základě dat ze zemí západní Evropy ukazuje, že jsou: a) faktory přispívající k sídelní koncentraci, b) faktory přispívající k sídelní dekoncentraci, ale především je velká řada faktorů, jejichž působení má v odlišném časovém a prostorovém kontextu zásadně jiný vliv na vývoj systému osídlení. Pro hodnocení dopadů kontraurbanizace v území považuji za zásadní připomínku, že změna struktury migračních proudů mění strukturu obyvatelstva v místě bez ohledu na to, jestli je převládající trend koncentrace či dekoncentrace. Debata o kontraurbanizaci se může pít o převládání jednoho či druhého trendu, ale neměla by abstrahovat od skutečných dopadů v území. Ve společnostech, kde je systém osídlení již víceméně stabilizován, je právě změna struktury migračních proudů významným faktorem měnícím fungování lokalit.

---

⁶ Kontraurbanizace: výzva pro sociálně-teoretickou geografii

V návaznosti na výstupy z článku *Kontraurbanizace: chaotický koncept?* je podle mého názoru vhodné strukturovat následující kapitulu do tří oddílů zaměřených na: a) systém osídlení, b) prostorové mobility, c) lokality a komunity. Uvedené řazení v podstatě odpovídá časovému a tematickému zaměření výzkumů kontraurbanizace. Ta byla nejprve zkoumána jako proces změny systému osídlení, respektive migračních proudů, které systém osídlení významně ovlivňují. V následujících obdobích se výzkum rozšířil na podrobnější studium prostorových mobilit spojených s kontraurbanizací. Nedílnou součástí výzkumů se staly i detailní studie prostorových dopadů kontraurbanizace v lokalitách a komunitách. Výše definovaná zaměření současných výzkumů kontraurbanizace by měla být vnímána jako vzájemně komplementární, nevyklučující se, a nikoli jako vývojová stádia (Šimon 2011a).

3.1. Kontraurbanizace a systém osídlení

První výzkumy kontraurbanizace byly primárně vztaženy k systému osídlení, respektive k tezi o jeho radikální změně. Diskuze o „jasném zlomu“ ve vývoji systému osídlení započala v 70. letech v USA, kdy Beale v roce 1975 publikoval výzkumný report o obnovení populačního růstu v nemetropolitních oblastech USA. Zpráva, že metropolitní regiony v USA populačně ztrácejí vůči nemetropolitním regionům, vedla některé výzkumníky k přesvědčení, že dochází k významnému obratu ve vývoji systému osídlení (Berry 1976, Vinning, Strauss 1977). Následná kritika (Gordon 1979) a snaha najít či vyvrátit podobný trend v dalších zemích vedla ke vzniku řady národních i nadnárodních studií (Champion 1989, 1994, Cheshire 1995), ale i dalším pokusům o konceptualizaci nových trendů ve vývoji systému osídlení (Boyle, Halfacree 1998, Ford 1999, Frey 1987, Fuguitt 1985, Mitchell 2004, Vinning, Straus 1977). Z nejvýznamnějších pokusů můžeme jmenovat Fieldingův migrační přístup ke kontraurbanizaci (Fielding 1982, 1989), dále koncepty stádií či fází vývoje měst (van den Berg *et al.* 1982), popřípadě tzv. diferenciální urbanizaci (Geyer, Kontuly 1993, Geyer 1996, TESS 2003). Podrobnější informace o proměnách teoretických přístupů v oblasti vývoje měst a osídlení poskytuje Ouředníček (2000, 2011), popřípadě Šimon (2011a). Původní teze o radikálním obratu v systému osídlení byla na základě poznatků dalšího vývoje odmítnuta (Geyer 2002, Nyström 1992, Spencer 1995), ale terminologie, která byla vytvořena, slouží nadále pro popis dílčích změn v systému osídlení. Champion (2001) ve svém hodnocení vývoje systémů osídlení ve vyspělých zemích

konstatuje, že je obtížné nalézt jasný vývojový trend, který by současnou situaci metropolitních a nemetropolitních území vhodně charakterizoval. V zemích, kde dochází k decentralizačním procesům, tak jsou podle mého názoru studovány především jako suburbanizace (Hirt 2007, Krisjane, Berzins 2012, Ouředníček 2007, Tammaru 2005), metropolizace (Čermák, Hampl, Müller 2009), ale i kontraurbanizace (Bijker, Haartsen 2011, Gkartzios, Scott 2010, Grimsud 2011), přičemž v některých jazykových kontextech je využíváno termínů peri-urbanizace (Fisher 2003, Bossuet 2006), desurbanizace (Ainsaar 2003, Bajmócy *et al.* 2011) či gentrifikace venkova (Phillips 2009).

Hodnocení vybraných přístupů ke kontraurbanizaci jakožto procesu měnícího strukturu systému osídlení je možné dvojím způsobem. Z užšího pohledu geografie obyvatelstva a sídel můžeme tvrdit, že se jedná o idealizovaná vývojová schémata, která pouze částečně korespondují s realitou. Neproblematizované zaměření pouze na rozmístění obyvatelstva v území, byť je to poměrně komplexně podmíněná proměnná, považuji za nedostačující. Hodnotit je podle mého názoru nutné nejenom změny v rozmístění obyvatelstva a jejich dynamiku, ale také kvalitativní změny ve významu, které posuny v rozmístění obyvatelstva v území mají (podrobněji Šimon 2011a). Z obou výše zmíněných důvodů je explanační schopnost konceptů kontraurbanizace, které uvažují v intencích geografie osídlení a migrace, nízká. Zaměřují se pouze na jeden parciální proces, který ovlivňuje prostorovou organizaci společnosti. Dále se na rozdíl od prací hodnotících obecný vývoj sociálně geografických systémů (Dostál, Hampl 1994, Hampl 2001, 2005) zaměřují na změny v rozmístění obyvatel a abstrahují od ostatních ekonomických a socio-kulturních rámců.

Alternativními způsoby, jak vysvětlit rezidenční decentralizaci a kontraurbanizaci, mohou být koncepty, které popisují celkovou proměnu současných společností, ale ve svém zaměření se zabývají prostorovými aspekty změn pouze druhotně či vůbec. Jako příklady mohu uvést posun k post-industrialismu (Bell 1973) či post-materialismu (Inglehart 1997). Změna od industrialismu k post-industrialismu, tak jak ji popisuje Bell (1973), znamená proměnu struktury ekonomických aktivit ve společnosti, které mají zásadní důsledky pro prostorovou organizaci. Obdobně i posun od materialismu k post-materialismu, který definoval Inglehart (1997), znamená proměnu hodnotových orientací vyspělých společností, které taktéž mají zásadní důsledky pro prostorovou

organizaci. Koncepty proměn společnosti a jejich prostorových důsledků jsou podrobněji popsány v části 4.1.

Hodnocení rezidenční decentralizace v post-socialistických zemích má specifický význam, který je dán minulým vývojem osídlení a současnými transformačními procesy. Minulý vývoj osídlení vzhledem ke své velké setrvačnosti zohledňuje urbanizaci před socialismem (Musil 2005) a urbanizaci za socialismu (Musil 1977). Diskuze o obecných a specifických rysech vývoje osídlení opanoval po určitou dobu spor, zda je urbanizace za socialismu odlišná od urbanizace v kapitalismu (Dostál, Hampl 1994, Murray, Szelényi 1984, Musil, Ryšavý 1983, Sjöberg 1992, Szelényi 1984). Historický vývoj urbanizace a jejích specifík je podle mého názoru zásadní, protože definuje podmínky pro současné decentralizační tendence v osídlení. V případě kontraurbanizace můžeme uvažovat o dvou *druzích* kontraurbanizace (Šimon 2012). V západních zemích je kontraurbanizace definována v terminologii environmentálních preferencí k dekoncentraci a příslušných životních stylů. Rezidenční decentralizace je podle konceptu diferenciální urbanizace způsobena nárůstem environmentalismu, tj. jako dekoncentrace vzdělaného a bohatšího obyvatelstva, která je motivována přesunem mimo metropolitní území za lepšími životními podmínkami (Geyer, Kontuly 1993). V post-socialistických zemích je kontraurbanizace definována v ekonomické terminologii jako reakce na úpadek *nedostatečně-urbanizovaných* industriálních měst. V některých post-socialistických zemích je možné vysvětlovat prostorovou dekoncentraci obyvatelstva i poklesem produkcionismu, tj. jako úpadku průmyslových měst a jejich pracovní základny, který donutil obyvatelstvo k návratu na venkov (Brown, Schafft 2002, Sjöberg 1992). Uvedené rozlišení ilustruje, že i zásadně odlišné procesy měnící rozmístění obyvatelstva mohou vést k obdobnému prostorovému výsledku (Lindgren 2003).

Klíčovou otázkou, kterou se zabývala celá řada výzkumů kontraurbanizace, je to, zda rezidenční decentralizace přispívá k populačnímu růstu venkova, nebo zda jde jen o „rozšiřování“ měst a metropolitních regionů (Amcoff 2006, Boyle 1995, Frey 1987, Heikkilä 2005, Champion 1989, 1994, Illeris 1990, Kashai, Shaeffer 2010, Robert, Randolph 1983, Tammaru 2002). Vzhledem k tomu, že přirozená měna není v rámci vyspělých zemí výrazně diferencována, zaměřuje se část výzkumů pouze na migrační komponentu změny (Fielding 1982, Geyer, Kontuly 1993). Měření koncentrace či

dekoncentrace obyvatelstva v systému osídlení není triviální a vyžaduje odpovědi na řadu principiálních otázek geografické regionalizace území (Coombes *et al.* 1982, Halliday, Coombes 1995, Hampl, Gardavský, Kühnl 1987, Hampl 2005, Champion 1994, Novák 2010, Robert, Randolph 1983). Příkladem problematického bodu geografické regionalizace může být například variabilita možností, jak klasifikovat migrační proudy do územních jednotek. Pro účely prostorového vymezení jednotek pro měření považuji za vhodné používat koncepty, které využívají funkční regionalizace, tj. například koncept lokálních pracovních trhů, dojížděkových regionů, denního městského systému, apod. Minulé i současné studie ukazují, že na výše položenou otázku nebyla nalezena jednoznačná odpověď, možný průběh kontraurbanizace se výrazně liší i mezi vyspělými zeměmi (Escribano 2006, Grimsrud 2011), přičemž důležitou roli hraje specifická charakteristika regionálně-sídelního systému, kulturní a socioekonomický kontext.

3.2. Kontraurbanizace a prostorové (i-)mobility

Druhým zaměřením výzkumů kontraurbanizace jsou prostorové mobility. V tradičním pojetí byla migrace zkoumána převážně pouze podle prostorových charakteristik procesu, tj. jako přesun z určitého typu území do jiného typu území. V současnosti existuje diversita přístupů k migraci, které se věnují celé řadě aspektů tohoto procesu. Pro výzkumy kontraurbanizace považuji za zásadní především ty přístupy, které využívají smíšených metodologií, a které hodnotí migraci v kontextu obecněji chápaných mobilit. Podle Grimsrud (2011) nestačí pouze počítat migrační bilance, je nutné je doplnit kvalitativními přístupy zaměřenými na individuální biografie migrantů v různých fázích životního cyklu. Obdobně jsou jako součást výzkumů kontraurbanizace studováni nejen migranti na venkov, ale i ti, kteří na venkově již nějaký čas žijí (Halfacree, Rivera 2012). Kontraurbanizace je jedním z procesů populační proměny venkova, tj. by měla být zkoumána v souvislosti s ostatními procesy.

Významnou studii, která zpochybnila tehdejší uvažování o vlivu kontraurbanizace na mobility na venkově, publikoval Weekly (1988). Na základě podrobného studia populačního vývoje několika okrsků v oblasti East Midlands došel k závěru, že kontraurbanizace nezabraňuje depopulaci venkova, ale naopak přispívá k depopulaci. Věková struktura kontraurbanitů má za důsledek stárnutí místní populace, která nadále

ubývá. Konkrétní praktiky kontraurbanitů v East Midlands při nakládání s bytovým fondem zamezují přístup k bydlení ostatním skupinám obyvatel, což v důsledku vede k dalšímu vystěhovávání z lokalit (Weekly 1988). Tato studie spolu s dalšími pracemi (Flowerdew, Boyle 1992) signalizovala posun ve výzkumech kontraurbanizace od celkového hodnocení vývoje venkova ke studiu selektivních dopadů kontraurbanizace v lokalitách a regionech (Rowswell 1989, Spencer 1997). Spencer (1995) rozšířil hodnocení lokálních dopadů kontraurbanizace založené na sledování vývoje počtu obyvatel i o sledování vývoje počtu domácností a bytového fondu. Ve svém článku ukazuje, že změna počtu obyvatel v lokalitě nemusí nutně korelovat s počtem domácností a počtem bytových jednotek. Spencer (1995) tak částečně zpochybňuje implicitní předpoklad dřívějších výzkumů kontraurbanizace, které ztotožňovaly počet příchozích obyvatel s intenzitou dopadů procesu kontraurbanizace. Obdobně jako Weekly (1988) poukázal Spencer na selektivnost kontraurbanizace, která není vidět při hodnocení agregátních dat na úrovni větších prostorových jednotek.

Faktorem, který by mohl přispět k vysvětlení selektivnosti dopadů kontraurbanizace v lokalitách jsou motivace ke stěhování. Uvedený předpoklad testovali ve svém výzkumu v oblasti Devonu Halliday a Coombes (1995). Ve výzkumu využili tři alternativní definice kontraurbanizace a klasifikaci migračních motivací (*anti-metropolitan, anti-urban, pro-rural*) a následně srovnali, jak využití různých definic procesu souvisí s uplatněním migračních motivací. Zjistili, že není možné najít jasný vztah mezi formou stěhování a migračními motivacemi, tj. je obtížné spojovat kontraurbanizaci s určitými motivacemi stěhování. Autoři ve svých zjištěních upozorňují na dva problematické aspekty výzkumu. Prvním z nich je diverzita a obtížná měřitelnost motivací ke stěhování. Migranti uváděli vícero relevantních důvodů migrace, které se týkaly jak charakteristik cílového prostředí, tak charakteristik zdrojového prostředí. Druhým problematickým aspektem výzkumu je rozdílnost vnímání městských a venkovských prostředí mezi samotnými migranty. Právě vnímaná rozdílnost prostředí byla považována migranty za jeden z rozhodujících faktorů pro stěhování (Halliday, Coombes 1995).

Mezi důležité koncepty, které hodnotí kontraurbanizaci na lokální úrovni, patří i přístupy, které se věnují kromě kontraurbanizace samotné i ostatním procesům populační proměny venkova. Zkoumají nejen příchozí migranty (Andersen 2009,

Lindgren 2003), ale i ty, co zůstávají (Fisher, Malmberg 2001), popřípadě i ty, co odcházejí z venkova (Stockdale 2002). Jedním z těchto přístupů patří i práce Fisher (2003), Ford (1999), která se věnuje konceptualizaci populačního vývoje peri-urbánních regionů. Představuje alternativní pohled na populační růst nemetropolitních území, kde klade důraz na pochopení procesů na mikroměřítku. Ve svém konceptuálním modelu definuje čtyři odlišné růstové procesy (suburbanizace, kontraurbanizace, populační retence, centrifugální migrace), které mají odlišnou působnost na obyvatelstvo příslušných regionů. Původ migrantů, propojenost s metropolitním územím, důvody stěhování, přírodní a kulturní atraktivita lokality, dostupnost do metropolitního území, a charakter rezidenčního rozvoje patří mezi hlavní indikátory, které Fisher (2003) využívá pro klasifikaci obyvatel k jednotlivým růstovým procesům. Klíčovou přidanou hodnotou, kterou práce Fisher (2003) a Ford (1999) představují, je důraz na propojenost makro-hodnocení populačních změn s mikro-hodnocením, které umožní lépe vysvětlit dílčí procesy a změny, které ovlivňují rozmístění obyvatel v území. Podle mého názoru je možné klasifikaci migrantů do skupin růstových procesů doplnit podrobnějším hodnocením, které vysvětlí migrační motivace a strategie migrantů v jednotlivých skupinách. Typologii migračních strategií uplatňovaných při kontraurbanizaci a její využití pro hodnocení dopadů kontraurbanizace v lokalitách prezentuji v článku *Exploring counterurbanization in a post-socialist context: case of the Czech Republic* (Šimon 2012).

Ačkoli je někdy v literatuře kontraurbanizace popisována jako ne-ekonomická migrace, tak patří vztah k práci mezi klíčová témata výzkumu migrace na venkov. Depopulace periferních regionů je často zdůvodňována nedostatkem pracovních příležitostí, které nutí obyvatelstvo k vystěhování do měst (Musil, Müller 2008). Migrantí z měst na vzdálený venkov představují specifickou skupinu obyvatel, která zvolila vhodnou strategii a na znevýhodnění vyplývající z perifernosti se dokázala adaptovat (Šimon 2012). Adaptační strategie kontraurbánních migrantů mohou vyplývat se specifických mobilit popřípadě jiných strategií přizpůsobení. Pro hodnocení mobilitních strategií kontraurbanitů považuji za zásadní dva kontexty. Prvním je změna charakteru práce a druhým je kontext demografické změny. Proměna prostorových děleb práce (Dicken 1986, Massey 1984) a charakteru práce (Reich 2003) mění současnou prostorovou organizaci společnosti. Green, Hogarth a Shackleton (1999) našli ve svém výzkumu

vztahu mezi migrací a dojížděnkou na delší vzdálenosti dva trendy v pracovní prostorové mobilitě. Zaprvé dochází k nárůstu delší a směrově rozrůzněnější formy dojížděky. Zadruhé dochází k nárůstu počtu flexibilních pracovních pozic, které mohou být vykonávány z domova díky informačním a komunikačním technologiím. Oba trendy signalizují rozvolnění prostorové vazby mezi místem bydliště a místem pracoviště, které odráží celou řadu důležitých proměn trhu práce (Green, Hogarth, Shackleton 1999). Relevanci těchto změn dokladují ve výstupech z projektu dizertační práce, kdy řada kontraurbanitů má práci bez prostorové lokalizace, pracuje doma, popřípadě s využitím informačních a komunikačních technologií (Šimon 2012). Proměna demografické struktury společnosti mění významným způsobem ekonomickou aktivitu obyvatelstva a vztah mezi pracovní a nepracovní částí života. Prodlužování průměrné délky života znamená, že žijeme déle a delší část života strávíme mimo trh práce, tj. s menší prostorovou vázaností na místa práce (Stockdale 2006). Nárůst počtu starších lidí a jejich rezidenční preference významně ovlivňují populační změny ve venkovských regionech. Tzv. *retirement migration* (Bures 1997), neboli migrace starších lidí, se většinou odehrává ve směru proti sídelní hierarchii do venkovských regionů s nižší hustotou zalidnění. V případě té části migrace starších lidí, která je součástí kontraurbanizace, považuji za vhodné rozdělovat dva typy migrantů, kteří se liší podle prostorových specifík jejich migrace (Šimon 2012). První skupina se stěhuje do regionu, kde má kořeny (*return migration*), tj. historické či příbuzenská vazby, objekt druhého bydlení, apod. Druhá skupina se stěhuje do venkovských regionů jako takových, často bez jejich podrobnější znalosti (*retire migration*), cílem migrace je nalézt amenitně atraktivní venkovský region. V obou případech je migrace na venkov specifickým typem strategie přípravy na stáří.

3.3. Kontraurbanizace, lokality a komunity

Třetím zaměřením výzkumů kontraurbanizace je lokální přístup ke kontraurbanizaci. Výzkumy, které studují změny trendů ve vývoji systému osídlení či proměny prostorových mobilit, hodnotí kontraurbanizaci v makro či mezo měřítku. Hodnocení lokálních dopadů kontraurbanizace, tedy mikro úroveň, je z pohledu aktérů a jejich každodennosti nejdůležitější. Charakter komunity, do níž se migranti včleňují, rozdílnost v životních stylech a ukotvení identit mezi příchozími a starousedlíky,

intenzita propojení s předchozím místem bydliště, a vlastnosti migrantů jako takových dávají řadu možností, jak může začleňování v lokalitách probíhat.

Zaměření následující části textu na kontraurbanizaci a její dopady v komunitách a lokalitách považuji za vhodné uvést krátkou obecnou úvahou o významu těchto pojmů, které považuji v řadě kontextů za vzájemně zaměnitelné. Především se budu věnovat pojmu komunita, který je podle mého názoru integrujícím sociálně prostorovým konceptem. Historie komunit je historií posunu od zřejmé prostorové blízkosti, která je vlivem rozvoje informačních a komunikačních technologií neustále posouvána směrem k prostorové vzdálenosti. Definice komunity postupně prostorově expandovala přes územní pospolitost (Liepins 2000) až po virtuální komunity bez prostorové blízkosti (Silk 1999). Změna nastává až v současném období rozvoje net-lokalit (Gordon, de Souza e Silva 2011) kdy se v podstatě vrací pojem komunita do území. Informace, komunikace a aktivity jsou geolokalizovány, ukotveny v prostoru, tj. stejně, jak tomu bylo v době klasických komunit ve smyslu *Gemeinschaft*, jen s tím rozdílem, že současná online data jsou neustále přístupná pro své uživatele.

Jaké důsledky má současná „éra mobilit“ pro utváření identit? Tuto otázku si klade Halfacree (2012) ve svém textu rozebírajícím kontraurbanizaci jakožto jeden ze základních konceptů geografie obyvatelstva. V rámci řady výzkumů mobilit se prosazují témata „transnacionalismu“ či „heterolokalismu“, která pracují s vázaností na vícero míst, směrem k nimž jsou identity vymezovány. Tento posun směrem k multiciplicitě míst má podle mého názoru zásadní důsledky pro utváření identit. Lokality nepředurčují identity a životní styly obyvatel, jak tomu bylo v minulosti, ale vytvářejí smysluplné kontexty každodennosti, v rámci nichž jsou identity konstruovány. V případě multiciplicity míst nelze mluvit o domově, ale o domovech, o identitě, ale o identitách. Halfacree (2012) pro postižení utváření identit uživatelů druhého bydlení a kontraurbanitů prezentuje koncept heterolokálních identit, tedy identit ukotvených ve vícero místech. Koncept je v souladu se současným paradigmatem mobilitních výzkumů (Urry 2007), které usiluje o dekonstrukci dřívějších binárních kategorií mobilit/stabilit. Heterolokální identity považuji za jednu z možných konceptualizací, kterou lze využít pro zachycení změn uživatelů venkova, aniž bychom zůstali svázáni tradiční pojmovou metodologií migračního výzkumu.

Podle McIntyre (2008) je v globálním měřítku stále více lidí, kteří bydlí na víc než na jednom místě. Multiplicitu míst k bydlení považuje za nový trend, který je umožněn nárůstem mobility v důsledku rozvoje dopravních sítí, komunikačních sítí a blahobytu západních společností. Z teoretického pohledu upozorňuje na dvě důležité proměny. První z nich je význam pojmu *bydlet*, který ztrácí svoji definiční schopnost, která určovala jedno velmi stabilní místo bydliště. Druhou z nich je poukázání na *rovnost* bydlišť. Bydlení netvoří domov a „druhé bydlení“, ale vícero rovnocenných domovů. Z pohledu výzkumů kontraurbanizace znamená multiplicita míst k bydlení také větší význam bydlení v různých zemích, na který upozornili Buller a Hoggart (1994) ve své studii o integraci Britů na francouzském venkově. Na českém venkově se podobným způsobem prosazuje sezónní i trvalé bydlení Nizozemců. Mezinárodní dimenze kontraurbanizace je vhodné zkoumat nejenom v empirické rovině, ale také v rovině terminologie a přenositelnosti konceptů napříč různými národními kontexty (Halfacree 2008). Koncept multiplicity míst k bydlení (McIntyre 2008) ukazuje, že individualizace životních strategií (Beck) lze využít i pro strategie a přístupy k bydlení.

Pro hodnocení lokálního dopadu kontraurbanizace považuji za zásadní orientaci mobilit kontraurbánních migrantů stejně jako možné varianty integrace v lokalitě, které jsou vyjednávány mezi jejími obyvateli/uživateli. Mluvím-li o integraci v lokalitě, pak jde v zásadě o dvě ze tří možných sfér sociálních integrací migrantů, tj. a) o integraci migrantů a místní komunity a b) integraci migrantů a dalších jim obdobných skupin. Třetím typem, který nepochybně také ovlivňuje varianty integrace v lokalitě, ale v jiném smyslu, jsou interakce mezi migranty a jejich kontakty ve zdrojovém prostředí (Vergunst 2009). V případě výzkumu lokální integrace považuji za vhodné provést tzv. pojmový *decoupling*, tj. rozklad na dílčí pojmy a jejich paralelní analýzu napříč aktéry zkoumané problematiky (Woods, Cheshire, Meurk 2012). Příkladem využití *decouplingu* je studie Bella (1992), která rozlišuje integraci do lokální komunity ve smyslu a) lokalismu, tj. délce pobytu v lokalitě, b) ruralismu, tj. délce pobytu na venkově jako takovém, c) venkovanství, tj. míra znalostí základních aktivit venkovského života, a d) komunalismu, tj. participaci na aktivitách místní komunity. Rozklad na dílčí pojmy považuji za přínosný, protože umožňuje zhodnotit zvlášť jednotlivé aspekty integrace, nikoli pouze celkovou míru integrace. Pro hodnocení lokálního dopadu kontraurbanizace zdůrazňuji, že důležitost kontraurbanizace

nespočívá v celkovém počtu migrantů, kteří se přestěhují na vzdálený venkov, ale v tom, jací to jsou migranti, a jaký mají vliv na venkovské regiony, do nichž se stěhují (Hjort a Malmberg 2006, Šimon 2011a, 2012). Phillips (1998) upozorňuje na zásadní rozdíly v motivacích migrantů, které ovlivňují jejich začlenění v lokalitě. Motivace mohou v zásadě obsahovat egoistické (*move-in for self*) či altruistické motivace (*move-in and join-in*). V některých národních kontextech je vhodné vymezit při hodnocení kontraurbanizace i více typů venkova (Bijker, Haartsen 2011), nejenom suburbánní či peri-urbánní oblasti.

4. Kontraurbanizace v soudobých společnostech

Dynamika změn a transformací společnosti a její sociální a prostorové struktury významně podmiňují charakter procesu kontraurbanizace. Tradiční, moderní, i „třetí“ společnosti mají odlišné rysy sociální organizace společnosti, které ovlivňují prostorové mobility, tj. i kontraurbanizaci. Pro výzkum kontraurbanizace v současných společnostech považují za vhodné používat sociálně-vědní konceptualizace, které jsou zaměřeny na vztah mezi kontraurbanizací a hodnotovými orientacemi, respektive životním stylem. V empirické rovině je doplňují poznatky o diskurzivní produkci vědění a informace z laických a odborných diskurzů, tj. především strategie uplatňované migranty z měst na vzdálený venkov.

Volba teorií a konceptů, které budu diskutovat v souvislosti s kontraurbanizací v této kapitole, vychází nejen ze znalosti příslušné literatury, ale hlavně z vlastních poznatků, které byly získány při kvalitativním výzkumu kontraurbanizace ve venkovských regionech Česka. Současná kontraurbanizace v českém prostředí je podle mého názoru vysvětlitelná nejlépe právě přes životní styl a hodnotové orientace migrantů. Podrobnější informace o tomto výzkumu poskytují články *Opuštění městského způsobu života? Analýza vybraných aspektů migrace na venkov* a *Exploring counterurbanization in a post-socialist context: case of the Czech Republic*. Studium společenských proměn považují stejně jako studium proměn prostorových mobilit za výchozí rámec pro výzkum kontraurbanizace. Řada sociálně-vědních konceptů, byť jsou vnímány a priori jako neprostorové (Gieryn 2000), tak jsou využitelné pro výzkum kontraurbanizace.

4.1. Tradiční, moderní, a „třetí“ společnosti

Charakteristiku tří typů společností považuji za velmi obecnou konceptualizaci, která slouží primárně pro zdůraznění odlišností ve fungování těchto společností. Popisy jednotlivých typů jsou prezentovány spíše ve smyslu ideálních typů, nikoli ve smyslu věrných reprezentantů empirických realit. Smyslem tohoto rozdělení je akcentovat rozdílnou podmíněnost mobilit, tedy i migrací a kontraurbanizace. Rozdílnost, respektive vymezení, tradiční a moderní společnosti ve smyslu *Gemeinschaft* versus *Gessellschaft* zřetelně definoval již Tönnies (Petrušek 2009), který oddělil oba typy společnosti na základě převládajícího typu sociálních vazeb uvnitř nich. Tradiční (venkovská) *Gemeinschaft* je charakterizována jako propojená citovými vztahy, vzájemnou příbuzností, solidaritou, atd. Moderní (městská) *Gessellschaft* je popisována jako propojená vazbami a vztahy, které jsou racionálně navazovány pro potřeby případné vzájemné spolupráce (Petrušek 2009). Identity v tradičních společnostech jsou do značné míry jednovrstevné, ukotvené v lokálních podmínkách komunity. Z pohledu mobilit je možné považovat tradiční společnost za statický systém s nízkou mírou dynamiky. V moderní společnosti začínají být identity v souvislosti s rozvojem dělby práce a byrokratických aparátů řízení stále více mnohovrstevné, tj. reflektují vzrůstající mnohost rolových situací a pozic jako součást každodennosti (Cosser 1977). Z pohledu mobilit je možné považovat moderní společnost za dynamickou s vysokou mírou intenzity změn. Rozdílnost, respektive vymezení, moderní a současné společnosti lze popsat jako přerod z masové industriální společnosti na společnosti služeb, informační společnost, která má odlišné základní principy prostorových dělb práce, tj. flexibilní organizaci, větší mobilitu a dostupnost obecně (Illeris 1990). Identity v současných společnostech jsou nejenom mnohovrstevné, tj. vztažené ke všem rolovým pozicím a situacím (Šimon 2011a), ale též heterolokální, tj. vztažené k multiplicitě míst bydliště (Halfacree 2012). Z pohledu mobilit je možné považovat současné společnosti za dynamické, s vysokou intenzitou změn, které jsou reflexivně vyjednávány.

Ze současných teoretických snah o zachycení proměn soudobých společností jsem vybral dva koncepty, které se podle mého názoru vhodně vztahují k výzkumu kontraurbanizace. Koncept rizikové společnosti (Beck 2004) a koncept ontologické bezpečnosti (Giddens 1991) vystihují podstatné aspekty změn společnosti, s pomocí nichž je možné lépe porozumět hybným silám a motivům migrace na vzdálený venkov.

Beck ve své práci z roku 1986 upozornil na rostoucí význam technizace světa a průmyslově vytvářených rizik, která jsou reflexivně vnímána jako problém samotnými společnostmi (Beck 2004). Individualizace životních stylů a strategií je reakcí na působení komplexního fungování společností rizik, které de facto nutí k vytváření individualizovaných strategií reagujících na neustále se proměňující rizika. Zásadních změn doznávají mj. funkce základních stabilit industriální společnosti jako je rodina nebo povolání. Na Beckovo ekologicky orientované uvažování o současných společnostech a individualizaci navazuje Giddens svou prací o utváření Jáství, respektive identity Jáství v pozdně moderní době (Giddens 1991). Projekt vytváření identity v pozdní modernitě se nutně musí vyrovnávat s problémy vyvolanými narušováním ontologické bezpečnosti a souběžně vznikající existenciální úzkosti. Volba životního stylu je podle Giddense ovlivněna nejenom skupinovými vazbami a rolovými modely, ale také snahou minimalizovat možná narušení ontologické bezpečnosti. Jako jedna z možných strategií minimalizace rizik vyplývajících z narušení ontologické bezpečnosti může být například přesun z nájemního do vlastnického bydlení (Hiscock *et al.* 2001), ale také přesun z města na venkov. Život na venkově má na rozdíl od života ve městě relativně stabilně definované životní role, je tak z pohledu utváření individuální biografie aktérů stabilnější a předvídatelnější. Migrace na venkov tak může být interpretována jako určitá forma rezistence proti individualizaci a existenciální úzkosti (Stenbacka 2003). Venkov je migranty vnímán jako ontologicky bezpečnější prostředí (srovnej s Bell, Osti 2010), ve kterém je možné utváření stabilnější identity Jáství.

4.2. Hodnotové orientace a životní styl

Na hodnocení proměn trhu práce, tedy především flexibilizaci pracovní doby a forem práce/zaměstnání, vzniku masové nezaměstnanosti, atd. (Fielding 1982), kterým jsem se věnoval v kapitole 3.2, navazuje hodnocení, které se věnuje proměně vnímání práce jako životní hodnoty. V soudobých vyspělých společnostech nejen ubývá práce, ale také klesá pozice práce jako životní hodnoty (Dahrendorf 2007). Jako klíčové jsou namísto práce vyzdvihovány hodnotové orientace a životní styl obyvatel (Giddens 1991). Oproti dřívějším společnostem můžeme pozorovat zásadní posun: životní styl není již tak silně vázán na strukturální a sociální rámce. V podmínkách individualizace životní styl nereflktuje status a třídu, ale je osobní volbou. Individualizace a rostoucí pluralita

životních stylů ve svém důsledku nutně proměňují též dynamiku sociálních a prostorových mobilit. Nové technologie a komunikační prostředky redukovatelnost fyzické spolu-přítomnosti (*co-presence*). Skupiny obyvatel s určitým životním stylem mají svoje specifické mobility (Scheiner, Kasper 2003), přičemž migrace je jednou z nich (McIntyre 2009). Narůstající význam životního stylu jako indikativního faktoru ukazuje Vyncke (2002). V rámci srovnávacího hodnocení typologií životních stylů ukazuje posun od klasických indikátorů jako je pohlaví, věk, sociální status či životní fáze k novým indikátorům, mezi něž patří například hodnotový systém, estetické styly, životní vize, či mediální preference (Vyncke 2002). Obdobný posun probíhá i v českém prostředí, kdy nové indikátory životního stylu začaly používat významné české agentury výzkumu trhu, médií a veřejného mínění.

Nárůst významu životního stylu jako možného vysvětlujícího konceptu pro současné mobility a rezidenční decentralizaci ukazuje řada výzkumů (Benson, O'Reilly 2009, Jetzkowicz, Schneider, Brunzel 2007, McIntyre 2009, Walmsley, Epps, Duncan 1998). Současná kontraurbanizace v Česku je podle mého názoru také do značné míry vysvětlitelná podle konceptu migrace životního stylu (Benson, O'Reilly 2009, Šimon 2012). Benson, O'Reilly (2009) rozumí migrací životního stylu takovou migraci, která je motivována dosažením lepšího životního stylu, tj. například vyšší kvality života, lepší vyváženosti osobního a pracovního života, seberealizace, apod. Taková migrace se týká spíše bohatších migrantů, může být v zásadě jak trvalá tak dočasná. Podle Benson a O'Reilly je migrace životního stylu nevyhnutelným výsledkem pozdní modernity, kdy jsou migranti v podstatě nuceni k volbě životního stylu. Jak upozorňuje Sweetman (2003), volba životního stylu a identity v rámci *identitního projektu* je sice reflexivní (Giddens), ale zároveň je omezená v rámci habitualizovaného jednání migrantů (Bourdieu).

Konceptem, který přímo souvisí jak s výzkumy kontraurbanizace tak s výzkumy změn životního stylu a hodnotových orientací, je tzv. „amenitní migrace“ (Gosnell, Abrams 2011, McIntyre 2009). Borsdorf definuje základní charakteristiky amenitní migrace následovně: „V rámci nového trendu amenitní migrace se migranti stěhují nikoli z pracovních důvodů, ale podle nároků a požadavků svého životního stylu. Vybírají si lokality s přírodními amenitami, příznivým klimatem, tradiční venkovskou kulturou, rekreačním potenciálem a dostupným bytovým fondem.“ (Borsdorf 2009: 225).

Společným jmenovatelem amenitní migrace a kontraurbanizace je prostorové vymezení obou procesů. Typický pro amenitní migraci je přesun z negativně vnímaného prostředí měst do pozitivně vnímaného prostředí venkova (Loquenz, Šimon 2012). Na rozdíl od kontraurbanizace může k amenitní migraci docházet i v rámci měst či jejich zázemí, klíčovou proměnnou je přítomnost environmentálních a kulturních „amenit“, sídelně regionální kontext je až druhotný (Bartoš *et al.* 2011). Relevanci vzájemné teoretické diskuze mezi oběma koncepty naznačují i empirické výsledky z českých výzkumů (Bartoš *et al.* 2011, Šimon 2012, Šustrová, Šimon 2012). Hodnocení amenitní migrace stejně jako hodnocení kontraurbanizace dokládají nárůst migrace na venkov, která je spojena se specifickými důvody životního stylu. Dále upozorňují na převažující roli přírodních amenit nad kulturními amenitami v migračním rozhodování, stejně jako na překvapivě vysokou míru neznalosti cílové lokality u migrantů. Na druhé straně existují i podstatné odlišnosti mezi hodnoceními obou procesů. Například věková struktura amenitních migrantů je o něco mladší než v případě kontraurbanitů (Bartoš *et al.* 2011, Šimon 2012, Šustrová, Šimon 2012). Pro podrobnější charakteristiku výzkumů amenitní migrace a jejich zasazení do sociálně vědní literatury odkazují čtenáře na práci Perlik (2006), která se věnuje amenitní migraci v alpském prostoru, popřípadě na práci Gosnell, Abrams (2011), která se věnuje teoretickému rozboru konceptu amenitní migrace.

4.3. Kontraurbanizace v diskurzích

Součástí výzkumů kontraurbanizace je nejenom hodnocení migračních trendů a jejich dopadů v území, ale také hodnocení laických a odborných diskurzů vztahujících se k tématu kontraurbanizace. Tj. například jak je kontraurbanizace zkoumána, jak je konstruována jako předmět výzkumu, jaké sociálně-vědní nástroje, jako jsou modely, metafory či analogie (Bailer-Jones 2002), jsou využívány. Pro hodnocení kontraurbanizace v diskurzích považují za vhodné vymezit se k obecněji vnímané polaritě město – venkov, popřípadě vztáhnout hodnocení ke kontextu individuálních diskursivních praktik.

Tradiční pojmovou dichotomií město – venkov, i když se od svého vzniku značně proměnila ve své ostroty a důsledcích, považují stále za relevantní rámec pro výzkum kontraurbanizace (Šustrová, Šimon 2012). I když je možné argumentovat, že tradiční rozdíl město - venkov už není zásadním rozdělením z pohledu sociálně vědních

konceptů, tak je stále významný v laických diskurzích (Bell 1992), jako členská kategorie, ale i mezi současnými tématy výzkumu (Kroll, Kabisch 2012, Vobecká, Piguet 2011). Navíc lze podle mého názoru rozdíl v mobilitách každodennosti mezi různými typy prostředí doložit výzkumy časoprostorové geografie i sociálně-psychologického výzkumu (Šustrová, Šimon 2012). Z pohledu individuální biografie migrantů jsou město a venkov konstruovány jako kategorie vysvětlující a zdůvodňující migraci na venkov. Rozdíl mezi percepcí města a venkova nemusí nutně odrážet polaritu pozitivní – negativní, ale spíše rozdíl mezi oběma typy prostředí, který v narativích migrantů dokládá, že jejich migrace na venkov byla úspěšným krokem. Kontraurbanizaci jakožto migraci na venkov je tak možné interpretovat jako identitní projekt (Benson 2011), kdy jsou příslušné pojmové kategorie konstruovány tak, aby plnily úlohu opěrných bodů individuální biografie. Exemplární ukázkou takové diskursivní konstrukce je například představa venkova jako ideálního bezpečného místa pro výchovu dětí (Vallentine 1992).

Rozbor migračních narativů z výzkumu kontraurbanizace, prezentovaný v článku *Opuštění městského stylu života? Analýza vybraných aspektů migrace na venkov*, představil několik nepředpokládaných závěrů. Například konstrukce venkova jakožto významného *pull* faktoru pro migraci se sestávala téměř výhradně z položek fyzického prostředí. Venkov jako sociální prostor s určitými od města odlišnými charakteristikami ve vyprávění migrantů chyběl. To je v rozporu s běžnou představou venkova jako prostoru bližších neinstrumentálních mezilidských vazeb, sousedské výpomoci, a čilého spolkového života. Představa sociálních charakteristik venkova ve smyslu venkovské idylly je buď vnímána kontraurbanity zcela nekriticky jako implicitní charakteristika venkova, nebo jimi opravdu není považována za relevantní motiv pro migraci na venkov (Šustrová, Šimon 2012).

5. Představení publikovaných prací

Druhou část dizertační práce tvoří soubor čtyř prací, které jsem publikoval v posledních čtyřech letech. Společným integrujícím tématem všech publikací je migrace na venkov – kontraurbanizace. První z publikací je teoretický článek, který představuje přehledový vstup do minulých a současných debat o konceptualizaci migrace z měst na venkov – kontraurbanizaci. Na základě jejich rozboru prezentuje vlastní pojetí konceptu kontraurbanizace, které je uzpůsobené pro výzkum v českém kontextu (Šimon 2011a). Druhý článek se zabývá specifickou skupinou migrantů ve venkovském prostoru. Vznik a integrace komunity rumunských imigrantů v periferním území je zachycena formou kvalitativní empirické studie, která přináší nové etnologické poznatky (Šimon 2011b). Třetí text se věnuje vztahu mezi životním stylem obyvatel a prostředím, ve kterém žijí. Rozdíly mezi životními styly na venkově a ve městě jsou ilustrovány na příkladu migrantů z měst na vzdálený venkov (Šustrová, Šimon 2012). Čtvrtý text prezentuje hlavní výsledky empirického výzkumu kontraurbanizace v Česku. Na základě dat z terénního výzkumu navrhuje typologii migračních strategií, které se uplatňují při migraci z měst na venkov – kontraurbanizaci (Šimon 2012). Hlavní migrační strategie migrantů z měst na venkov byly též představeny českým čtenářům formou článku v časopise Geografické rozhledy (Šimon 2011c).

Níže představované texty vycházejí z výzkumů, které byly realizovány v rámci projektu Kontraurbanizace⁷ a projektu Diferenciace⁸. Z metodologického pohledu využívám celou škálu metod od biografického interview přes polostrukturovaný rozhovor až po statistickou analýzu dat či modelování v geografických informačních systémech (GIS). Integrujícím tématem všech prezentovaných textů je na obecné úrovni vztah mezi prostředím, životním stylem a různými typy mobility, který je podrobněji zkoumán na specifickém příkladu kontraurbanizace.

---

⁷ Výzkum kontraurbanizace v České republice: migrace na venkov, životní styl a proměny rezidenčních preferencí, projekt č. 104810, doba řešení: 2010-2011.

⁸ Sociálně prostorová diferenciace obyvatelstva a její vliv na kvalitu života ve městech a obcích České republiky, projekt č. 2D06012, doba řešení: 2006-2011.

5.1. Teoretické zarámování kontraurbanizace v současném výzkumu

Článek *Kontraurbanizace: chaotický koncept?* nabízí čtenáři ucelený pohled na problematiku kontraurbanizace, kterou vymezuje v kontextu širších urbanizačních procesů a změn socio-geografické organizace společnosti jako takové. Z hlediska obsahu se článek věnuje minulému i současnému vývoji debat o migraci na venkov - kontraurbanizaci - v odborném diskurzu. V úvodní části představuje historii pojmu kontraurbanizace a ukazuje jeho vývoj od prvního použití až po současnou pluralitu významů a interpretací. Na pozadí historického vývoje pojmu jsou diskutovány klíčové otázky, které musí výzkumník při výzkumu kontraurbanizace řešit, tj. například měřítko či řádovost zkoumaného procesu. Otázky při výzkumu kontraurbanizace se týkají jak samotné definice pojmu tak jeho operacionalizace do praktického jazyka výzkumu. Při definování kontraurbanizace musí nejdříve výzkumník zvolit, zdali se bude zabývat kontraurbanizací jako prostorovým vzorcem, procesem změny rozmístění obyvatelstva, migračním pohybem, nebo jiným způsobem. Od této volby se odvíjí další kroky upřesnění definice. Zvolíme-li například variantu, která pojímá kontraurbanizaci jakožto migrační pohyb, tak je nutné vymezit zdrojové a cílové oblasti migrace. Dalším krokem je specifikace, zdali všichni migranti vyhovující výše popsaným kritériím spadají svými charakteristikami do zájmu výzkumu kontraurbanizace. Někteří autoři vymezují kontraurbanizaci nejen na základě prostorových charakteristik migrace, ale také na základě migračních důvodů, popřípadě jiných charakteristik migrantů jako je míra funkční propojenosti se zdrojovou lokalitou migrace. Zásadní pro měření kontraurbanizace je nepochybně také časové vymezení, ve kterém budeme dané procesy či migrační pohyby zkoumat.

Hlavní část článku ukazuje posun výzkumů kontraurbanizace od a) studia systému osídlení k b) lokální dimenzi kontraurbanizace a ke c) studiu diskurzivní produkce kontraurbanizace. Ve textu článku jsou pro každou ze tří skupin představeny vybrané koncepty, které jsou následně podrobeny rozboru a kritice, k čemuž jsou využity jak empirické tak teoretické poznatky jiných výzkumů. Ve shrnujícím pohledu je současný stav výzkumů kontraurbanizace pluralitní ve svém zaměření, metodách, a konceptuálním přístupu. Podle mého názoru je vhodné na kontraurbanizaci a další současné změny v rozmístění obyvatelstva ve vyspělých zemích pohlížet jako na trendy ve stěhování, které probíhají v již urbanizovaných společnostech. Vliv dílčích

migračních pohybů sice mění proporcionalitu sídelního systému pouze v omezené míře, ale konkrétní změny migračních proudů a jejich dopad v území mění významně život obyvatelstva v lokalitách a komunitách. V závěrečné části článku propojují teoretická zarámování kontraurbanizace a současnou rezidenční decentralizaci v Česku do nástinu výzkumné agendy kontraurbanizace v Česku. Dílčí případové studie ukazují, že i relativně malý počet kontraurbanitů může mít výrazně pozitivní dopady na život ve venkovské lokalitě, do nichž se tito migranti nastěhují. Autor též konstatuje potřebu nových přístupů k migracím do venkovského prostoru.

Článek představuje vybrané přístupy k výzkumu kontraurbanizace, které zasazuje do širšího sociálně-vědního kontextu. Svým přehledovým charakterem slouží především pro definování vstupních teoretických a metodologických rámců pro výzkum migrace na venkov. Získané znalosti byly dále využity při realizaci empirického výzkumu pro účely dizertační práce, kde byly dále rozvíjeny a diskutovány ve vztahu k metodám a zjištěním výzkumu.

5.2. Etnografická studie specifické imigrační komunity

Článek *Úspěšná integrace rumunské komunity z Bílé Vody* představuje unikátní etnografickou studii, která rozebírá vznik a postupnou integraci velmi specifické komunity imigrantů v periferním venkovském prostoru. Článek se zabývá rumunskou imigrací v Česku, která byla doposud vzhledem ke svému rozsahu v odborné literatuře opomíjena. Blíže se zaměřuje na komunitu Rumunů žijících v periferní obci na Jesenicku. Metodou výzkumu jsou biografické rozhovory, na základě nichž se snaží podat základní informaci o rumunské komunitě, její postupné genezi a současném fungování. Pro zachycení kontextu rumunské komunity v obci jsou využity podrobné studie *Bílá Voda: případová studie periferní obce* (Bartolomová a kol., 2007) a *Bílá Voda II: Případová studie pohraniční obce* (Šimon a kol., 2009), které studovaly obec Bílá Voda jakožto exemplární příklad marginalizované pohraniční obce⁹.

Hlavní obsah článku je soustředěn na migrační historii rumunských rodin, jejich postupné začleňování v marginalizované obci a v majoritní společnosti. Rumunská komunita v obci postupně vzniká od roku 1996, její členové jsou vzhledem k základním

---

⁹ První studie o Bílé Vodě je výstupem z výuky předmětu *Metody terénního výzkumu v sociální geografii*.

prvkům začlenění, jako je bydlení, práce a jazyk, docela úspěšní. Rumunští imigranti jsou, v kontrastu s obecnými postoji Čechů k cizincům, vnímání českou majoritou pozitivně, a to i přesto, že jsou na místním trhu práce úspěšnější než Češi. Pozitivní vnímání rumunské komunity Čechy považuje autor za výsledek reakce Čechů na hodnotový systém Rumunů. Normy chování a jednání Rumunů, které zdůrazňují smysl pro rodinu, pracovitost, pokoru, skromnost, abstinenci, atd., vyplývají z jejich víry. Zvýšená pozornost je v článku kladena na zlomové okamžiky v životě komunity stejně jako na pozitivní či negativní podmíněnosti integrace. Zásadní roli v úspěšné integraci imigrantů sehrál například vznik odlišení Rumunů od Romů v očích majoritní společnosti. V teoretické rovině článek na základě empirických zjištění polemizuje s některými závěry B. Tollarové (2006) o integraci cizinců v Česku, a ukazuje, že mají omezenou platnost. V závěru článku je diskutována problematika dalšího možného vývoje imigrační komunity. Podle názoru autora jsou klíčovým diferenciacním faktorem vývoje komunity strategie jednotlivých rodin, které definují možnosti a limity integračního procesu. Praktiky každodennosti Rumunů, které vyplývají z jejich víry, zabraňují vytvoření negativního obrazu imigrantů a jejich možnou stigmatizaci.

Článek vznikl jako případová studie hodnotící integraci specifické komunity ve venkovském prostoru. Ačkoli je kontraurbanizace nejčastěji zkoumána v rámci národních států, tak i imigrace ze zahraničí může nepochybně měnit (nejen) populační strukturu a bilanci venkovských území. V rámci výzkumů kontraurbanizace se tento článek řadí do skupiny výzkumů, které se zabývají tzv. „zájmovými komunitami“ ve venkovském prostoru (Meijering, Huigen, van Hoven 2007). Studie ukazuje heterogenitu venkova a diverzitu aktérů, kteří ho ovlivňují. Ilustruje tak jeden z klíčových poznatků výzkumů kontraurbanizaci, který zdůrazňuje kvalitativní charakteristiky migrantů na venkov namísto jejich pouhého počtu.

5.3. Změny životního stylu a kontraurbanizace

Kapitola v knize *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života s názvem Opuštění městského stylu života? Analýza vybraných aspektů migrace na venkov* představuje aktuální zpracování klasického sociálně-vědního tématu, jakým je výzkum životního stylu obyvatel měst a venkova. Rozdílností životního stylu v obou prostředích se zabýval například už Töniess ve svém konceptu *Gesellschaft – Gemeinstaft*, Simmel v pojednáních o blazeovanosti velkoměstského života, či

Durkheim pojednávající o rozdělení na mechanickou a organickou solidaritu. V minulých stoletích bylo dominantním migračním směrem masivní stěhování do měst, které bylo v posledních letech vystřídané stabilizací prostorových vzorců rozmístění obyvatelstva. I přes určité dlouhodobé přibližování městského a venkovského prostředí stále v obou typech existují podstatné rozdíly v životních stylech a fungování každodennosti. Pro prezentovaný výzkum jsou klíčové dva aspekty odlišnosti života ve městě a na venkově. První aspekt vychází z poznatků časoprostorové geografie, která klade důraz na možnosti a omezení časoprostorových mobilit, jenž vyplývají z korporeality jedince. Druhý aspekt vychází z poznatků sociálně-psychologického výzkumu, který prokázal, že životní tempo (pace of life) silně koreluje s velikostí sídla. Rozdíly v životě ve městě a životem na venkově tak vyplývají z odlišných časoprostorových mobilit a životních rytmů v obou prostředích.

Tzv. kontraurbanizace – stěhování lidí z měst na vzdálený venkov, tj. mimo blízké zázemí měst – byla studována především v západních zemích, kde je jí věnována pozornost od 70. let 20. století. Méně prostoru bylo této formě rezidenční dekoncentrace věnováno v postkomunistických zemích. Kapitola přispívá k poznání fenoménu kontraurbanizace v České republice pomocí rozboru motivací, faktorů a hodnot, které vedou k opuštění života ve městě a k přestěhování na vzdálený venkov. V hlavní části kapitoly jsou zevrubně rozebrány pozitiva a negativa obou typů prostředí, tj. městského a venkovského, které jsou uplatňovány při přestěhování na venkov. Následně jsou pozitiva a negativa obou prostředí představena z perspektivy respondentů výzkumu, která ukazují nejen možnosti ale i limity pro migraci z měst na vzdálený venkov. Klíčový pro přestěhování z města na vzdálený venkov je životní styl migrantů a finanční možnosti migrantů. Na vzdálený venkov se stěhují častěji migranti, kteří nejsou vázáni na pracovní možnosti městských regionů, popřípadě migranti, jejichž sociální náklady plynoucí z přestěhování na venkov jsou nízké. Zapojení se či utváření venkovské komunity je vedlejším efektem přestěhování na venkov, nikoli jeho primárním cílem. Migranti z města mají často vyšší sociální a kulturní kapitál, který jsou ochotni ve svém bydlišti uplatnit, protože zde chtějí nejenom bydlet, ale také žít, což působí v pozitivním smyslu na rozvoj dotčených lokalit venkovských obcí. Venkov je vnímán jako prostor příležitostí, kde se činorodí a aktivní mohou realizovat a přispět

k rozvoji jejich obce. Presentované poznatky vycházejí z terénních výzkumů prováděných ve zvolených venkovských územích v letech 2010 – 2011.

Kapitola v editované knize rozvíjí poznatky o kontraurbanizaci v Česku tím, že na rozdíl od standardních hodnocení populačních či migračních bilancí dává slovo samotným aktérům kontraurbanizace – migrantům z měst na vzdálený venkov. Rozbor narativů ukazuje na důležitost vnímaných charakteristik prostředí a na důležitost porozumět migračním rozhodnutím v kontextu individuálních biografii. Trvalost migrace na venkov do značné míry závisí na kompatibilitě strategií každodennosti migrantů s jejich interpretativními repertoáry. Kontraurbanizace jakožto migrace na venkov je interpretována jako volba životního stylu v rámci individuálního habitu.

5.4. Kontraurbanizace v Česku – případová studie

Článek *Exploring counterurbanisation in a post-socialist context: case of the Czech Republic* představuje výsledky empirického výzkumu kontraurbanizace v Česku. Urbánně geografický výzkum v post-socialistických zemích se soustředil na transformaci měst a jejich vnitřní struktury, na dopad mezinárodní migrace a na rozvoj suburbanizace, popřípadě další témata. Kontraurbanizaci, jakožto migraci z měst mimo metropolitní regiony, byla věnována pouze marginální pozornost. Cílem představovaného článku je navrhnout typologii migračních strategií, které jsou uplatňovány při kontraurbanizaci v českých podmínkách. Typologie vychází z kvalitativního výzkumu realizovaného ve vybraných venkovských regionech v Česku. V první části článku jsou diskutovány společné znaky a rozdíly kontraurbánní migrace v západních a post-socialistických zemích. K tomu je využito extenzivní studium literatury jak z oblasti výzkumu kontraurbanizace, tak z oblasti výzkumu transformačních procesů v post-socialistických zemích. V druhé části článku jsou prezentovány detailní informace o kontraurbánní migraci v Česku, které vychází z extenzivního výzkumu ve venkovských regionech. Představena je například věková a vzdělanostní struktura migrantů, nejčastější důvody migrace, struktura ekonomické aktivity migrantů, atd. V třetí části článku jsou popsány čtyři základní typy migračních strategií, které jsou uplatňovány při kontraurbanizaci. Ty se dále člení na strategie orientované na životní styl a strategie orientované na ekonomickou situaci. Uvedené typy migračních strategií vycházejí ze základních charakteristik kontraurbanizace, jako

je motivace domácnosti ke stěhování na venkov, rezidenční preference domácnosti, a lokalizace práce výdělečně činných členů domácnosti. V závěru článku jsou zdůrazněny jak obecné rysy kontraurbanizace, které se uplatňují v Česku stejně jako v západních zemích, tak specifické rysy kontraurbanizace, které se ve svých charakteristikách odlišují od modelů popisovaných v jiných zemích. Článek jako celek přispívá k poznání procesů rezidenční decentralizace v post-socialistickém kontextu.

Případová studie kontraurbanizace v Česku svou typologií migračních strategií prezentuje syntetizující poznatky o migrantech z měst na vzdálený venkov. V teoretické rovině přispívá k současné diskuzi o povaze procesu kontraurbanizace v zemích mimo západní Evropu, severní Ameriku a Austrálii. V empirické rovině ukazuje primárně neekonomickou motivaci kontraurbanizace, významnou roli diskurzů město – venkov a pozitivní dopad migrace na kvalitu života a osobní spokojenost migrantů. Souhrnně řečeno je kontraurbanizace v Česku relativně malý migrační proud, který přispívá pozitivním způsobem k populačnímu a sociálnímu vývoji venkovských oblastí.

6. Shrnutí: výsledky výzkumu kontraurbanizace v Česku

Předložená dizertační práce ve svém zaměření reaguje na současné výzkumy rezidenční decentralizace v Česku (Bartoš *et al.* 2011, Čermák, Hampl, Müller 2009, Ouředníček 2007, Vobecká, Piguet 2011) i dalších post-socialistických zemích (Hirt 2007, Krisjane, Berzins 2012, Leetmaa, Tammaru, Anniste 2009, Tammaru, Kulu, Kask 2004) stejně jako na aktuální diskuzi o konceptu kontraurbanizace a jeho aplikovatelnosti napříč národními kontexty (Bijker, Haartsen 2011, Grimsrud 2011, Halfacree 2012, Halfacree, Rivera 2012, Oliva 2010, Šimon 2012). Ve svém přístupu propojuje nová empirická zjištění spolu se snahou o zobecnění získaných poznatků a jejich teoretickou a metodologickou konceptualizaci (Šimon 2012, Šustrová, Šimon 2012). Na základě dosažených teoretických a empirických výsledků lze výzkum kontraurbanizace v Česku charakterizovat v několika rovinách.

V teoretické rovině dizertační práce na základě studia kontraurbanizace v Česku přispívá k poznání procesů rezidenční decentralizace v post-socialistických zemích. Formuluje vlastní pojetí konceptu kontraurbanizace, které je uzpůsobené pro výzkum v českém kontextu (Šimon 2011a). Kontraurbanizace je definována jako trend ve

stěhování obyvatelstva, kdy dochází k migraci z měst na venkov mimo metropolitní regiony. Součástí výzkumu kontraurbanizace je kromě studia proměn migračních proudů také analýza dopadů kontraurbanizace v území a hodnocení proměn specifických mobilit kontraurbanitů, stejně jako rozbor užívaných metod, pojmů a kategorií a jejich reflexivního utváření (Šimon 2011a, Šustrová, Šimon 2012). Klíčovým výstupem dizertační práce v metodické rovině je návrh typologie migračních strategií kontraurbanitů (Šimon 2012). Typologie využívá znalosti získané z terénních výzkumů ve venkovských regionech Česka. Pomocí zvolených indikátorů definuje čtyři typy migračních strategií (*ex-urbanisation strategy*, *anti-urbanisation strategy*, *family livelihood strategy*, *rural entrepreneurship strategy*), které se uplatňují při kontraurbanizaci. Typologii migračních strategií lze využít jako metodologický nástroj pro komparaci základních charakteristik kontraurbanitů migrace napříč národními kontexty. Dalším teoreticky zaměřeným výstupem dizertační práce je základní srovnání kontraurbanizace v Česku s charakteristikami kontraurbanizace v západních zemích (UK, USA, Austrálie) a s charakteristikami kontraurbanizace v post-socialistických zemích. Na základě poznatků z českého výzkumu kontraurbanizace a znalostí zahraničních výzkumu kontraurbanizace tvrdím, že kontraurbanizace v Česku (Šimon 2012, Šustrová, Šimon 2012) je svými charakteristikami více podobná kontraurbanizaci v západních zemích (Boyle, Halfacree 1998, Halliday, Coombes 1995, Mitchell 2004, Rivera 2007) než kontraurbanizaci v post-socialistických zemích (Bajmócy *et al.* 2011, Brown, Schafft 2002, Tammaru 2001). Za společné prvky kontraurbanizace v Česku a v západních zemích považuji převahu migračních motivů vázaných na životní styl, ne-ekonomickou povahu migrace, a sdílené charakteristiky *venkovské idyly* (Šimon 2012).

V empirické rovině přinesl výzkum kontraurbanizace v Česku nové poznatky o struktuře a intenzitě současné kontraurbanitů migrace, jejích aktérech, a dopadu na lokality (Šimon 2011a, 2012, Šustrová, Šimon 2012). Při hodnocení na makroúrovni můžeme konstatovat migraci sycený populační růst malých obcí mimo metropolitní areály (Šimon, Ouředníček 2010), který dokládá postupující rezidenční decentralizaci. V průběhu transformačního období posledních 20 let došlo k výrazné diferenciaci křivek věkově specifické migrace vztažené k územní typologii (města - suburbánní zázemí - dostupný venkov - vzdálený venkov). Oproti situaci v počátku 90. let jsou

v současnosti města atraktivnější pro mladší věkové kategorie (25-30 let), suburbánní zázemí a dostupný venkov je přitažlivější pro střední věkové kategorie (35-40 let), zatímco vzdálený venkov je častěji cílem migrantů starších věkových kategorií (55-65 let; Šimon 2011a). Územní dopad kontraurbanizace na venkovské lokality je i vzhledem k rozdrobené sídelní struktuře obcí v Česku nerovnoměrný.

Struktura současné kontraurbánní migrace získaná z terénního výzkumu poskytuje detailnější charakteristiky migrantů na vzdálený venkov (Šimon 2012, Šustrová, Šimon 2012). Věková a vzdělanostní struktura migrantů ukazuje, že kontraurbanizace se týká jak starších, tak mladších věkových skupin, jak více vzdělaných, tak méně vzdělaných, přičemž nebyl nalezen jasný vztah mezi věkem a vzděláním migrantů. Mezi deklarovanými důvody ke stěhování převažují důvody vztažené k životnímu stylu nad ekonomicky orientovanými faktory. Z pohledu ekonomické aktivity je významná část kontraurbanitů mimo trh práce, tj. v penzi, na rodičovské dovolené, popř. dobrovolně nezaměstnaná. Ekonomicky aktivní migranti využívají celou škálu strategií a mobility řešení od práce přes internet, využití finanční renty, až po extrémní formy dojížděky k překonání nedostatku pracovních příležitostí na vzdáleném venkově. V percepci městského a venkovského prostředí z pohledu kontraurbanitů převažuje vnímání *pull* faktorů venkova nad *push* faktory města, přičemž poměrně překvapivě je venkov vnímán téměř exkluzivně z pohledu charakteristiky přírodního prostředí, sociální charakteristiky venkova jsou pro migranty druhotné (Šustrová, Šimon 2012).

Začleňování kontraurbánních migrantů v lokalitách na venkově hodnotím jako neproblematické ze tří důvodů. Zaprvé je podíl nově příchozích migrantů k starousedlíkům nízký, tj. nejsou vytvořeny podmínky pro vznik výrazné polarizace mezi obyvateli dané lokality. Zadruhé jsou nově příchozí obyvatelé do obcí vzdáleného venkova vnímáni starousedlíky jako potenciál, nikoli jako ohrožení. Zatřetí je velká část kontraurbanitů ochotna zapojit se do aktivit místní komunity a přispět tak k jejímu rozvoji. Migranti z města mají často vyšší lidský, sociální, kulturní či finanční kapitál, který jsou ochotni uplatnit ve svém novém bydlišti (Šimon 2012, Šustrová, Šimon 2012).

V dizertační práci jsem se věnoval uceleně výzkumu kontraurbanizace od teoretického zarámování přes metodiku výzkumů až po výsledná zjištění a jejich zhodnocení. Ve vstupní teoretické části jsem diskutoval kontraurbanizaci jako prostorový i sociální koncept včetně zarámování do širšího kontextu urbanizačních procesů a sociálně-vědních přístupů. V druhé části dizertační práce jsem představil relevantní publikační výstupy, které se věnují různým aspektům výzkumu kontraurbanizace v Česku. Prezentované hodnocení výzkumu kontraurbanizace v Česku považuji za příspěvní k současným širším diskuzím o rezidenční decentralizaci popřípadě o populačním vývoji venkova. I vzhledem k omezenému rozsahu dizertační práce zůstala řada témat výzkumu neprozkoumána. Další práce navazující na výzkum kontraurbanizace mohou být v souladu se současnými výzkumnými trendy v disciplíně zaměřeny například na: rozdíly v kontraurbanizaci podle různých typů venkova (Bijker, Haartsen 2011), interakce kontraurbanitů a dalších uživatelů venkovského prostoru (Halfacree, Rivera 2012, Halfacree 2012), teoretickou diskuzi mezi koncepty kontraurbanizace, amenitní migrace, druhého bydlení, gentrifikace venkova (Phillips 2010), mezinárodní dimenzi kontraurbanizace (Buller, Hoggart 1994, Šimon 2011b), popřípadě mezinárodní komparativní výzkum kontraurbanizace (Grimsrud 2011).

7.

Literatura

- AINSAAR, M. (2003): Selected Rural Growth in Estonia 1989-2000 – Sub- or Counterurbanization? Different Analyses – Different Results. *Trames*, 7, č. 4, s. 295-310.
- AMCOFF, J. (2006): Rural Population Growth in Sweden in the 1990s: Unexpected Reality of Spatial-Statistical Chimera? *Population, Space and Place*, 12, č. 2, s. 171-185.
- ANDERSEN, H.S. (2009): Explanation for Long-Distance Counter-Urban Migration into Fringe Areas in Denmark. *Population, Place and Space*, 17, č. 5, s. 627–641.
- AUSTIN, J. L. (1975): *How to do Things with Words*. Oxford, Oxford University Press, second edition, 168 s.
- BAILER-JONES, D.M. (2002): Models, Metaphors and Analogies. In: Machamer, P., Silberstein, M. (ed.): *The Blackwell Guide to the Philosophy of Science*. Blackwell Publishers, Oxford, s. 108-127.
- BAJMÓCY, P., HOSSZÚ, S., DUDÁS, R., BALIZS, D. (2011): A szuburbanizáció és a dezurbanizáció motiváció Magyarországon. (Motivations of suburbanization and dezurbanization in Hungary). In: Csapó, T., Kocsis, Z. (eds.): *Az 1971. évi OTK és hatása a hazai településrendszerre: (szuburbanizáció, aprófalvak, településszerkezet)*. Savaria University Press, Szombathely, s. 181-194.
- BARTOLOMOVÁ, P., a kol. (2007): Bílá Voda: Případová studie periferní obce [výzkumná zpráva]. In: Temelová, J., a kol.: *Sociálně prostorová diferenciacie a její vliv na kvalitu života ve městech a obcích České republiky: Delphi šetření a diskuse u kulatého stolu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. DVD.
- BARTOŠ, M., KUŠOVÁ, D., TĚŠITEL, J., KOPP, J., NOVOTNÁ, M., MACHÁČEK, J., MOSS, L.A.G., GLORIOSO, R.S. (2011): *Amenitní migrace do venkovských oblastí České republiky*, Nakladatelství Lesnické práce, s.r.o., Kostelec nad Černými Lesy, 196 s.
- BECK, U. (2004): *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*. SLON, Praha, 431 s.
- BELL, D. (1973): *The Coming of Post-Industrial Society*, Harper Colophon Books, New York, 616 s.
- BELL, M.M., (1992): The fruit of difference: the rural-urban continuum as a system of identity, *Rural Sociology*, 57, č. 1, s. 65-82.
- BENSON, M., O'REILLY, K. (2009): Migration and the search for a better way of life: a critical exploration of lifestyle migration, *The Sociological Review*, 57, č. 4, s. 608–625.

- BENSON, M.C. (2011): The movement beyond (lifestyle) migration: mobile practices and the constitution of a better way of life, *Mobilities*, 6, č. 2, s 221-235.
- BERG, L. VAN DEN, DREWET, R., KLAASEN, L.H., ROSSI, A., VIJVERBERG, C.H.T. (1982): *A Study of Growth and Decline. Urban Europe*, 1. Pergamon Press, Oxford, 162 s.
- BERNARD, J. (2006): Sociální integrace přistěhovalců z velkoměsta na vesnici v České republice a v Rakousku, *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 42, č. 4, s. 741-760.
- BERRY, B.J.L. (1976): The counterurbanization process: urban America since 1970. *Urban Affairs Annual Review*, 11, č. 1, s. 17-30.
- BIJKER, R.A., HAARTSEN, T. (2011): More than counter-urbanisation: migration to popular and less-popular rural areas in the Netherlands. *Population, Space and Place* Article first published online: 30 AUG 2011, DOI: 10.1002/psp.687
- BORSODORF, A. (2009): Amenity Migration in Rural Mountain Areas. *Die Erde*, 140, č. 3, s. 225-228.
- BOSSUET, L. (2006): Peri-rural Population in Search of Territory. *Sociologia Ruralis*, 46, č. 3, s. 214-228.
- BOYLE, P. (1995): Rural In-migration in England and Wales 1980-1981. *Journal of Rural Studies*, 11, č. 1, s. 65-78.
- BOYLE, P., HALFACREE, K. (1998): *Migration into rural areas*. John Wiley & Sons, Chichester, 330 s.
- BRAUDEL, F. (1995): *A History of Civilizations*. Penguin Books, New York, 640 s.
- BROWN, D.L., SCHAFFT, K.A. (2002): Population deconcentration in Hungary during the post-socialist transformation, *Journal of Rural Studies*, 18, č. 3, s. 233-244.
- BULLER, H., HOGGART, K. (1994): The Social Integration of British Home Owners into French Rural Communities, *Journal of Rural Studies*, 70, č. 2, s. 197-210.
- BURES, R.M. (1997): Migration and the Life Course: Is there a Retirement Transition? *International Journal of Population Geography*, 3, č. 1, s. 109-119.
- CARTER, H. (1995): *The Study of Urban Geography*. Arnold, London, 4th. ed., 420 s.
- ČERMÁK, Z. HAMPL, M., MŮLLER, J. (2009): Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu? *Geografie*, 114, č. 1, s. 37-51.
- COLBY, CH.C. (1933): Centrifugal and Centripetal Forces in Urban Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 23, č. 1, s. 1-19.

COOMBES, M.G., DIXON, J.S., GODDARD, J.B., OPENSHAW, S., TAYLOR, P.J. (1982): Functional regions for the population census of Great Britain, In: D. T. Herbert and R.J. Johnston, (ed.): *Geography and the Urban Environment. Progress in Research and Applications*, 5., John Willey & Sons Ltd., Chichester, s. 63-112.

COSER, L.A. (1977): *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*. Waveland Press, Illinois, 611 s.

CRAMPTON, J.W., ELDEN, S. (2007): *Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography*. Ashgate, Aldershot, 377 s.

DAHRENDORF, R. (2007): *Hledání nového řádu: Přednášky o politice svobody v 21. století*, Paseka, Litomyšl, 120 s.

DICKEN, P. (1986): *Global shift: industrial change in a turbulent world*. Harper and Row, London, 464 s.

DOSTÁL, P., HAMPL, M. (1994): Development of an urban system: general conception and specific features in the Czech Republic. In M. Barlow, P. Dostál and M. Hampl (eds.): *Territory, Society and Administration. The Czech Republic and the Industrial Region of Liberec*. University of Amsterdam: Institut voor Sociale Geografie, s. 191-224.

ESCRIBANO, M.J.R. (2007): Migration to Rural Navarre: Questioning the Experience of Counterurbanization. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 98, č. 1, s. 32-41.

FIALOVÁ, D., VÁGNER, J. (2012): Regionální identita obyvatel a rekreativů v periferních oblastech Česka. In: Temelová, J., Pospíšilová, L., Ouředníček, M. (ed.): *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*, Aleš Čeněk, Plzeň, s. 122-139.

FIELDING, A.J. (1982): Counterurbanization in Western Europe. *Progress in Planning*, 17, č. 1, s. 1-52.

FIELDING, A.J. (1989): Migration and Urbanization in Western Europe Since 1950. *The Geographical Journal*, 155, č. 1, s. 60-69.

FISHER, P.A., MALMBERG, G. (2001): Settled People Don't Move: On Life Course and (Im-)Mobility in Sweden. *International Journal of Population Geography*, 7, s. 357-371.

FISHER, T. (2003): Differentiation of Growth Processes in the Per-urban Region: An Australian Case Study. *Urban Studies*, 40, č. 3, s. 551-565.

FLICK, U. (2006): *An Introduction to Qualitative Research*. SAGE, London, 528 s.

FLOWERDEW, R., BOYLE, P. (1992): Migration trends for the West Midlands: suburbanization, counterurbanization or rural depopulation? In: Stillwell, J., Rees, P.,

- Boden, P. (ed.): *Migration Processes and Patterns: Population Redistribution in the United Kingdom 2*, Belhaven, London, s. 144-161.
- FORD, T. (1999): *Understanding Population Growth in the Peri-Urban Region*. *International Journal of Population Geography*, 5, č. 4, s. 297-311.
- FREY, W.H. (1987): *Migration and depopulation of the metropolis: regional restructuring or rural renaissance?* *American Sociological Review*, 52, č. 2, s. 240-257.
- FUGUITT, G.V. (1985): *The Nonmetropolitan Population Turnaround*. *Annual Review of Sociology*, 11, č. 2, s. 259-280.
- GEYER, H.S., KONTULY, T.M., eds. (1996): *Differential Urbanization: Integrating Spatial Models*. Arnold, London, 343 s.
- GEYER, H.S., ed. (2002): *International Handbook of Urban Systems: Studies of Urbanization and Migration in Advanced and Developing Countries*. Edward Elgar, Cheltenham, 624 s.
- GEYER, H.S., KONTULY, T. (1993): *A Theoretical Foundation for the Concept of Differential Urbanization*. *International Regional Science Review*, 15, č. 3, s. 157-177.
- GIDDENS, A. (1991): *Modernity and Self-identity: Self and Society in Late Modern Age*. Cambridge University Press, Cambridge, 264 s.
- GIDDENS, A. (2009): *The Politics of Climate Change*. Polity Press, Cambridge, 256 s.
- GIERYN, T.F. (2000): *A Space of Place in Sociology*. *Annual Review of Sociology*, 26, s. 463-496.
- GKARTZIOS M., SCOTT M. (2010): *Countering counter-urbanisation spatial planning challenges in a dispersed city-region, the greater Dublin area*. *Town Planning Review*, 81, č. 1, s. 23-52.
- GORDON, E., DE SOUZA E SILVA, A. (2011): *Net Locality: Why Location Matters in a Networked World*. Willey-Blackwell, Malden, 200 s.
- GORDON, P. (1979): *Deconcentration without 'clean break'*. *Environment and Planning A*, 11, č. 3, s. 281-290.
- GOSNELL, H., ABRAMS J. (2011): *Amenity migration: Diverse conceptualizations of drivers, socioeconomic dimensions, and emerging challenges*. *GeoJournal*, 76, č. 4, s. 302-322.
- GREEN, A.E., HOGARTH, T., SHACKLETON, R.E. (1999): *Longer Distance Commuting as a Substitute for Migration in Britain: A Review of Trends, Issues and Implications*. *International Journal of Population Geography*, 5, č. 1, s. 49-67.

- GRIMSRUD, G.M. (2011): How well does the 'counter-urbanisation story' travel to other countries? The Case of Norway. *Population, Space and Place*, 17, č. 5, s. 642-655.
- HALFACREE, K. (2001): Constructing the object: taxonomic practices, 'counterurbanization', and positioning marginal rural settlement. *International Journal of Population Geography*, 7, č. 6, s. 395-411.
- HALFACREE, K. (2008): To Revitalize Counterurbanization Research? Recognising and International and Fuller Picture. *Population, Place and Space*, 14, č. 4, s. 479-495.
- HALFACREE, K. (2012): Heterolocal Identities? Counter-Urbanisation, Second Homes, and Rural Consumption in the Era of Mobilities. *Population, Space and Place*, 18, s. 209-224.
- HALFACREE, K., RIVERA, M.J. (2012): Moving to the countryside ... and staying: lives beyond representation. *Sociologia Ruralis*, 52, č. 1, s. 92-114.
- HALLIDAY, J., COOMBES, M. (1995): In search of counterurbanization: some evidence from Devon on the relationship between patterns of migration and motivation. *Journal of Rural Studies*, 11, č. 4, s. 433-446.
- HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 147 s.
- HAMPL, M., a kol. (2001): Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 328 s.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÚHNL, K. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. Univerzita Karlova, Praha, 255 s.
- HEIKKILA, E. (2005): Differential urbanisation in Finland. *TESG*, 94, č. 1, s. 49-63.
- HIRT, S. (2007): Suburbanizing Sofia: characteristics of post-socialist peri-urban change. *Urban Geography*, 28, č. 8, s. 755-780.
- HISCOCK, R., KEARNS, A., MACINTYRE, S., ELLAWAY, A. (2001): Ontological security and psychosocial benefits from the home: qualitative evidence on issues of tenure. *Housing, Theory and Society*, 18, č. 1-2, s. 50-66.
- HJORT, S., MALMBERG, G. (2006): The Attraction of the Rural: Characteristics of Rural Migrants in Sweden. *Scottish Geographical Journal*, 122, č. 1, s. 55-75.
- HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. (2002): Zrod velkoměsta - Urbanizace českých zemí a Evropa. Paseka, Litomyšl, 352 s.

- CHAMPION, A.G., ed. (1989): *Counterurbanization: The Changing Pace and Nature of Population Deconcentration*. Arnold, London, 266 s.
- CHAMPION, A.G. (1994): Population change and migration in Britain since 1981: evidence for continuing deconcentration. *Environment and Planning A*, 26, č. 10, s. 1501-1520.
- CHAMPION, A.G. (2001): Urbanization, suburbanization, counterurbanization and reurbanization. In: Paddison, R. (ed.): *Handbook of Urban Studies*. Sage, London, s. 143-161.
- CHESHIRE, P. (1995): A New Phase of Urban Development in Western Europe? The Evidence for the 1980s. *Urban Studies*, 32, č. 7, s. 1045-1063.
- CHILDE, V.G. (1951): *The Urban Revolution (Man Makes Himself)*. In: LeGates, R.T., Stout, F. (ed.) (1996): *The City Reader*. Routledge. London and New York, s. 20-30.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M., HAVLÍČEK, T. (2011): Venkov – žitý prostor: regionální diferenciace percepce venkova představiteli venkovských obcí v Česku. *Geografie*, 116, č. 1, s. 23–45.
- ILLERIS, S. (1990): Counter-urbanization revisited: the new map of population distribution in central and north-western Europe. *Norsk geogr. Tidsskr.*, 44, č. 1, s. 39-52.
- INGLEHART, R. (1997): *Modernization and postmodernization: cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton University Press, Princeton, 453 s.
- JETZKOWITH, J., SCHNEIDER, J., BRUNZEL, S. (2007): Suburbanization, Mobility and the ‘Good Life in the Country’: A Lifestyle Approach to the Sociology of Urban Sprawl in Germany. *Sociologia Ruralis*, 47, č. 2, s. 148-171.
- KASHAI, M.S., SHAEFFER, P.V. (2010): Deconcentration, Counter-Urbanization, or Trend Reversal? The Population Distribution in Switzerland, Revisited. *The Open Urban Studies Journal*, 3, s. 89-102.
- KAUFMANN, J-C. (2010): *Chápající rozhovor*. Sociologické nakladatelství SLON, Praha, 151 s.
- KITTO, F.H.D. (1951): *The Polis*. In: LeGates, R.T., Stout, F. (eds.) (1996): *The City Reader*. Routledge, London and New York, s. 31-36.
- KREJČÍ, J. (2004): *The Paths of Civilization: Understanding the Currents of History*. Palgrave Macmillan, Houndmills, 281 s.
- KRISJANE, Z., BERZINS, M. (2012): Post-socialist urban trends: new patterns and motivations for migration in the suburban areas of Riga, Latvia. *Urban Studies*, 49, č.2, s. 289-306.

- KROLL, F., KABISCH, N. (2012): The Relation of Diverging Urban Growth Processes and Demographic Change along an Urban-Rural Gradient. *Population, Space, Place*, 18, č. 3, s. 260–276.
- KUBEŠ, J. (2011): Chatové oblasti České republiky. *Geografický časopis*, 63, č. 1, s. 53-68.
- LAMPARD, E.E. (1965): Historical Aspects of Urbanization. In: Hauser, P.M., Schnore, L.F.: *The Study of Urbanization*, John Wiley & Sons, New York, s. 519-554.
- LAW, J. (2004): *After Method: mess in social science research*. Routledge, Oxon, 188 s.
- LAW, J., HASSARD, J. (1999): *Actor Network Theory and after*. Blackwell, Oxford, 264 s.
- LEETMAA, K., TAMMARU, T., ANNISTE, K. (2009): From priority-led to market-led suburbanization in a post-communist metropolis. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 100, č. 4, s. 436-453.
- LIBROVÁ, H. (1996): Decentralizace osídlení – vize a realita. Část první: Vize, postoje k venkovu a potenciální migrace v ČR. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 32, č. 3, s. 285-296.
- LIBROVÁ, H. (1997): Decentralizace osídlení – vize a realita. Část druhá: Decentralizace v realitě České republiky. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 33, č. 1, s. 27-40.
- LIBROVÁ, H. (2008): The Environmentally Friendly Lifestyle: Simple or Complicated? *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44, č. 6, s. 1111–1128.
- LIEPINS, R. (2000): New energies for an old idea: reworking approaches to 'community' in contemporary rural studies. *Journal of Rural Studies*, 16, č. 1, s. 23-35.
- LINDGREN, U. (2003): Who is the Counter-Urban Mover? Evidence from the Swedish Urban System. *International Journal of Population Geography*, 9, s. 399-418.
- LOQUENZ, J., ŠIMON, M. (2012): Amenitní migrace. *Geografické rozhledy*. (v recenzním řízení)
- MAFFESOLI, M. (1996): *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. Sage, London, 192 s.
- MAIER, J. (2004): *Územní plánování*. ČVUT, Praha, 85 s.
- MAJEROVÁ, V., KOSTELECKÝ, T., SÝKORA, L., ed. (2011): *Sociální kapitál a rozvoj regionu Vysočina*. Grada, Praha, 224 s.
- MASSEY, D.B. (1984): *Spatial divisions of labor: Social structures and the geography of production*. New York, Methuen, 393 s.

- McINTYRE, N. (2008): Multiple Dwelling and Amenity-led Migration: The Best of Both Worlds? In: Moss, L.A., Glorioso, R.S., Krause, A., (eds.): Understanding and Managing Amenity-led Migration in Mountain Regions. Proceedings of the Mountain Culture at the Banff Centre Conference, May 15-19, 2008, Banff, Alberta, Canada, s. 13-22.
- MCINTYRE, N. (2009): Rethinking Amenity Migration: Integrating Mobility, Lifestyle and Social-Ecological Systems. *Die Erde*, 140, č. 3, s. 229-250.
- MEIJERING, L., HUIGEN, P., VAN HOVEN, B. (2007): Intentional Communities in Rural Spaces. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 98, č. 1, s. 42-52.
- MICHAEL M. BELL, OSTI, G. (2010): Mobilities and Ruralities: An Introduction, *Sociologia Ruralis*, 50, č. 3, s. 199–204.
- MITCHELL, C.J.A. (2004): Making sense of counterurbanization. *Journal of Rural Studies*, 20, č. 1, s. 15-34.
- MUMFORD, L. (1961): *The City in History: Its Origins, Its Transformations and Its Prospects*. Harbinger, New York, 657 s.
- MURRAY, P., SZELÉNYI, I. (1984): The city in the transition to socialism. *International Journal of Urban and Regional Research*, 8, č. 1, s. 90–107.
- MUSIL, J. (1967): *Sociologie soudobého města*. Svoboda, Praha, 320 s.
- MUSIL, J. (1977): *Urbanizace v socialistických zemích*. Praha, Svoboda, 362 s.
- MUSIL, J. (2005): Proces urbanizace v Evropě [www.cefres.cz/austerlitz.php - 6.5.2006]
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44, č. 2, s. 321-348.
- MUSIL, J., RYŠAVÝ, Z. (1983): Urban and regional processes under socialism and capitalism: a case study from Czechoslovakia. *International Journal of Urban and Regional Research*, 7, č. 4, s. 495–527.
- NOVÁK, J. (2010): *Lokalizační data mobilních telefonů: možnosti využití v geografickém výzkumu*. Disertační práce. Universita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Praha, 169 s.
- NYSTRÖM, J. (1992): The Cyclical Urbanization Model. A Critical Analysis. *Geogr. Ann.*, 74, č. 2, s. 133-144.
- OLIVA, J. (2010): Rural Melting-pots, Mobilities and Fragilities: Reflection on Spanish Case. *Sociologia Ruralis*, 50, č. 3, s. 277-295.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2000): Teorie stádií vývoje měst a diferenciální urbanizace. *Geografie - Sborník České geografické společnosti*, 105, č. 4, s. 361-369.

- OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. Sociologický časopis/Czech Sociological Review 39, č. 2, s. 235-253.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Differential Suburban Development in the Prague Urban Region. Geografiska Annaler: Human Geography B, 89, č. 2, s. 111 - 125.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., FEŘTROVÁ, M. (2011): Kvalita života a role lidského kapitálu v depopulačních oblastech v České republice. Sociologický časopis/Czech Sociological Review 47, č. 4, s. 777-803.
- PERLIK, M. (2006): The Specifics of Amenity Migration in the European Alps. In: Moss, L.A.G., ed.: The Amenity Migrants: Seeking and Sustaining Mountains and Their Cultures. Wallingford, UK, s. 215-231.
- PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2010): Typologie venkovského prostoru Česka. Geografie, 115, č. 2, s. 161–187.
- PETRUSEK, M. (2009): Základy sociologie. Akademie veřejné správy o. p. s., Praha, 189 s.
- PHILLIPS, M. (1998): The Restructuring of Social Imaginations in Rural Geography. Journal of Rural Studies, 11, č. 2, s. 121-153.
- PHILLIPS, M. (2010): Counterurbanization and Rural Gentrification: an Exploration of the Terms. Population, Place and Space, 16, č. 6, s. 539–558.
- REICH, R.B. (2002): Dílo národů: Příprava na kapitalismus 21. století. Prostor, Praha, 462 s.
- REICH, R.B. (2003): V pasti úspěchu: Diagnóza kapitalismu 21. století. Prostor, Praha, 424 s.
- ROBERT, S., RANDOLPH, W.G. (1983): Beyond Decentralization: the Evolution of Population Distribution in England and Wales, 1961-1981. Geoforum, 14, č. 1, s. 75-102.
- ROWSWELL, A. (1989): Comments: Rural depopulation and counterurbanization: a paradox. Area, 21, č. 1, s. 93-94.
- SCHEINER, J., KASPER, B. (2003): Lifestyles, Choice of Housing Location and Daily Mobility: the Lifestyle Approach in the Context of Spatial Mobility and Planning. International Social Science Journal, 55, č. 176, s. 319-332.
- SILK, J. (1999): The dynamics of community, place, and identity. Environment and Planning A, 31, č. 1, s. 5-17.
- ŠIMON, M. (2006): Teoretické přístupy ke studiu urbanizace. Bakalářská práce. Universita Karlova v Praze, Př. F., katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 43 s. [www.urbanizace.wz.cz]

- ŠIMON, M. (2008): Nové koncepty v urbánní geografii. Diplomová práce. Universita Karlova v Praze, Př. F., katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 76 s.
- ŠIMON, M. (2011a): Kontraurbanizace: chaotický koncept? *Geografie*, 116, č. 3, s. 231-255.
- ŠIMON, M. (2011b): Úspěšná integrace rumunské komunity z Bílé Vody. *Český lid: Etnologický časopis*, 98, č. 2, s. 155-172.
- ŠIMON, M. (2011c): Únik z měst na venkov. *Geografické rozhledy*, 20, č. 3, str. 6-7.
- ŠIMON, M. (2012): Exploring counterurbanization in a post-socialist context: case of the Czech Republic. *Sociologia Ruralis*, XX, XX-XX. (revisited 15.7.2012).
- ŠIMON, M., a kol. (2009): Bílá Voda II: Případová studie pohraniční obce. [výzkumná zpráva; dostupné u autora]
- ŠIMON, M., POSPÍŠILOVÁ, L., (2011): Rozmístění obyvatelstva. In Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. (ed.): *Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky*. Nakladatelství Karolinum, Praha, s. 15-16.
- SJÖBERG, G. (1965): *The Preindustrial City: Past and Present*. The Free Press, New York, 368 s.
- SJÖBERG, Ö. (1992): Underurbanisation and the zero urban growth hypothesis: diverted migration in Albania. *Geografiska Annaler B*, 74, č.1, s. 3-19.
- SOJA, E.W. (2000): *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Region*. Blackwell, Malden, 464 s.
- SPENCER, D. (1995): Counterurbanization: the local dimension. *Geoforum*, 26, č. 2, s. 153-173.
- SPENCER, D. (1997): Counterurbanization and Depopulation Revisited: Landowners, Planners and the Rural Development Process. *Journal of Rural Studies*, 13, č. 1, s. 75-92.
- STENBACKA, S. (2003): Place, practice and the countryside: rural newcomers and the construction of "the rural society" in Sweden. *Revista da Faculdade de Letras da Universidade do Porto: Geografia*, 19, č. 1, s. 495-506.
- STOCKDALE, A. (2002): Towards a Typology of Our-migration from Peripheral Areas: A Scottish Case Study. *International Journal of Population Geography*, 8, s. 345-364.
- STOCKDALE, A. (2006): The Role of 'Retirement Transition' in the Repopulation of Rural Areas. *Population, Place and Space*, 12, č. 1, s. 1-13.
- ŠUSTROVÁ, K., ŠIMON, M. (2012): Opuštění městského způsobu života? Analýza vybraných aspektů migrace na venkov. In: Temelová, J., Pospíšilová, L., Ouředníček,

M. (eds.): Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života. Plzeň, Aleš Čeněk, s. 99-121.

SWEETMAN, P. (2003): Twenty-first century dis-ease? Habitual reflexivity or the reflexive habitus. *The Sociological Review*, 51, č. 4, s. 528-549.

SÝKORA, L., ed. (2002): Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky. Ústav pro ekopolitiku, o.p.s., Praha, 191 s.

SZELÉNYI, I. (1984): Cities and the problem of the transition: introduction and rejoinder. *International Journal of Urban and Regional Research*, 8, č. 1, s. 1–12.

TAMMARU, T. (2001): Urban and Rural Population Change in Estonia: Patterns of Differentiated and Undifferentiated Urbanisation. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 94, č. 1, s. 112-123.

TAMMARU, T. (2002): Universal and specific features of urbanization in Estonia under socialism: the empirical evidence of the sources of urban and rural population growth. *The Professional Geographer*, 54, č. 4, s. 544-556.

TAMMARU, T. (2005): Suburbanisation, employment change, and commuting in the Tallinn metropolitan area. *Environment and Planning A*, 37, s. 1669-1687.

TAMMARU, T., KULU, H., KASK, I. (2004): Urbanization, suburbanization, and counterurbanization in Estonia, *Eurasian Geography and Economics*, 45, č. 3, s. 212-229.

Tijdschrift voor Sociale en Economische Geografie, 2003, 94, č. 1, Special Issue: Testing the Differential Urbanisation Model in Developed and Less Developed Countries.

TISDALE, H. (1942): The Process of Urbanization. *Social Forces*, č. 20, s. 311–316.

TOLLAROVÁ, B. (2006): Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace? *Biograf*, č. 39, s. 23-52.

TOURAINÉ, A. (2000): *Can We Live Together? Equality and Difference*. Stanford University Press, Stanford, 326 s.

TURKLE, S. (2011): *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other?* Basic Books, New York, 384 s.

URRY, J. (2007): *Mobilities*. Polity Press, Cambridge, 335 s.

URRY, J. (2011): *Climate Change & Society*. Polity Press, Cambridge, 200 s.

VALLENTINE, G. (1992): A Safe Place to Grow Up? Parenting, Perception of Children's Safety and the Rural Idyll. *Journal of Rural Studies*, 13, č. 2, s. 137-148.

VARTIAINEN, P. (1989): Counterurbanization: a challenge for socio-theoretical geography. *Journal of Rural Studies*, 5, č. 3, s. 217–225.

VERGUNST, P.J.B. (2009): Whose Socialisation? Exploring the Social Interaction Between Migrants and Communities-of-Place in Rural Areas. *Population, Place and Space*, 15, s. 253-266.

VINNING, D., STRAUSS, A. (1977): A demonstration that the current deconcentration of population in the United States is clean break with the past. *Environment and Planning A*, 11, č. 13, s. 751-758.

VOBECKÁ, J., PIGUET, V. (2011): Fertility, natural growth, and migration in the Czech Republic: an urban–suburban–rural gradient analysis of long-term trends and recent reversals. *Population, Space and Place*. Article first published online: 23 NOV 2011.

VYNCKE, P. (2002): Lifestyle Segmentation: From Attitudes, Interests and Opinions, to Values, Aesthetic Styles, Life Visions and Media Preferences. *European Journal of Communication*, 17, č. 4, s. 445-463.

WALLERSTEIN, I., et al. (1998): Kam směřují sociální vědy: zpráva Gulbenkianovy komise o restrukturalizaci sociálních věd. Sociologické nakladatelství SLON, Praha, 111 s.

WALMSLEY, D.J., EPPS, W.R., DUNCAN, C.J. (1998): Migration to New South Wales North Coast 1986-1991: Lifestyle Motivated Counterurbanisation. *Geoforum*, 29, č. 1, s. 105-118.

WEBER, M. (1966): *The City*; translated and edited by Don Martindale and Gertrud Neuwirth. New York, The Free Press, 242 s.

WEEKLY, I. (1988): Rural depopulation and counterurbanization: a paradox. *Area*, 20, č. 2, s. 127-134.

WHATMORE, S. (2002): *Hybrid Geographies: natures cultures spaces*. SAGE, London, 226 s.

WOODS, M., CHESHIRE, L., MEURK, C. (2012): Decoupling land, farm and place: recombinant attachments of globally-engaged family farmers. Paper presented at RSG-IBG conference, Edinburgh, 5. July 2012.

8.

Soubor publikovaných textů

1. ŠIMON, M. (2011a): Kontraurbanizace: chaotický koncept? Geografie, 116, č. 3, s. 231-255. 55
2. ŠIMON, M. (2011b): Úspěšná integrace rumunské komunity z Bílé Vody. Český lid: Etnologický časopis, 98, č. 2, s. 155-172. 81
3. ŠUSTROVÁ, K., ŠIMON, M. (2012): Opuštění městského způsobu života? Analýza vybraných aspektů migrace na venkov. In: Temelová, J., Pospíšilová, L., Ouředníček, M. (eds.): Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života. Plzeň, Aleš Čeněk, s. 99-121. 99
Souhlas se spoluautorstvím 122
4. ŠIMON, M. (2012): Exploring counterurbanization in a post-socialist context: case of the Czech Republic. Sociologia Ruralis, XX, XX-XX. (revisited 15.7.2012) 123

MARTIN ŠIMON

KONTRAURBANIZACE: CHAOTICKÝ KONCEPT?

ŠIMON, M. (2011): Counterurbanization: Condemned to Be a Chaotic Conception? Geografie, 116, No. 3, pp. 231–255. – This paper presents an overview of past and current debates over the conceptualization of migration into rural areas – counterurbanization. It begins with the history of the term itself, leading us from its original use to the contemporary plurality of its meanings. Key issues in the process of defining counterurbanization are examined, in light of the term's historical development. The article illustrates a shift in counterurbanization research from the study of the settlement system to the study of local dimensions of counterurbanization and finally to the discursive production of counterurbanization. Secondly, contemporary residential decentralization in Czechia and the theoretical framing of counterurbanization are linked together in order to discuss the relevance of the counterurbanization research agenda in Czechia. The article concludes by stating the need for new ways to approach migration into rural areas.

KEY WORDS: counterurbanization – suburbanization – migration into rural areas – amenity migration – post-productivist transition – neo-ruralism.

Príspevek vznikl za podpory Grantové agentury Univerzity Karlovy v projektu č. 104810 „Kontraurbanizace v České republice: migrace na venkov, životní styl a proměny rezidenčních preferencí“.

1. Úvod

Migrace obyvatelstva z měst a rozlévání měst do okolní krajiny jsou klíčové charakteristiky vývoje rozmístění obyvatelstva Česka v posledních dvou desetiletích. Rada výzkumů se zabývá suburbanizací, která je identifikována jako dominantní trend současných urbanizačních procesů (Čermák 2005, Ouředníček 2007). Suburbanizace významně mění krajinu a životní styl v zázemí měst a představuje objekt zájmu nejen pro výzkumníky a orgány správy, ale i pro veřejnost. Migrace do blízkého zázemí měst není jediný decentralizační proces, který můžeme v současnosti pozorovat, neboť rezidenční dekoncentrace částečně směřuje i mimo metropolitní areály, do prostorů převážně venkovského typu (Šimon, Ouředníček, Novák 2009).

Předtím než se detailněji začnu zabývat hlavním tématem článku – kontraurbanizací, považuji za vhodné představit obecnou charakteristiku urbanizačního procesu, která poskytuje základní rámce a mantinely pro výzkum kontraurbanizace. Zásadní význam procesu urbanizace pro civilizační vývoj je na jednu stranu nepopiratelný (Gellner 2000, Krejčí 2004), na druhou stranu je ale u některých autorů vnímán jako něco tak samozřejmého, že dochází paradoxně k podcenění významu urbanizace (Fielding 1982)¹. Urbanizace

¹ Pojem urbanizace je v literatuře používán ve třech hlavních významech. Zprv je označení urbanizace používáno pro označení vývoje měst od jejich samotného počátku po

v klasickém slova smyslu byla významnou součástí celostní proměny společnosti a její prostorové organizace, která je v literatuře označována jako přeměna tradiční společnosti na společnost moderní, či přeměna venkovské společnosti na společnost městskou. Rozvoj dělby práce a prohlubování ekonomické specializace v průběhu urbanizace znamenaly zásadní změnu identit vázaných na každodenní život. Došlo k posunu od identit ukotvených pouze v lokálních podmínkách komunit k mnohvrstevnatým identitám typickým pro současné společnosti (např. Coser 1977; Matruccelli 2008, kap. XI). Masivní migrace obyvatel z venkova do měst byla jednou z mnoha dílčích komponent procesu urbanizace (Horská, Maur, Musil 2002; Musil 1967). Koncentrace lidí a jejich aktivit ve městech byla v prvé řadě kvantitativním projevem procesu urbanizace. Následné procesy suburbanizace a metropolizace signalizují změnu významu převážně kvantitativních funkcí měst, kdy v období dosahování vysoké míry urbanizace dochází k nárůstu významu kvalitativních projevů urbanizace (Hampl, Gardavský, Kühnl 1987). Výzkumy, které ve svém pojmovém aparátu nereflktují změnu významnosti kvantitativních a kvalitativních projevů urbanizace, nevhodně redukují proces urbanizace na pouhou koncentraci obyvatel v určitém prostoru a odhlížejí od celé řady komponentů procesu urbanizace (viz klasické studie: Berman 1982; Gillette 1928; Hauser, Schnore 1965; Horská, Maur, Musil 2002; Martindalle 1966; Mumford 1961; Musil 1967; Sorokin, Zimmerman 1929).

Výzkum kontraurbanizace v Česku je důležité a společensky závažné téma ze čtyř hlavních důvodů. Zaprvé, výzkum kontraurbanizace v Česku přispěje k lepšímu poznání a pochopení současných dekoncentračních tendencí v osídlení. Zjištěné výsledky bude možné porovnávat s vývojem (nejen) v ostatních post-socialistických zemích. Na základě analýzy individuálních dat o stěhování se zřetelně ukazuje, že dochází k diferenciaci životních preferencí v závislosti na věku a na rezidenčních možnostech (Šimon, Ouředníček, Novák 2009). Měnící se vzorce stěhování jsou reflektovány v prostorové rozrůzněnosti bytové funkce, která je stále zásadní pro sociálně-prostorovou organizaci společnosti (Čermák 2001, Hampl 2005). Zadruhé je výzkum kontraurbanizace přínosný pro svoji „signální funkci“. Výrazná změna rezidenčního prostředí, jakou je opuštění města a přestěhování se na venkov, představuje významný krok v životě člověka. Analýza „kontraurbanitů“, tj. těch městských migrantů, kteří se odstěhovali na venkov², nám umožní lépe poznat jak problémy měst, tak i pozitivně vnímané stránky venkovských území. Třetí oblastí, kde spatřuji přínos výzkumu kontraurbanizace, je analýza dopadů kontraurbanizace na venkovský prostor a venkovské obyvatelstvo. Přistěhovalí z města často disponují vysokým kulturním a sociálním kapitálem a mohou přebírat roli lokálních elit ve venkovských obcích a výrazně ovlivňovat transformaci

---

současnost (např. Hauser, Schnore 1965) – urbanizace v širším pojetí. Zadruhé je označení urbanizace používáno pro označení celospolečenského přerodu v souvislosti s modernizací a industrializací (např. Horská, Maur, Musil 2002) – klasická urbanizace. Zatřetí je označení urbanizace používáno pro označení dostředivě orientovaného migračního pohybu (např. Fielding 1982) – „urbanizace“.

² Boyle a Halfacree (1998b) upozorňují na důležitost diskursivní produkce venkova a jeho dílčích aspektů. Pro analýzu kontraurbanizace je důležité nejen to, „co venkov je“ (v pozitivistickém slova smyslu), ale především to, „co je jako venkov vnímáno“ (v konstruktivistickém slova smyslu). Navíc je pro odlišné skupiny rozhodný jiný aspekt „venkovskosti“.

post-produktivistického venkova (Ouředníček, Špačková, Feřtřová 2011; Šimon 2011). Začtvrté považují výzkum kontraurbanizace za potenciálně přínosný z metodologického pohledu. Inspirací pro českou geografii mohou být metody a přístupy používané v tzv. „post-rurálních studiích“ (Marsden 2006). Post-strukturalistické studium sociální konstrukce venkova či diskurzů venkova může být vhodnou alternativou k nominalistickým či esencialistickým výzkumům venkova, které dominují v současné české geografii (např. Perlín, Kučerová, Kučera 2010).

Hlavním cílem článku je reformulovat koncept kontraurbanizace a přispět k jednoduššímu a jasnějšímu chápání tohoto konceptu. Ke splnění vytyčeného cíle slouží vývojově pojatý přehled konceptů kontraurbanizace a jejich následné kritické zhodnocení. Důležitým úkolem článku je vymezení vztahu kontraurbanizace a ostatních urbanizačních procesů.

V úvodní části textu se zaměřuji na vývoj konceptualizace termínu kontraurbanizace. Podrobněji diskutuji genezi pojmu od jeho prvního použití Brianem Berrym po současnou diverzitu možných významů vyskytujících se v odborném diskurzu. Ve druhé části rozebírám hlavní diskursy pracující s konceptem kontraurbanizace. Ve třetí části představuji a zhodnocuji současný stav výzkumů kontraurbanizace, které propojují s nástinem agendy pro výzkum kontraurbanizace v českých podmínkách založené na základě dosavadních zkušeností z terénních výzkumů a rešeršního přehledu dostupné literatury. V závěrečné části zdůrazním důležitost lepšího pochopení procesů rezidenční decentralizace v kontextu vývoje postsocialistických zemí, především pak vztahu mezi suburbanizací a kontraurbanizací, a možné implikace pro trvale udržitelný rozvoj komunit.

V rámci diskuze vývoje pojmu kontraurbanizace budou rozebrány klíčové otázky, které musí výzkumník při definování a operacionalizaci pojmu uspokojivě vyřešit. Jde při výzkumu kontraurbanizace o zkoumání migračního pohybu, procesu migrace, nebo systému osídlení a různých migračních bilancí mezi územními jednotkami? Jasnost a přesnost definice kontraurbanizace do značné míry ovlivňuje výsledná empirická zjištění (Halliday, Coombes 1995; Ainsaar 2003) a zabraňuje odmítnutí kontraurbanizace jakožto „chaotického konceptu“ (Boyle, Halfacree 1998a; Dean 1984; Ferras-Sexto 2009; Halfacree 1994; Lewis a kol. 1989). Dílčím cílem článku je diskutovat vybrané výzvy konstruktivistických přístupů inspirovaných post-strukturalistickým uvažováním, které jsou použity na příkladech výzkumů kontraurbanizace, včetně možných implikací pro empirický výzkum kontraurbanizace v Česku.

V současné literatuře „o kontraurbanizaci“ můžeme najít řadu různých uchopení kontraurbanizace, která bývá někdy dokonce označována jakožto „chaotický koncept“ (Ferrás-Sexto 2009, Halfacree 1994). V současné literatuře je také možná najít vícero konceptů, které lze využít podobně jako koncept kontraurbanizace. Široce definovanou migraci z „města“ na „venkov“ můžeme uchopit nejen pomocí konceptu kontraurbanizace (Bosworth 2010, Halfacree 2008), ale také například jako amenitní migraci (Bartoš a kol. 2008; Gossnel, Abrams 2009), gentrifikaci venkova (Phillips 2005), exurbánní rozvoj (Taylor 2009), peri-urbánní rozvoj (Fisher 2003, Ford 1999), migraci životního stylu (Benson, O'Reilly 2009; Jetzkovitz, Schneider, Brunzel 2007) atd. Zmíněné koncepty na jednu stranu nepředstavují totéž, nepokrývají tutéž část reality. Na druhou stranu je lze využít jako zastřešující koncepty pro výzkumy, které

mají mezi sebou výrazné společné přesahy. Jejich užití a užívání ve výzkumu je otázkou diskurzivního soupeření mezi jejich zastánci. Abychom mohli studovat a pochopit současné změny v sociálně-prostorové struktuře společnosti, musíme věnovat pozornost nejen empirickým realitám, ale taktéž jejich reprezentacím v odborných či laických diskurzech.

2. Vývoj pojmu kontraurbanizace

Pojem *kontraurbanizace* není v žádném případě bezproblémový. Termín vyvolává v odborném diskursu mnoho nejednoznačností a rozporů, není jednotně akceptován či definován. I vzhledem k této neukotvenosti by měl být čten bez zatížení negativními stereotypy. První zásadní problémovost vyplývá ze samotné geneze pojmu. Původní definice Berryho (1976) stejně jako teze Vinninga a Strausse (1977) o „jasném obratu“ se ve světle vývoje systémů osídlení a stěhování od 70. let do současnosti ukázala jako neudržitelná (Geyer 2002, Gordon 1979, Spencer 1995). Druhou problematickou stránkou označení *kontraurbanizace* je jeho zakotvení do vztahů města – venkovy (podrobněji Vartiainen 1989). Město je stejně jako venkov pojem, který v běžné každodennosti nezpochybňujeme. Komplikace nastanou v případě, máme-li města/venkovy ohraničit, nebo definovat jejich obsah. Idealizovaná představa jasně ohraničeného středověkého města v hradbách a venkova za nimi se dávno rozplynula (Weber 1966). Dichotomii město versus venkov nahradil na čas koncept urbáně-rurálního kontinua (Dewey 1960, Pahl 1968). Ke smísení života městské společnosti a venkovské komunity docházelo v suburbii (Berger 1968, Gans 1968). Následně byl koncept kontinua také zpochybněn (Gorton, White, Chaston 1998; Champion 2007) a diskuze „venkova v rámci měst“ a „měst v rámci venkova“ vyústila v odmítnutí pojmů město a venkov jako relevantních kategorií pro výzkum³. Spolu s nimi byla zpochybněna oprávněnost existence urbáně/rurální geografie/sociologie jakožto dílčí disciplíny svého oboru (Saunders 1981; Savage, Warde 1993; Milicevic 2001; May a kol. 2005). Obě subdisciplíny i přes nevyjasněnost svého objektu studia nadále fungují a rozvíjejí se. Jistá ztráta jejich významu není způsobena ani tolik ztrátou objektu studia, jakožto přeznačkováním pod jiné subdisciplíny oboru (Hubbard 2006, Šimon 2008).

Jak již bylo uvedeno, jako první použil pojem kontraurbanizace americký geograf Brian Berry⁴. „Kontraurbanizace je proces populační dekoncentrace. Má za následek změnu ze stavu vyšší koncentrace do stavu nižší koncentrace“ (Berry 1976, s. 17). Berry pro své definování kontraurbanizace obrátil klasickou definici urbanizace Hope Tisdale. „Urbanizace je proces koncentrace obyvatelstva. Dochází k němu dvěma způsoby: roste počet míst koncentrace a roste velikost jednotlivých koncentrací... což má za následek změnu ze stavu nižší koncentrace do stavu vyšší koncentrace“ (Tisdale 1942, s. 311). „Urbanizace

³ Využití nálepek výzkum měst či výzkum venkova lze snadno kritizovat a zamítnout. V praktické rovině ale právě pro svoji nepřesnou ohraničenost fungují jako dobrá platforma pro dialog mezi disciplínami/konceptuálními přístupy a interdisciplinární spolupráci. Viz např. text Marsdena (2006).

⁴ Jako první upozornil na populační růst nemetropolitních oblastí Calvin L. Beale ve svém reportu Obnovení populačního růstu v nemetropolitních oblastech Ameriky v roce 1975 (Champion 1998).

je proces stávání se“ (Tisdale 1942, s. 313⁵). Už samotné Berryho obrácení definice a vytvoření termínu kontraurbanizace v sobě obsahuje logický lapsus. Opačný proces k urbanizaci ve smyslu Tisdale je de-urbanizace⁶, nikoli kontraurbanizace, i když mnozí autoři používají tyto pojmy jako synonyma (van den Berg, a kol. 1982, Cheshire 1995). Tisdale (1942) v diskuzi o počátcích urbanizace a o jejich hybných silách uvažuje o urbanizaci jako o projektu vzniku vyspělého společenství, které díky existenci kooperativních vazeb přináší užitek pro své členy (srovnej s pojmem *synekism*, Soja 2002). Podmínky komunity (společnosti) jsou nakloněny směrem ke koncentraci obyvatelstva. K de-urbanizaci, která je chápána jako proces opačného fungování k urbanizaci, kdy jsou podmínky proti projektu vzniku progresivního společenství, dochází, když se změni podmínky pro koncentraci a začne docházet k dekoncentraci obyvatelstva. K této situaci došlo v historii mnohokrát (Tisdale 1942). „Kontraurbanizace“ (proti-urbanizace) by podle lingvistického obsahu slova znamenala popření samotné logiky projektu vzniku progresivního společenství, který vede ke koncentrování obyvatelstva. Souhlasím s názorem Tisdale, že pro tento proces je vhodnější označení pojmem de-urbanizace. Kontraurbanizace nelze podle mého názoru definovat jako přesný opak procesu urbanizace (to je de-urbanizace), ale spíše jako jeden z následných urbanizačních procesů (buť jiného směru), protože stejně jako urbanizace je v souladu s Tisdalovým uvažováním o projektu vyspělého společenství. Spojování formování vyspělé společnosti s koncentrací či dekoncentrací obyvatelstva je příliš jednostranné, zjednodušující a zavádějící. I při značném zjednodušení zde ovšem vzniká řada otázek.

Proč, odkud a kam přesně se populace dekoncentruje? Máme kontraurbanizaci zkoumat⁷ jako stav koncentrace obyvatelstva, nebo jako proces změny koncentrace? Týká se populační dekoncentrace přirozené měny, vnitřního stěhování, i zahraniční migrace? V jakém časovém horizontu? Na jaké měřítkové úrovni? Je kontraurbanizace trvalá tendence, cyklická fáze, nebo dočasný fenomén? Týká se kontraurbanizace celé populace, nebo jen některých jejich podskupin? Snaha odpovědět na výše zmíněné otázky a vyjasnit definici kontraurbanizace byla předmětem mnoha výzkumů od 70. let. Jejich stručný přehled je předmětem následujících odstavců.

3. Přehled konceptů kontraurbanizace

Vývojově pojatý přehled konceptů kontraurbanizace je strukturován do tří hlavních diskurzů. První diskurs pracuje s kontraurbanizací jakožto změnou

⁵ Srovnej se slovníkem humánní geografie (Johnston a kol. 2000), který definuje urbanizaci jako proces stávání se městským. V původní definici Tisdale (1942) není explicitně upřesněn předmět „stávání se“, což nechává větu v českém překladu bez předmětu.

⁶ Tisdale (1942) ve své práci pojmenoval opačný proces k urbanizaci jako de-urbanizaci. Ainsaar (2003) píše o deurbanizaci, disurbanizaci a desurbanizaci jakožto o možných alternativách pojmu kontraurbanizace, ale zdůrazňuje, že tyto pojmy nejsou v odborné literatuře jasně ukotveny.

⁷ Kdo by měl zkoumat kontraurbanizaci? Geograf města, sociolog venkova, antropolog, sídelní geograf? Z pozice jaké disciplíny? Volba výzkumné pozice, metody a dat vymezuje sféru možných výsledků, které můžeme dosáhnout (Pawson 1989).

v systému osídlení a migračních toků v rámci systému osídlení. Druhý diskurs se zaměřuje na výzkum kontraurbanizace na lokální úrovni a na její dopady. Třetí diskurs se soustředí na sociální konstruování kontraurbanizace a kategorií spojených s jejím výzkumem. Tři široce vymezené diskursy o kontraurbanizaci se ve svém zaměření vzájemně doplňují; nejedná se tedy o postupné nahrazování jednotlivých diskurzů, ale spíše o doplňování výzkumu o další aspekty.

3.1. Výzkumy systémů osídlení a migrace

3.1.1. „Jasný obrat“ v systému osídlení?

První a snad nejvýznamnější pokus o prokázání kontraurbanizace byl výzkum Vinninga a Strausse (1977), kteří zkoumali trendy v systému osídlení v USA. Problém nejasné měřítkové úrovně v Berryho definici kontraurbanizace vyřešili tak, že spočítali Hooverův index pro 5 různých řádovostních úrovní v rámci Spojených států, a na všech z nich prokázali dekoncentrační tendenci. Datovou základnu považovali za dostatečnou pro potvrzení, že došlo k jasnému obratu ve vývoji systému osídlení, tzv. „teze o jasném obratu“. V závěru svého článku specifikují tři fáze rozvoje, kterými prošel systém osídlení v USA, a které očekávají i v dalších zemích, ale nijak nespecifikují časové určení dekoncentračních tendencí.

Teze o jasném obratu nebyla jednoznačně přijata a vyvolala vlnu následných studií a diskuzí o způsobu měření vývoje rozmístění obyvatelstva. Mezi její odpůrce patří například Gordon (1979), který zpochybnil platnost použitého měření dekoncentrace. Podle Gordona docházelo k rozlévání metropolitních území za jejich statistické hranice, popřípadě k přesunu růstu z metropolitních do nemetropolitních regionů. Zpochybnění vhodnosti statistických regionů pro hodnocení kontraurbanizace vedlo ke snaze o vhodnější regionalizaci. Namísto standardních metropolitních statistických jednotek (SMSA) začaly být využívány tzv. funkční městské regiony (FUR⁸), které reflektovaly dojížděkové vazby v území (Gordon 1979). Platnost pozorování Vinninga a Strausse i pro kvalitněji definované funkční městské regiony později potvrdili Long a Nucci (1997).

Hypotéza o radikálním obratu v systému osídlení vyvolala jako svou reakci vlnu srovnávacích studií zkoumajících národní systémy osídlení (Fielding 1982, 1989; Champion 1989, Champion 1994; Cheshire 1995; Geyer, Kontuly, eds. 1996), která má i dnes svoje pokračovatele (např. Geyer ed. 2002). V 80. letech došlo v řadě zemí ke snížení růstu nemetropolitních území a návratu k urbanizačním tendencím, které byly opět přerušeny růstem nemetropolitních území v 90. letech. Návrat kontraurbanizačních tendencí v 90. letech vyvolal novou vlnu zájmu o vysvětlení změn ve fungování osídlení (Fuguitt, Beale 1996; Long, Nucci 1997), stejně jako jejich opětovný ústup (Johnson, Fuguitt

⁸ Považují za důležité připomenout, že předchůdcem „funkčních městských regionů“ (FUR) byla americká „standardní metropolitní statistická území“ (SMSA), která byla později přenesena do Británie jako „standardní metropolitní pracovní území“ (SMLA). Obě vymezení jsou založena na konceptu „denního městského systému“ (Coombes a kol. 1982) a představují varianty funkční regionalizace území.

2000, Domina 2006). Úvodní spor mezi zastánci metropolizace a jasného obratu položil základy pro pozdější výzkumy kontraurbanizace (Fuguitt 1985, Frey 1987, Champion 2001, Amcoff 2006). Důležitost odlišení mezi kontraurbanizací a rozšiřováním metropolitních areálů byla považována za rozhodující i po 12 letech. Champion (1989, s. 28) ji reflektoval následovně. „Klíčovou výzvou je najít uspokojivý způsob jak oddělit rozšiřování metropolitních areálů od ostatních forem dekoncentrace. Dále je nutné vyjasnit, jakým způsobem by měla být kontraurbanizace vymezena, včetně definování proměnných, kterými ji budeme zkoumat, a měřítkové úrovně, na které ji budeme chtít měřit.“ Jako nejčastější kritéria pro sledování kontraurbanizace byla sledována například dekoncentrace obyvatelstva na různých řádovostních úrovních, rozdílné míry růstu pro metropolitní a nemetropolitní území, migrační bilance mezi jádry a periferiemi, vztah mezi migrací a velikostní strukturou osídlení (Geyer, Kontuly 1996).

3.1.2. Migrační přístup ke kontraurbanizaci

Druhý důležitý přístup pro výzkum urbanizačních procesů představil Fielding, který se zaměřil na migrační bilanci a velikostní strukturu osídlení. Koncentraci či dekoncentraci populace sledoval pouze podle stěhování obyvatelstva, které má ve vyspělých zemích výrazně větší vliv na rozmístění obyvatelstva než přirozená měna (Fielding 1982). Fielding operacionalizoval urbanizaci jako pozitivní korelaci mezi bilancí stěhování a velikostí sídla a kontraurbanizaci jako negativní korelaci mezi bilancí stěhování a velikostí sídla. Mezi fází urbanizace a fází kontraurbanizace je tzv. přechodná fáze. Vymezení sídel pro analýzu by mělo být funkční ve smyslu pracovních trhů, které více reflektují realitu v území než statistické jednotky (Fielding 1982). Fielding analýzou dat pro vybrané země západní Evropy ukázal, že trend kontraurbanizace se projevil v průběhu 70. let dříve u více urbanizovaných zemí a poté u méně urbanizovaných zemí. Jádro vysvětlení procesů populační redistribuce spočívá podle jeho názoru v měnících se prostorových dělbách práce post-fordistického období.

Migrační přístup rozšířil možné metody sledování kontraurbanizace a byl následován mnohými autory (Geyer, Kontuly 1993)⁹. Nespornou výhodou Fieldingova přístupu je to, že není nutné arbitrárně stanovovat hranice mezi městem a venkovem, popřípadě metropolitním regionem, jeho zázemím, a nemetropolitními oblastmi jako při aplikaci funkčních městských regionů. Naopak jako nevýhodu můžeme vytknout důraz na pouze migrační komponentu populační změny¹⁰. Věkově selektivní migrace, zahraniční migrace, přirozená měna a další faktory mohou způsobit, že i při kontraurbanizaci ve Fieldingově smyslu bude docházet ke koncentraci obyvatelstva a urbanizaci podle Berryho definice (viz např. Amcoff 2006). Další nevýhodou Fieldingova přístupu je důraz pouze na kvantitativní vyjádření migrace, které opomíjí kvalitativní aspekty migračního procesu (Robert, Randolph 1983; Vartiainen 1989).

⁹ Přehled o výzkumech využívajících Fieldingův přístup v anglo-americkém kontextu podává Mitchell (2004).

¹⁰ Přístup, který pracuje jak s migranty tak i s nemigranty, představují například práce Ford (1999), Fisher (2003).

3.1.3. Teorie stádií vývoje měst a diferenciální urbanizace

Koncept, který významně ovlivnil uvažování o vývoji měst v systému osídlení, je teorie stádií vývoje měst. Jednotkou analýzy zde není celý systém osídlení, ale vnitřně členěné funkční městské regiony. Van den Berg a kol. publikovali v roce 1982 studii o vývoji funkčních městských regionů v zemích západní i východní Evropy, kde představují teoretické a empirické zarámování teorie stádií. Zjednodušeně řečeno, definují 4 fáze vývoje měst (urbanizace, suburbanizace, deurbanizace, reurbanizace). Ty jsou založeny na rozdílném populačním vývoji jádra a zázemí, které dohromady tvoří funkční městské regiony. Městský region by měl v průběhu jednoho cyklu svého vývoje projít všemi jmenovanými fázemi růstu a úpadku. Teorie stádií vývoje měst, byť nenašla dostatečnou oporu v datech (Nyström 1992, Ouředníček 2000), tak přesto po sobě zanechala terminologii pro zachycení vývoje městských regionů¹¹.

Koncept diferenciální urbanizace (Geyer, Kontuly 1993; Geyer 1996)¹² představuje extenzi a rozvinutí myšlenek teorie stádií vývoje měst, které kombinuje s poznatky upravenými z Fieldingova migračního přístupu (Fielding 1989). Na rozdíl od předchozích teorií se nesoustředí pouze na vyspělé země, ale také na méně rozvinuté země. Klíčovou jednotkou analýzy již nejsou funkční městské regiony, ale tři velikostní kategorie měst (velká, střední, malá města), v rámci kterých se odehrávají růstové a úpadkové fáze jejich vývoje. Geyer a Kontuly (1993) vymezují 6 fází cyklu vývoje měst¹³, které zachycují různé varianty růstu a úpadku v daných třech kategoriích měst. První tři fáze jsou urbanizační, čtvrtá a pátá představují polarizační obrat, šestá fáze je označena jako kontraurbanizace. Postupně dochází ke snižování intenzity proměny v systému osídlení, tak jak jednotlivé fáze vyčerpávají svoji dynamiku pro změnu růstu či úbytku daných kategorií měst (Ouředníček 2000).

Na rozdíl od klasických výzkumů kontraurbanizace, které pracují s dominantními migračními proudy, koncept diferenciální urbanizace hodnotí i vedlejší migrační (proti)proudy. Tendence určitých skupin obyvatel ke koncentraci či dekoncentraci je vysvětlována působením protichůdných sil produkcionismu a environmentalismu (Geyer, Kontuly 1993; Geyer 1996), které jsou v podstatě analogií ke Colbyho (1933) vymezení odstředivých a dostředivých sil¹⁴. Ke kontraurbanizaci dochází podle Geyera a Kontulyho v případě, že počet obyvatel přitahovaný environmentalismem směrem k dekoncentraci převyší počet obyvatel přitahovaných produkcionismem směrem k vyšší koncentraci obyvatelstva. Geyer a Kontuly (1993, 1996) spojují environmentalismus především s migrací bohatších a vzdělanějších lidí do řídkěji zalidněných oblastí, kde tito

¹¹ Podrobný rozbor teorie stádií vývoje měst a konceptu diferenciální urbanizace spolu s diskuzí navazující literatury byl již českému čtenáři prezentován (Ouředníček 2000), proto se mu v tomto textu budu věnovat pouze okrajově.

¹² Koncept diferenciální urbanizace byl od svého uvedení testován pro celou řadu národních systémů osídlení (Tijdschrift voor Sociale ne Economische Geografie 2003, Tammaru 2000).

¹³ Geyer (1996) vymezuje 1. ranou, 2. střední a 3. vyspělou fázi primárního města, 4. ranou a 5. vyspělou fázi středního města, a 6. fázi malého města.

¹⁴ Colby (1933) aplikoval gravitační logiku newtonovské fyziky na geografii města a vymezil řadu dostředivých a odstředivých sil, které ve vzájemném vyvažování utvářejí funkční morfologii města.

lidé hledají kvalitnější podmínky pro život¹⁵. Autoři ponechávají stranou fakt, že nejenom nárůst environmentalismu, ale i pokles produkcionismu může vést k dekoncentraci. Příkladem mohou být právě post-socialistické země, kde prudký pokles produkcionismu ve městech na počátku transformace donutil některé skupiny obyvatel k dekoncentraci (viz např. diskuze o populační dekoncentraci v Maďarsku: Brown, Schafft 2002; Brown a kol. 2005).

3.1.4. Zhodnocení konceptů

Přehled konceptualizací kontraurbanizace a jejich diskurzů, které uvažují v intencích geografie osídlení a migrace, ukazuje silnou provázanost výzkumů systémů osídlení, migrace a regionalizace s výzkumy kontraurbanizace. Podle mého názoru jsou tyto přístupy vhodné pro empirické sledování vývoje osídlení. Na druhou stranu považují jejich explanační schopnost za omezenou. Kritiku těchto konceptů lze zaměřit zhruba ve dvou směrech. První se týká objektu měření a druhá se týká způsobu měření.

Výzkumy změn systému osídlení a příslušných migračních toků se soustředí na jednu klíčovou komplexně podmíněnou proměnnou, kterou je rozmístění obyvatelstva v území. Tato proměnná ať už ve formě stavu obyvatelstva či přirozené nebo mechanické měny je kvantifikována do číselné podoby, se kterou je dále pracováno. Výzkumy systému změn osídlení hodnotí změny číselného vyjádření této proměnné, aniž by si kladli otázku o kvalitativní změně, kterou tato proměnná v čase podstupuje. Giddensův koncept časo-prostorové distancie sociálních systémů (Giddens 1984) či Hamplovo odlišení industriálního a post-industriálního charakteru koncentrace (Hampl 1998) upozorňují právě na kvalitativní posun ve významu rozmístění obyvatel v území. Podle mého názoru je nutné při výzkumu změn v rozmístění obyvatelstva, tedy i výzkumu kontraurbanizace, nejenom měřit změny v rozmístění obyvatelstva, ale sledovat i kvalitativní posun ve významu samotného rozmístění obyvatelstva.

Pro měření rozsahu kontraurbanizace jsou ve výzkumu arbitrárně voleny hranice sledovaných jednotek a způsob jejich agregace. Buď jsou využívány velikostní kategorie jednotek osídlení, nebo jsou používány různé způsoby funkční regionalizace území (Champion, ed. 1989; Champion 1994; Geyer, Kontuly 1996). Exemplární text Coombese a kol. (1982) prezentuje ucelený teoretický rozbor problematiky regionalizace spolu s diskuzí problémů při její aplikaci na příkladu Británie, kde ukazují vhodnost konceptu denního městského systému pro zachycení prostorových dat – prostorových dělb práce. Autoři tvrdí, že denní městský systém je smysluplná jednotka analýzy a ne pouhý statistický agregát, protože tvoří funkční celek, který je relativně uzavřený ve smyslu denních aktivit v něm obsažených (Coombes a kol. 1982). Přijmeme-li koncept denního městského systému i přes jeho některé nedostatky¹⁶ jako nejlepší z akceptovatelných voleb, budeme se muset potýkat s praktickými problémy při jeho aplikaci (Coombes a kol. 1982). Koncept denního městského systému je založen na následujících předpokladech, které jsou charakteristické pro moderní

¹⁵ Srovnej s tzv. amenitní migrací (Bartoš a kol. 2008, 2009).

¹⁶ Coombes a kol. (1982) diskutují problematiku překryvu dojížděkových proudů, multinodalitu, jednořadé klasifikace, celistvosti pokrytí území atd.

průmyslovou společnost. Funkce bydlení je oddělena od funkce pracovní. Míra koncentrace pracovní funkce¹⁷ je vyšší než pro funkci rezidenční. Pracovní příležitosti jsou koncentrovány převážně ve městech, bydlení je koncentrováno ve městech a jejich zázemí. Většina populace je standardně zaměstnána a dojíždí za prací (srovnej s Vartiainen 1989, Reich 2003, Dahrendorf 2007). Dojížděka je považována za základní proces, který integruje prostorovou organizaci společnosti. Současné rozvolňování vztahů bydliště–pracoviště–služby, které souvisí s diferenciací životních stylů, měnícím se charakterem práce a dalšími faktory, analytickou sílu konceptu denního městského systému významně oslabuje. Snižování uzavřenosti nodálního regionu z pohledu denních aktivit oslabuje jeho využitelnost jako smysluplné jednotky analýzy, stejně jako zvětšuje problémy při vymezování denního městského systému (viz problémy při vymezování denního městského systému, které diskutuje Coombes a kol. 1982, s. 72–73). Proměna sociální struktury společnosti v souvislosti s odklonem¹⁸ od moderní průmyslové společnosti snižuje relevanci předpokladů, pro něž byly výše diskutované koncepty konstruovány. Spolu s předpoklady dochází ke snižování relevance i samotných konceptů. Lze spekulovat například o tom, že novým nástrojem pro vymezení funkčních vazeb v území budou data z mobilních komunikačních zařízení (Ahas a kol. 2010, Novák 2010), která budou kombinována s klasickými metodami regionalizace.

Představené koncepty kontraurbanizace uvažující v intencích geografie osídlení a migrace poskytují idealizovaná a typizovaná schémata reality, kterou spíše popisují, než vysvětlují. Realita je navíc mnohem více rozrůzněná (Champion 1994, Champion 2001). To potvrzují i výstupy z empiricky orientovaných výzkumů, které ukazují, že je obtížné nalézt jasný trend ve vývoji městských regionů například ve smyslu teorie stádií vývoje měst (podrobněji Champion 2001, Nyström 1992). Problematické hodnocení významu rozmístění obyvatelstva stejně jako nejednoznačné způsoby měření jeho změny snižují analytickou sílu konceptů kontraurbanizace.

3.2. Od systému osídlení k lokálnímu přístupu

K posunu od kontraurbanizace jakožto změny tendencí ve vývoji systému osídlení k výzkumu lokálního rozměru kontraurbanizace (Spencer 1995) vedly čtyři vzájemně provázané důvody. Za prvé makro-přístupy ke kontraurbanizaci nedokázaly poskytnout adekvátní vysvětlení procesu. Teorie, modely či koncepty, které produkovaly, přinesly pouze omezený explanační přínos. Za druhé došlo k výraznějšímu uznání plurality venkovského prostoru, rozrůzněných venkovů. Za třetí bylo zjištěno, že dopady kontraurbanizace v územních komunitách venkova jsou značně rozrůzněné. Tudíž zobecňující hodnocení dopadů

¹⁷ Pro zjednodušení diskutuji pouze pracovní funkci. Pro široce pojaté služby by platily podobné předpoklady.

¹⁸ Odklon od moderní průmyslové společnosti signalizoval požadavek na sociální vědce pro nalezení nového označení společnosti. Viz Baumanova tekutá modernita (2002), Giddensova pozdní modernita (2003), Beckova riziková společnost (2004), tribalismus Maffesoliho (1996), a další. Přehled o možných označeních „společností pozdní doby“ podává Petrusek (2007).

procesu, které vycházelo z agregátních dat, neumělo dostatečně zachytit nuance empirických realit. Za čtvrté došlo k poklesu dynamiky změny v systému osídlení, především ve vyspělých vysoce urbanizovaných zemích. Champion (2001) tvrdí, že ve vyspělých zemích není v současnosti jasný trend vývoje systému osídlení, vyjma meziregionálních přesunů. Všechny tyto důvody vedly k tomu, že ve výzkumu kontraurbanizace došlo k posunu důrazu na výzkum konkrétních dopadů kontraurbanizace v lokalitách.

Na lokální rozměr kontraurbanizace upozornil v roce 1988 Weekly v článku¹⁹, který upozorňoval na paradox populačního vývoje venkova. Při analýze území East Midlands v Británii zjistil, že dochází současně jak ke kontraurbanizaci tak k depopulaci venkova. Přičemž kontraurbanizace není podle Weeklyho (1988) proces, který by zabraňoval depopulaci venkova, jak bychom mohli očekávat, ale proces, který ve svých důsledcích depopulaci venkova podněcuje (Weekly 1988). Podle Weeklyho výzkumu jsou dopady kontraurbanizace na venkov velmi selektivní. Výrazné nárůsty či úbytky v různých typech lokalit jsou skryté při hodnocení pomocí agregátních dat. Weekly jasně upozorňuje na nedostatky dřívějších výzkumů, které hodnotily pozitivně dopady kontraurbanizace na venkov jako celek, ale nezabývaly se výraznou selektivitou tohoto procesu (Weekly 1988, Spencer 1997).

Cíl posunout výzkum kontraurbanizace na lokální úroveň si explicitně stanovil Spencer (1995). Spencer zastával názor, že lokální rozměr kontraurbanizace nebyl dostatečně prozkoumán²⁰. Ve své analýze se zaměřil nejen na vývoj populace v obcích, ale také na vývoj rozmístění objektů bydlení a domácností. Srovnáním vývoje těchto tří jevů zpochybňuje validitu intuitivního předpokladu, že nárůst či úbytek počtu obyvatel určuje intenzitu dopadu kontraurbanizace na území. Hodnocení pouze na základě populační změny nepodchytí změny ve struktuře a velikosti domácností ani změny ve způsobu bydlení, takže může vést ke zkreslené interpretaci lokálních dopadů kontraurbanizace. Podle Spencera (1995) nedochází k radikálnímu obratu ve vývoji systému osídlení, ale k takzvané „přesměrované urbanizaci“²¹. Přesměrovaná urbanizace znamená posun koncentrace obyvatelstva od velkých měst do malých měst, tzn. že nevede nutně k negativní korelaci mezi migrací a velikostní strukturou osídlení (Spencer 1995, s. 171–172, srovnej s Fielding 1989)²².

Výzkumy lokálního rozměru kontraurbanizace (Weekly 1988, Spencer 1995, Phillips 2005) spolu s výzkumem charakteristik kontraurbanitů a jejich motivací (Halliday, Coombes 1995; Lindgren 2003; Mitchell 2004; Andersen 2009) vedly ke skepsi k nekomplikovanému vysvětlení procesu kontraurbanizace (Fuguitt 1985; Champion 1989; Halfacree 1994, 2001; Boyle, Halfacree 1998a; Escribano 2007). Skepse k možnosti jednoduché explanace kontraurbanizace je v souladu s rozpadem tradiční reálné i pojmové dichotomie město – venkov, kde existuje poptávka po nových sociálně-prostorových konceptech²³, které by vytvářely propojení přes rozmazané hranice tradiční dichotomie (Woods 2009).

¹⁹ Srovnej s kritikou Rowswell (1988).

²⁰ Výjimkou z pravidla jsou práce Flowedrewa a Boyla (1992) a Weeklyho (1988).

²¹ „Redirected urbanization“, vlastní překlad.

²² V konceptu diferenciální urbanizace (Geyer, Kontuly 1993; Geyer 1996) se tzv. „fáze malého města“ jeví jako analogická k „přesměrované urbanizaci“.

²³ Příkladem takového pokusu může být například koncept „re-urbanity“ (Lacour, Puissant 2007).

Myslím, že výzkumy lokálního rozměru kontraurbanizace pomohly ukázat na limity a nedostatky závěrů, které jsou získány analýzou vývoje osídlení jako celku. Uvedený závěr neznamena, že bychom měli zahrnout makro přístupy k výzkumu osídlení – ty představují základní rámce empirických sledování reality. Naším cílem by mělo být vyvinout propracovanější metody výzkumu, které by nedostatky dřívějších metod snižovaly; například pomocí nových technologií umožňujících sledování prostorového rozmístění obyvatelstva a jeho mobility (Ahas a kol. 2010; Silm, Ahas 2010).

3.3. Posun k sociálnímu konstruování venkova a kontraurbanizace?

Výzkum lokální dimenze kontraurbanizace byl mezikrokem k dalšímu posunu v zaměření zkoumání kontraurbanizace, od zkoumání sporů o realitu venkova ke zkoumání sporů o reprezentaci venkova. Domnívám se, že je vhodné na tomto místě vysvětlit posun od ne-konstruktivistického ke konstruktivistickému přístupu. Konstruktivistické přístupy svými hybridizovanými ontologiemi a epistemologiemi dávají výzkumníkovi odlišné představy o kvalitách světa okolo a o možnostech, jak můžeme tyto kvality poznat (Halfacree, Boyle 1993; Rawls 1987; Schütz 1944, 1945). Myslím, že využití konstruktivistických přístupů je životaschopnou alternativou ne-konstruktivistických přístupů i v české geografii, byť jsou využívány málo (výjimkou je např. Hynek, Hynek 2006). Posun ke zkoumání reprezentace venkova byl podle mého názoru ovlivněn změnami v sociálních vědách²⁴, které reagovali na výzvy a diskuze vyvolané post-strukturalismem²⁵, a které byly následně promítnuty do dílčích disciplín zkoumajících kontraurbanizaci (Cloke, Marsden, Mooney 2006; Cloke, Little 1997). Nárůst zájmu o diskurzy venkovskosti či o sociální konstrukce venkova neznamenal ani tak nahrazení realisticky zaměřených výzkumů venkova jako jejich rozšíření a doplnění o rovinu reprezentace (srovnej např. Champion 1994 a Pratt 1996, Milbourne 2007 versus Smith 2007, též Halfacree 1994, Marsden 2006, Phillips 2009). Konstruktivisticky orientovaní autoři upozorňují na rizika přílišného redukcionismu, behaviorismu či psychologismu, které v sobě implikují kvantitativní přístupy. Namísto toho upřednostňují kontextuální pochopení kontraurbanizace, které dává přednost individuálnímu před charakteristikami široce chápaného prostředí.

Čtenář uvažující v intencích sídelní geografie či geografie obyvatelstva může v této části textu nabýt dojmu, že se tématu kontraurbanizace vzdalují. Není tomu tak. Měníci se význam pojmů venkov, venkovský, venkovskost ve svém důsledku zásadně ovlivňuje výzkum kontraurbanizace a jeho možné konceptualizace a operacionalizace. Pratt (1996) kritizuje dualistické perspektivy, v rámci nichž byl venkov tradičně zkoumán. Jak empiricistická perspektiva,

²⁴ Změny ve zkoumání dílčího fenoménu je vždy nutné vidět nejen z perspektiv dílčích disciplín, které se tímto fenoménem zabývají, ale také v průmětu vývoje široce pojaté sociální vědy.

²⁵ Raný přehled literatury o post-modernitě a post-strukturalismu ve studiích venkova podává Pratt (1996). V diskuzi o vlivu post-moderního či post-strukturalistického by měla být rozebrána také problematika „genderu“ a jeho diskurzivního konstruování (viz např. Little 1997, Rose 1993). Z důvodu omezení rozsahem jsem tak v textu neučinil.

kteřá sklouzává k esencialismu, tak substancialistická perspektiva, kteřá sklouzává k redukcionismu, v sobě implicitně zahrnují problematické aspekty. Venkov není něčo daného, ani to není jasná a zřejmá kategorie. Podle Pratt (1996) bychom se měli více zaměřit na to, jak jsou kategorie spojené s venkovy (a městy) konstruovány a rekonstruovány v jednotlivých diskurzích, což má podle mého názoru významný dopad na výzkumy kontraurbanizace. Protože „venkov nabývá nových významů“, tak bychom měli věnovat zvýšenou pozornost diskurzivní produkci věděni, kategorií a významů. Z pohledu sociologie je věděni klíčová otázka moci²⁶, tj. například jak se ve výzkumu projevuje upřednostňování určitých koncepcí venkova nad jinými, které kategorie či významy jsou upřednostňovány a které naopak marginalizovány. Jednou z nejdůležitějších úloh pro výzkumníky venkova je dát hlas a možnost vyjádření také těm skupinám či názorům, které jsou ze současného dominantního diskurzu vyloučeny a vylučovány. Implikace pro výzkum kontraurbanizace je následující. Máme právo (v)nutit naše akademické vymezení a chápání venkova, suburbií či města respondentům, nebo máme respektovat jejich pojetí venkova, suburbií či města a přijmout tak členské kategorie a významy, které oni používají?²⁷ Podle mého názoru jsou členské kategorie a významy respondentů využívány málo a měly by dostat ve výzkumu více prostoru. Je například migrace z Prahy do sedmitisícového městečka na Vysočině migrací mezi dvěma městy, jak by to mohl interpretovat dotčený migrant, nebo je to kontra- či sub-urbanizace Prahy, jak by se mohl domnívat výzkumník? Volba jedné či druhé reprezentace migrace z Prahy do městečka na Vysočině z jedné či druhé perspektivy dává odlišný výsledek. Který z těchto dvou výsledků je „ten správný“? Uvedený příklad nás upozorňuje nejen na konstruktivistickou podstatu interpretace reality ale také na další z klíčových problémů při výzkumu kontraurbanizace – je pro kontraurbanizaci rozhodující prostředí (jaké a kde jsou vnímány venkovy) nebo lidé (kde a jaký je životní styl lidí)?²⁸

Cílem předchozího odstavce je zdůraznění faktu, že prostřednictvím sociálně-vědního výzkumu není realita pouze zachycována, ale i aktivně spoluvytvářena. Fenomenologicky řečeno nelze vnímat okolní realitu přímo, ale vždy přes naše koncepty vnímání, které ji činí smysluplnou a sdělitelnou. Výzkumník je ten, kdo volí, co a jakými metodami vyzkoumá, jakou ze všech možných realit označí jako relevantní. Předchozí text o sociálním konstruování venkova a kontraurbanizace považuji za obzvláště důležitý, a to i přesto, že čtenář, který uvažuje v intencích sídelní geografie či geografie obyvatelstva, to může vnímat úplně naopak. Myslím, že je nutné poukázat na důležitost diskurzivní produkce věděni (nejen) při výzkumu kontraurbanizace a na jeho kontextualnost a situovanost. Nemusíme souhlasit s post-strukturalistickými výzvami pro výzkum venkova, ale měli bychom vzít v potaz zásadní význam role jazyka

²⁶ Role moci je evidentní například v současné diskuzi o možném vzniku ministerstva pro venkov, která je diskutována na mediální úrovni. Jaký venkov by měl být v jeho kompetenci? Kdo by ho měl vymezit a na základě jakých kritérií?

²⁷ Viz známý Thomasův teorém, který říká, že „pokud si člověk definuje situaci jako reálnou, tak je pro něj reálná ve svých důsledcích“. Ignorování kategorií a významů, které používají respondenti, může sice vést ke zjištění určitých výsledků, ty ale nebudou (nejen pro zkoumané) relevantní.

²⁸ Srovnej s třemi klíčovými jednotkami využívanými ve studiích venkova (rodina, komunita, lokalita), které prezentuje Panelli (2006).

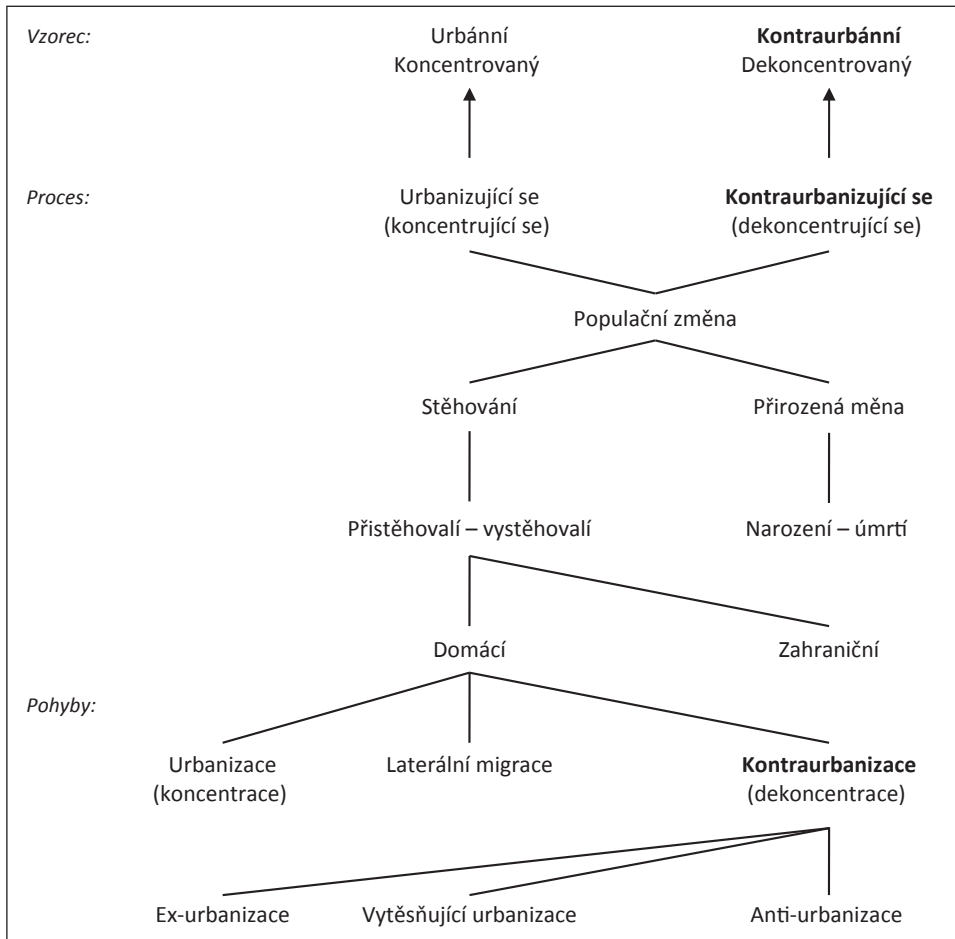
a jeho implikací pro výzkum. Jako příklad uvedu poznatky z vlastního výzkumu „kontraurbanizace“. Pro mnou zkoumané respondenty není kontraurbanizace relevantní pojem, protože o něm nikdy neslyšeli. Oni se přistěhovali „na venkov“ a „z Prahy ze Smíchova“. Není pro ně relevantní, že se přestěhovali z mnou vymezených měst do mnou vymezeného venkova, ale že „vyměnili malý byt za dům se zahradou“. Není pro ně relevantní, že je zařadím do typu „mladí důchodci“, protože mu odpovídají pouze věkem a ne dalšími charakteristikami životního stylu.

Souhrnně řečeno neznamená posun k sociálnímu konstruování venkova a kontraurbanizace zásadní změnu v metodách měření změn rozmístění obyvatelstva, ale spíše jejich kritické zhodnocení, které ve svém důsledku vedlo k rozšíření metodologického aparátu, který je využíván ve výzkumech kontraurbanizace. Je to právě diskursivní a metodologická tvořivost vědců (podrobněji Lowe 2010), která proměňovala obsah výzkumů kontraurbanizace. Jako příklad metodologické tvořivosti mohu uvést práce van Dama a kol. (2002) či Baylina, Berg (2010), které se věnují zkoumání vztahu mezi preferencemi k bydlení na venkově a reprezentací venkova či měst v médiích, a které ukazují, že existuje poměrně silný vztah mezi mediálním diskursem a rezidenčními preferencemi.

4. Současný stav výzkumů kontraurbanizace v Česku

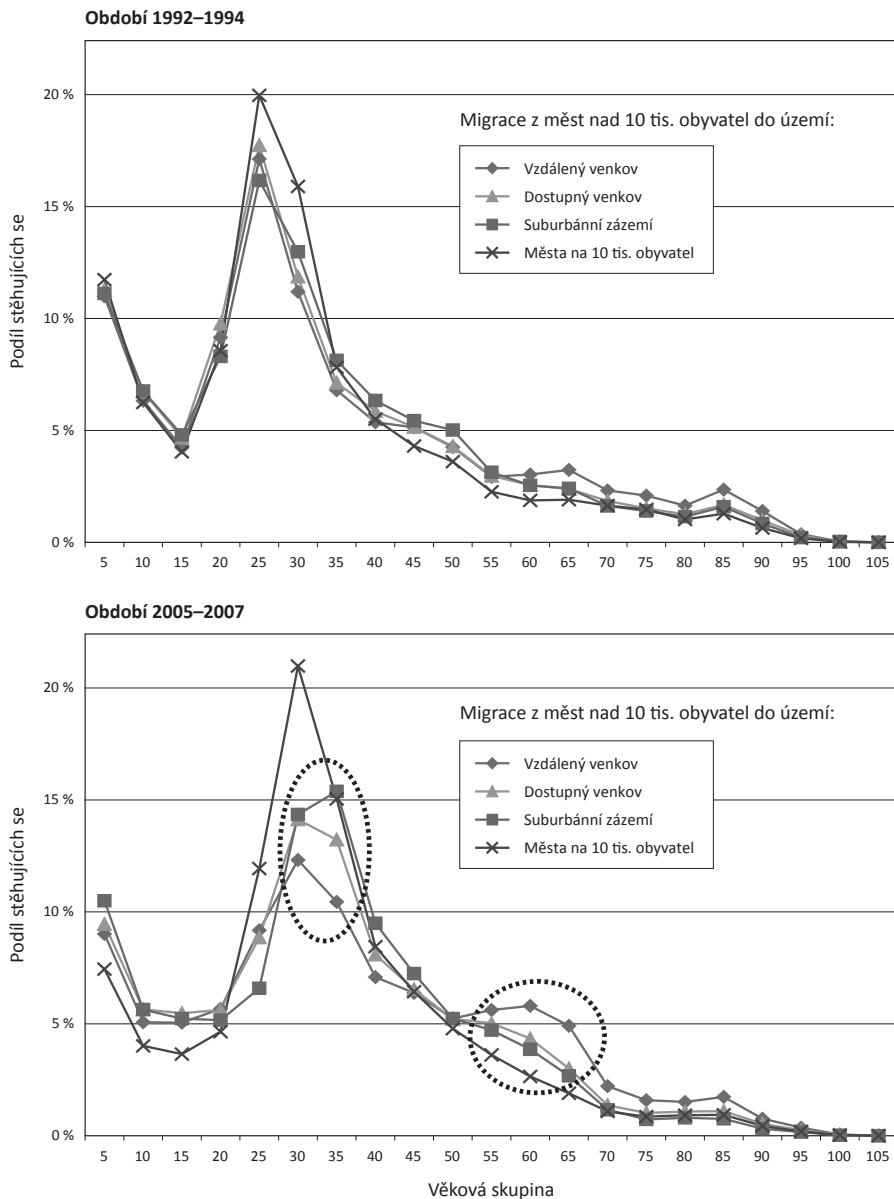
Současný stav výzkumů kontraurbanizace považuji za pluralitní jak ve smyslu definování samotné kontraurbanizace tak ve smyslu přístupů či perspektiv, které jsou v rámci nich využívány. Tři široce pojaté diskursy kontraurbanizace popsané v předchozích odstavcích nepovažuji za exkluzivní, ale za vzájemně se doplňující a provázané. Hodnotit význam a dopady kontraurbanizace v dílčích územích nelze ani bez znalosti širší pozice území v rámci vývoje systému osídlení, ani bez zohlednění sociální konstrukce reality a jejího zkoumání. Pro schematické uchopení prvních dvou diskurzů považuji za velmi vhodné schéma Mitchell (2004), které zachycuje některé z klíčových křížovek při definování a operacionalizaci kontraurbanizace (viz obr. 1). Analytické rozdělení mezi prostorovým vzorcem, procesem, a migračním pohybem představuje užitečnou pomůcku jak při operacionalizaci vlastního výzkumu kontraurbanizace, tak při srovnávání s jinými výzkumy.

Podle mého názoru je vhodné pohlížet na současné změny v rozmístění obyvatelstva ve vyspělých zemích jako na trendy ve stěhování obyvatelstva, které probíhají v již urbanizovaných společnostech. Na jednu stranu jsou trendy ve stěhování obyvatelstva ať už do různých skupin měst, jejich metropolitního zázemí, či venkova svým rozsahem malé a nemění proporcionalitu sídelního systému zásadním způsobem (Čermák, Hampl, Müller 2009). Na druhou stranu existuje oprávněný předpoklad, že dochází jak k proměně intenzity stěhování z jednoho typu území do druhého, tak k proměně struktury migračních proudů mezi těmito územími, které ve svém důsledku ovlivňují strukturu populace v územích (viz obr. 2). Z těchto důvodů považuji za vhodné v současnosti zkoumat kontraurbanizaci jakožto tzv. „protisměrnou migraci“ (v obr. 1 je protisměrná migrace označena jako „kontraurbanizace“), která je jedním z trendů ve stěhování obyvatelstva, a zjišťovat její dopady v konkrétních územích.

Obr. 1 – Konceptualizace procesu populační redistribuce. Zdroj: Mitchell 2004, s. 21, vlastní překlad. Laterální migraci definuje Mitchell jako migraci mezi sídly stejné velikostní kategorie. Ex-urbanizaci, vytěsňující urbanizaci, a anti-urbanizaci jakožto dekoncentrační pohyby rozděluje Mitchell na základě migračních motivací, nikoli na základě prostorových charakteristik. Při ex-urbanizaci dochází k opuštění bydlení v městském prostředí a přestěhování se do blízkého zázemí, ale současně k zachování pracovně orientovaných vazeb na město. Vytěsňující urbanizace zahrnuje ty domácnosti, které se stěhují na venkov z důvodů nalezení práce, levnějšího bydlení či snížení životních nákladů. Geografická lokalizace je pro ně vedlejší, byli by ochotni se přestěhovat do jiné lokality, kdyby jim poskytovala adekvátní a požadované podmínky (bydlení, práce, životní náklady). Při anti-urbanizaci dochází k opuštění bydlení v městském prostředí a přestěhování se do vzdáleného zázemí, kdy jsou přerušeny pracovně orientované vazby na město. Podrobnější vysvětlení v pojmu je dostupné v Mitchell (2004).

Jedná se o striktní vymezení kontraurbanizace, které se soustředí jen na migrační komponentu populační, resp. sídelní změny. Kontraurbanizace podobně jako suburbanizace představuje migrační pohyb z měst. Přikláním se k názoru, že v případě kontraurbanizace dochází k výraznému oslabení vazeb na město, přistěhovalí si nacházejí zaměstnání v novém místě bydliště. Oproti

Obr. 2 – Věkově specifické migrace z měst v Česku v letech 1992–1994 a 2005–2007. Zdroj: Šimon, Ouředníček, Novák 2009. Srovnání grafů věkově specifické migrace ukazuje posun od prvního období, kdy křivky věkově specifické migrace měly ve všech typech území v podstatě stejný průběh, do druhého období, kde je zachyceno významné rozrůznění křivek věkově specifické migrace v závislosti na typu území. Srovnání křivek pro migraci z měst na vzdálený venkov ukazuje, že kontraurbanizace („protisměrná migrace“) měla v prvním sledovaném období v podstatě stejnou věkovou strukturu migrantů jako ostatní migrační proudy z měst, kdežto ve druhém období byla kontraurbanizace oproti prvnímu období sycena výrazně více staršími věkovými kategoriemi (55–70 let) a výrazně méně mladšími věkovými kategoriemi (25–40 let).

tomu pro suburbanizaci je charakteristické zachování funkční vázanosti na město (popř. metropolitní areál), kam obyvatelé dojíždějí za prací a službami. Klíčovým analytickým rozlišením těchto procesů kontraurbanizace a suburbanizace je vztah k městu (Champion 1989). Pro podrobnou analýzu kontraurbanizace nelze vyjít pouze ze statistiky migrace, která se bohužel vyznačuje celou řadou nedostatků (Librová 1996, 1997), a která od roku 2005 neeviduje ani vzdělání migrantů ani důvody migrace. Pro zjištění skutečného složení městských migrantů na venkov, jejich migračních motivací a změn v životním stylu je nutné provést kvantitativní a kvalitativní šetření v terénu.

Při hodnocení lokálních dopadů kontraurbanizace musíme vzít v potaz lokální kontext, tj. nejen ty, co se do lokality stěhují, ale i ty, kteří v lokalitě žijí. Ačkoli jsou současné migrační proudy na venkov (kontraurbanizace) v Česku ve srovnání např. se suburbanizací relativně slabé (Šimon, Ouředníček, Novák 2009), tak mohou mít potenciálně také velké dopady. Předběžné výsledky výzkumu v rámci projektu „Kontraurbanizace“²⁹ ukazují, že „kontraurbanité“³⁰ mají často vyšší sociální, finanční a kulturní kapitál a mohou významně přispět k rozvoji venkovských území. V případě znevýhodněného venkovského území může mít příchod několika „kontraurbanitů“ významný pozitivní dopad na fungování lokální komunity (např. Šimon 2011), který může být dokonce vyšší, než kdyby se tito „kontraurbanité“ přistěhovali do dynamicky se rozvíjejícího suburbia, kde jsou pouze jedni z mnoha nově příchozích. Kontraurbanizace tak může být interpretována i jako proces, který je protichůdný k mechanismům sociálního vylučování, které ve své studii o vnitřních periferiích popisuje Musil a Müller (2008). Nově příchozí obyvatelé představují pro lokality vnitřních periferií rozvojový kapitál z vnějšku, který působí proti depopulaci a socio-ekonomické stagnaci.

5. Závěr

Předložený text souhrnně představuje vývoj vybraných konceptualizací kontraurbanizace a na základě jejich rozboru prezentuje vlastní pojetí konceptu kontraurbanizace, které je uzpůsobené pro výzkum v českém kontextu. Kontraurbanizace je na jedné straně součástí širšího urbanizačního procesu, se kterým je ve svém rozsahu a významu nesouměřitelná. Kvantitativní a kvalitativní obsah a význam změn v rozmístění obyvatelstva v období klasické urbanizace je řádově významnější než současné relativně malé změny v rozmístění obyvatelstva v urbanizovaných společnostech. Uvedenou nesouměřitelnost nevhodně uchopuje například teorie stádií vývoje měst (van den Berg a kol. 1982) označuje své čtyři fáze jako urbanizaci, suburbanizaci, deurbanizaci a reurbanizaci. Pracuje se čtyřmi fázemi vývoje měst, které jsou posuzovány na stejné úrovni; de facto přitom jde ale stále o proces urbanizace,

²⁹ Výzkum kontraurbanizace v České republice: migrace na venkov, životní styl a proměny rezidenčních preferencí, projekt číslo 104810 podpořený Grantovou agenturou Univerzity Karlovy v Praze, doba řešení: leden 2010 – prosinec 2011, hlavní řešitel M. Šimon (www.urrlab.cz/?kontraurbanizace=).

³⁰ Hudečková (2001) využívá termínu „neovenkované“, které definuje jako místní aktivní aktéry ruralizace, kteří přicházejí na venkov (z města), a kteří mají sklon ke skromnému a ekologičtějšímu žití.

v jehož různých obdobích se mění význam jednoho z kvantitativních projevů urbanizace, kterým je rozmístění obyvatelstva v území. Teorie stádií vývoje měst dostatečně nezdůrazňuje fakt, že jednotlivé fáze vývoje měst jsou výrazně významově rozdílné. Zásadním způsobem se liší nejen z pohledu objemu změn či délky procesů, ale také z pohledu obecnosti svého uplatnění ve vývoji organizace společnosti. Na druhou stranu představuje kontraurbanizace důležitý proces, který přispívá k proměně sociálně-prostorové organizace společnosti, a především k všeobecné diverzifikaci aktuálních vývojových tendencí. Přiřklám se k názoru, že kontraurbanizaci je vhodné v urbanizovaných společnostech zkoumat jako parciální trend ve stěhování obyvatelstva, nikoli jako obrat ve vývoji systému osídlení, nebo fáze či stádia vývoje měst. Kontraurbanizace je podle mého názoru proces, kdy dochází ke stěhování obyvatelstva z měst na venkov mimo metropolitní regiony. Výzkum kontraurbanizace zahrnuje nejen sledování migrační bilance mezi jednotlivými typy sídel a území, ale také sledování proměny struktury migračních proudů a jejich diferencovaných dopadů na lokální komunity. Výzkum kontraurbanizace je reflexivní, věnuje se utváření kategorií a označení v jednotlivých diskurzech, v rámci kterých je formován. Za klíčový považuji především vzájemné interakce mezi vědeckým, mediálním a členským diskursem. Výzkum kontraurbanizace může přispět svými poznatky i do obecnější diskuze týkající se vztahu mezi novými technologiemi a prostorovou organizací společnosti. Nové technologie mohou umožňovat jak větší decentralizaci prostorového rozmístění obyvatelstva, tak poskytovat lepší možnosti pro podchycení prostorových vzorců rozmístění obyvatel a jejich aktivit. Výzkum kontraurbanizace v Česku může být přínosný ve dvou ohledech. Zaprvé může přispět k vytvoření doporučení pro decizní sféru týkající se prostorové mobility obyvatelstva v městských a venkovských oblastech. Zadruhé může přispět k lepšímu poznání procesů rezidenční decentralizace v post-socialistických zemích jako součásti transformačních proměn.

Literatura:

- AHAS, R., SILM, S., JÄRV, O., SALUVEER, E., TIRU, M. (2010): Using Mobile Positioning Data to Model Locations Meaningful to Users of Mobile Phones. *Journal of Urban Technology*, 17, č. 1, s. 3–27.
- AINSAAR, M. (2003): Selected Rural Growth in Estonia 1989–2000 – Sub- or Counterurbanization? Different Analyses – Different Results. *Trames*, 7, č. 4, s. 295–310.
- AMCOFF, J. (2006): Rural Population Growth in Sweden in the 1990s: Unexpected Reality of Spatial-Statistical Chimera? *Population, Space and Place*, 12, č. 2, s. 171–185.
- ANDERSEN, H. S. (2009): Explanation for Long-Distance Counter-Urban Migration into Fringe Areas in Denmark. *Population, Place and Space*, [http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1002/\(ISSN\)1544-8452/earlyview](http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1002/(ISSN)1544-8452/earlyview) Publikováno online 30. 6. 2009.
- BAILINA, M., BERG, N. G. (2010): Selling the countryside: Representations of rurality in Norway and Spain. *European Journal of Urban and Regional Studies*, 17, č. 3, s. 277–292.
- BARTOŠ, M. a kol. (2008): Amenity migration in the context of landscape-ecology research. *Journal of Landscape Ecology*, 1, č. 2, s. 5–21.
- BARTOŠ, M. a kol. (2009): Motivation and life style of the Czech amenity migrants (case study). *European Countryside*, 1, č. 3, s. 164–179.
- BAUMAN, Z. (2002): *Tekutá modernita*. Mladá Fronta, Praha, 343 s.
- BECK, U. (2004): Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně. *SLON*, Praha, 431 s.
- BENSON, M., O'REILLY, K. (2009): Migration and the search for a better way of life: a critical exploration of lifestyle migration. *The Sociological Review*, 57, č. 4, s. 608–625.

- BERG, L. van den, DREWET, R., KLAASEN, L. H., ROSSI, A., VIJVERBERG, C. H. T. (1982): *A Study of Growth and Decline. Urban Europe*, 1. Pergamon Press, Oxford, 162 s.
- BERGER, B. (1968): *Myths of American Suburbia*. In: Pahl, R. E. (ed.): *Readings in Urban Sociology*. Pergamon Press, Oxford. s. 119–135.
- BERMAN, M. (1982): *All That Is Solid Melts Into Air: The Experience of Modernity*. Penguin Books, New York, 383 s.
- BERRY, B. J. L. (1976): *The counterurbanization process: urban America since 1970*. *Urban Affairs Annual Review*, 11, č. 1, s. 17–30.
- BOSWORTH, G. (2010): *Commercial counterurbanization: an emerging force in rural economic development*. *Environment and Planning A*, 42, č. 4, s. 996–981.
- BOYLE, P., HALFACREE, K. (1998a): *Migration into rural areas*. John Wiley & Sons, Chichester, 330 s.
- BOYLE, P., HALFACREE, K. (1998b): *Migration into rural areas: a collective behaviour framework?* In: Boyle, P., Halfacree, K. (eds.): *Migration into rural areas*. John Wiley & Sons, Chichester, s. 303–316.
- BROWN, D. L., KULCSÁR, L. J., KULCSÁR, L., OBÁDOVICS, C. (2005): *Post-Socialist Restructuring and Population Redistribution in Hungary*. *Rural Sociology*, 70, č. 3, s. 336–359.
- BROWN, D. L., SCHAFFT, K. A. (2002): *Population deconcentration in Hungary during the post-socialist transformation*. *Journal of Rural Studies*, 18, č. 3, s. 233–244.
- CLOKE, P., LITTLE, J., eds. (1997): *Contested countryside cultures: otherness, marginalization and rurality*. Routledge, London a New York, 304 s.
- CLOKE, P., MARSDEN, T., MOONEY, P. H. eds. (2006): *Handbook of Rural Studies*. Sage, London, 511 s.
- COLBY, CH. C. (1933): *Centrifugal and Centripetal Forces in Urban Geography*. *Annals of the Association of American Geographers*, 23, č. 1, s. 1–19.
- COOMBES, M. G., DIXON, J. S., GODDARD, J. B., OPENSHAW, S., TAYLOR, P. J. (1982): *Functional regions for the population census of Great Britain*, In: Herbert, D. T., Johnston, R. J. (eds.): *Geography and the Urban Environment*. *Progress in Research and Applications*, V., John Willey & Sons Ltd. Chichester, s. 63–112.
- COSER, L. A. (1977): *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*. Waveland Press, Illinois, 611 s.
- ČERMÁK, Z. (2001): *Vývoj migrační mobility v devadesátých letech v České republice*. In: Hampl, M. (ed.): *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. DemoArt, Praha, s. 87–98.
- ČERMÁK, Z. (2005): *Migrace a suburbanizační procesy v České republice*. *Demografie*, 47, č. 3, s. 169–176.
- ČERMÁK, Z. HAMPL, M., MÜLLER, J. (2009): *Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu?* *Geografie*, 114, č. 1., s. 37–51.
- DAHRENDORF, R. (2007): *Hledání nového řádu: Přednášky o politice svobody v 21. století*. Litomyšl, Paseka, 141 s.
- van DAM, F., a kol., (2002): *Lay discourses of the rural and stated and revealed preferences for rural living. Some evidence of the existence of a rural idyll in the Netherlands*. *Journal of Rural Studies*, 18, č. 3, s. 461–476.
- DEAN, K. G. (1984): *The conceptualization of counterurbanization*. *Area*, 16, č. 1, s. 9–14.
- DEWAY, R. (1960): *The Rural-Urban Continuum: Real but Relatively Unimportant*. *The American Journal of Sociology*, 66, č. 1, s. 60–66.
- DOMINA, T. (2006): *What Clean Break?: Education and Nonmetropolitan Migration Patterns, 1989–2004*. *Rural Sociology*, 17, č. 3, s. 373–398.
- ESCRIBANO, M. J. R. (2007): *Migration to Rural Navarre: Questioning the Experience of Counterurbanization*. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 98, č. 1, s. 32–41.
- FERRÁS-SEXTO, C. (2009): *Is the Counterurbanization Process a Chaotic Concept in Academic Literature?* *Geographica Pannonica*, 13, č. 2, s. 53–65.
- FIELDING, A. J. (1982): *Counterurbanization in Western Europe*. *Progress in Planning*, 17, č. 1, s. 1–52.
- FIELDING, A. J. (1989): *Migration and Urbanization in Western Europe Since 1950*. *The Geographical Journal*, 155, č. 1, s. 60–69.

- FISHER, T. (2003): Differentiation of Growth Processes in the Peri-urban Region: An Australian Case Study. *Urban Studies*, 40, č. 3, s. 551–565.
- FLOWERDEW, R., BOYLE, P. (1992): Migration trends for the West Midlands: suburbanization, counterurbanization or rural depopulation? In: Stillwell, J., Rees, P., Boden, P. (eds.): *Migration Processes and Patterns: Population Redistribution in the United Kingdom*. Vol. 2, Belhaven, London, s. 144–161.
- FORD, T. (1999): Understanding Population Growth in the Peri-Urban Region. *International Journal of Population Geography*, 5, č. 4, s. 297–311.
- FREY, W. H. (1987): Migration and depopulation of the metropolis: regional restructuring or rural renaissance? *American Sociological Review*, 52, č. 2, s. 240–257.
- FUGUITT, G. V. (1985): The Nonmetropolitan Population Turnaround. *Annual Review of Sociology*, 11, č. 2, s. 259–280.
- FUGUITT, G. V., BEALE, C. L. (1996): Recent Trends in Nonmetropolitan Migration: Toward a New Turnaround? *Growth and Change*, 27, č. 2, s. 156–174.
- GANS, H. J. (1968): Urbanism and Suburbanism as a Way of Life. In: Pahl, R. E. (ed.): *Readings in urban Sociology*. Pergamon Press, Oxford, s. 95–118.
- GELLNER, E. (2000): Pluh, meč a kniha: struktura lidských dějin. CDK, Brno, 263 s.
- GEYER, H. S. (1996): Expanding the Theoretical Foundation for the Concept of Differential Urbanization. In: Geyer, H. S., Kontuly, T. M. (eds.): *Differential Urbanization: Integrating Spatial Models*. Arnold, London, s. 309–328.
- GEYER, H. S., ed. (2002): *International Handbook of Urban Systems: Studies of Urbanization and Migration in Advanced and Developing Countries*. Edward Elgar, Cheltenham, 610 s.
- GEYER, H. S., KONTULY, T. (1993): A Theoretical Foundation for the Concept of Differential Urbanization. *International Regional Science Review*, 15, č. 3, s. 157–177.
- GEYER, H. S., KONTULY, T. M., eds. (1996): *Differential Urbanization: Integrating Spatial Models*. Arnold, London, 343 s.
- GIDDENS, A. (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 402 s.
- GIDDENS, A. (2003): *Důsledky modernity*. Slon, Praha, 200 s.
- GILLETTE, J. M. (1928): *Sociologie venkova*. Rolnické tiskárny v Praze, Praha, 494 s.
- GORDON, P. (1979): Deconcentration without 'clean break'. *Environment and Planning A*, 11, č. 3, s. 281–290.
- GORTON, M., WHITE, J., CHASTON, I. (1998): Counterurbanization, fragmentation and the paradox of the rural idyll. In: Boyle, P., Halfacree, K. (eds.): *Migration into Rural Areas*. Wiley, Chichester, s. 215–235.
- GOSSNELL, H., ABRAMS, J. (2009): Amenity migration: diverse conceptualization of drivers, socioeconomic dimensions, and emerging challenges. *GeoJournal*, www.springerlink.com/content/9140n2843572mm05/. Publikováno online 8. 6. 2009.
- HALFACREE, K. (1994): The importance of 'the rural' in the constitution of counterurbanization: Evidence from England in the 1980s. *Sociologia ruralis*, 34, č. 2–3, s. 164–189.
- HALFACREE, K. (2001): Constructing the Object: Taxonomic Practices, 'Counterurbanization', and Positioning Marginal Rural Settlement. *International Journal of Population Geography*, 7, č. 6, s. 395–411.
- HALFACREE, K. (2008): To Revitalize Counterurbanization Research? Recognising and International and Fuller Picture. *Population, Place and Space*, 14, č. 4, s. 479–495.
- HALFACREE, K., BOYLE, P. J. (1993): The challenge facing migration research: the case for a biographical approach. *Progress in Human Geography*, 17, č. 3, s. 333–348.
- HALLIDAY, J., COOMBES, M. (1995): In Search of Counterurbanization: Some Evidence from Devon on the Relationship between Patterns of Migration and Motivation. *Journal of Rural Studies*, 11, č. 4, s. 433–446.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNL, K. (1987): *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČR*. Univerzita Karlova, Praha, 255 s.
- HAMPL, M. (1998): *Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu*. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, 110 s.
- HAMPL, M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 147 s.

- HAUSER, P. M., SCHNORE, L. F. (1965): *The Study of Urbanization*, John Wiley & Sons, Inc., New York, 554 s.
- HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. (2002): *Zrod velkoměsta – urbanizace českých zemí a Evropa*. Paseka, Litomyšl, 352 s.
- HUBBARD, P. (2006): *City*. Routledge, London, 298 s.
- HUDEČKOVÁ, H. (2001): Globality, rurality and neo-rurality. *Agricultural Economics*, 47, č. 5, s. 217–221.
- HYNEK, A., HYNEK, N. (2006): Investigating Hybrids and Coproductions: Epistemologies, (Disciplinary) Politics and Landscapes. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, 41, č. 1, s. 3–19.
- CHAMPION, A. G. (1994): Population change and migration in Britain since 1981: evidence for continuing deconcentration. *Environment and Planning A*, 26, č. 10, s. 1501–1520.
- CHAMPION, A. G. (2007): Defining “urban”: the disappearing urban-rural divide. In: Geyer, H. S. (ed.): *International Handbook of Urban Policy, Volume 1: Contentions Global Issues*. Edward Elgar, Cheltenham, s. 22–37.
- CHAMPION, A. G., ed. (1989): *Counterurbanization: The Changing Pace and Nature of Population Deconcentration*. Arnold, London, 266 s.
- CHAMPION, T. (1998): Studying counterurbanization and the rural population turnaround. In: Boyle, P., Halfacree, K. (eds.): *Migration into Rural Areas*. Wiley, Chichester, s. 21–40.
- CHAMPION, T. (2001): Urbanization, Suburbanization, Counterurbanization and Reurbanization. In: Paddison, R. (ed.): *Handbook of Urban Studies*. Sage, London, s. 143–161.
- CHESHIRE, P. (1995): A New Phase of Urban Development in Western Europe? The Evidence for the 1980s. *Urban Studies*, 32, č. 7, s. 1045–1063.
- JETZKOWITH, J., SCHNEIDER, J., BRUNZEL, S. (2007): Suburbanization, Mobility and the ‘Good Life in the Country’: A Lifestyle Approach to the Sociology of Urban Sprawl in Germany. *Sociologia Ruralis*, 47, č. 2, s. 148–171.
- JOHNSTON, J. R., GREGORY, D., PRATT, G., WATTS, M. eds. (2000): *The Dictionary of Human Geography*. Blackwell Publishing, Malden, Oxford, 958 s.
- JONHSON, K. M., FUGUITT, G. V. (2000): Continuity and Change in Rural Migration Patterns, 1950–1995. *Rural Sociology*, 65, č. 1, s. 27–49.
- KREJČÍ, J. (2004): *The Paths of Civilization: Understanding the Currents of History*. Palgrave Macmillan, Houndmills, 281 s.
- LACOUR, C., PUISSANT, S. (2007): Re-urbanity: urbanising the rural and ruralising the urban. *Environment and Planning A*, 39, s. 728–747.
- LEWIS, D. J., a kol. (1989): Counterurbanization in Europe: Discussion. *The Geographical Journal*, 155, č. 1, s. 75–80.
- LIBROVÁ, H. (1996): Decentralizace osídlení – vize a realita. Část první: vize, postoje k venkovu a potenciální migrace v ČR. *Sociologický časopis*, 22, č. 3, s. 285–296.
- LIBROVÁ, H. (1997): Decentralizace osídlení – vize a realita. Část druhá: decentralizace v realitě České republiky. *Sociologický časopis*, 23, č. 1, s. 27–40.
- LINDGREN, U. (2003): Who is the Counter-Urban Mover? Evidence from the Swedish Urban System. *International Journal of Population Geography*, 9, s. 399–418.
- LITTLE, J. (1997): Employment marginality and women’s self-identity. In: Cloke, P., Little, J. (eds.): *Contested countryside cultures: otherness, marginalization and rurality*. Routledge, London a New York., s. 138–157.
- LONG, L., NUCCI, A. (1997): The ‘clean break’ revisited: is US population again deconcentrating? *Environment and Planning A*, 29, s. 1355–1366.
- LOWE, P. (2010): Enacting Rural Sociology: Or what are the Creativity Claims of the Engaged Sciences? *Sociologia Ruralis* 50, č. 4, s. 311–330.
- MAFFESOLI, M. (1996): *The time of the tribes: the decline of individualism in mass society*. Sage, London, 176 s.
- MARSDEN, T. (2006): Pathways in the sociology of rural knowledge. In: Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P. H. (eds.): *Handbook of Rural Studies*. Sage, London, s. 3–17.
- MARTINDALE, D. (1966): Prefatory Remarks: The Theory of the City. In: Weber, M.: *The City*; translated and edited by Don Martindale and Gertrud Neuwirth. New York, The Free Press, s. 1–52.
- MATRUCCELLI, D. (2008): *Sociologie modernity: itinerář 20. století*. CDK, Brno, 494 s.
- MAY, T., a kol. (2005): The Future of Urban Sociology. *Sociology*, 39, č. 2, s. 343–370.

- MILBOURNE, P. (2007): Re-populating rural studies: Migrations, movements and mobilities. *Journal of Rural Studies*, 23, s. 381–386.
- MILICEVIC, A. S. (2001): Radical Intellectuals: What Happened to the New Urban Sociology? *International Journal of Urban and Regional Research*, 25, č. 4, s. 759–783.
- MITCHELL, C. J. A. (2004): Making sense of counterurbanization. *Journal of Rural Studies*, 20, č. 1, s. 15–34.
- MUMFORD, L. (1961): *The City in History: Its Origins, Its Transformations and Its Prospects*. Harbinger, New York, 657 s.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis*, 44, č. 2, s. 321–348.
- MUSIL, J. (1967): *Sociologie soudobého města*. Praha, Svoboda, 320 s.
- NOVÁK, J. (2010): Lokalizační data mobilních telefonů: možnosti využití v geografickém výzkumu. Disertační práce. *Universita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje*. Praha, 169 s.
- NYSTRÖM, J. (1992): The Cyclical Urbanization Model. A Critical Analysis. *Geogr. Ann.* 74, č. 2, s. 133–144.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2000): Teorie stádií vývoje měst a diferenciální urbanizace. *Geografie*, 105, č. 4, s. 361–369.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Differential Suburban Development in the Prague Urban Region. *Geografiska Annaler: Human Geography B*, 89, č. 2, s. 111–125.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., FEŘTŘOVÁ, M. (2011): Kvalita života a role lidského kapitálu v depopulačních oblastech v České republice. *Sociologický časopis*, 47, č. 4.
- PAHL, R. E. (1968): The Rural-Urban Continuum. In: Pahl, R. E. (ed.): *Readings in urban Sociology*. Pergamon Press, Oxford, s. 263–305.
- PANELLI, R. (2006): Rural society. In: Cloke, P., Marsden, T., Mooheny, P. H. (eds.): *Handbook of Rural Studies*. SAGE, London, s. 63–90.
- PAWSON, R. (1989): A measure for measures: a manifesto for empirical sociology. *Routledge*, London, 337 s.
- PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2010): Typologie venkovského prostoru Česka. *Geografie*, 115, č. 2, s. 161–187.
- PETRUSEK, M. (2007): *Společnosti pozdní doby*. SLON, Praha, 459 s.
- PHILLIPS, M. (2005): Differential productions of rural gentrification: illustration from North and South Norfolk. *Geoforum*, 36, č. 4, s. 477–494.
- PHILLIPS, M. (2009): Counterurbanization and Rural Gentrification: an Exploration of the Terms. *Population, Place and Space*, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/psp.570/abstract>.
- PRATT, A. C. (1996): Discourses of Rurality: Loose Talk or Social Struggle? *Journal of Rural Studies*, 12, č. 1, s. 69–78.
- RAWLS, A. W. (1987): The interaction order sui generis: Goffman's contribution to social theory. *Sociological Theory*, 5, č. 2, s. 136–139.
- REICH, R. B. (2003): V pasti úspěchu: diagnóza kapitalismu 21. století. *Prostor*, Praha, 423 s.
- ROBERT, S., RANDOLPH, W. G. (1983): Beyond Decentralization: the Evolution of Population Distribution in England and Wales, 1961–1981. *Geoforum*, 14, č. 1, s. 75–102.
- ROSE, G. (1993): *Feminism & Geography: The Limits of Geographical Knowledge*. Polity Press, Oxford, 205 s.
- ROWSWELL, A. (1989): Comments: Rural depopulation and counterurbanization: a paradox. *Area*, 21, č. 1, s. 93–94.
- SAUNDERS, P. (1981): *Social Theory and the Urban Question*, 1st ed., Hutchinson and Ross, London, 310 s.
- SAVAGE, M., WARDE, A. (1993): *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*. MacMillan Press, Houndmills, 221 s.
- SCHÜTZ, A. (1944): The Stranger: An Essay in Social Psychology. *American Journal of Sociology*, 49, č. 6, s. 499–507.
- SCHÜTZ, A. (1945): The Homecomer. *American Journal of Sociology*, 50, č. 5, s. 369–376.
- SILM, S., AHAS, R. (2010): The seasonal variability of population in Estonian municipalities. *Environment and Planning A*, č. 42, s. 2527–2546.
- SMITH, D. (2007): The changing faces of rural populations: (re) Fixing 'the gaze' or 'eyes wide shut'? *Journal of Rural Studies*, 23, č. 3, s. 275–282.

- SOJA, E. W. (2002): *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Region*. Blackwell, Malden, 440 s.
- SOROKIN, P., ZIMMERMAN, C. C. (1929): *Principles of Rural-Urban Sociology*. Henry Holt and Company, New York, 652 s.
- SPENCER, D. (1995): Counterurbanization: the Local Dimension. *Geoforum*, 26, č. 2, s. 153–173.
- SPENCER, D. (1997): Counterurbanization and Depopulation Revisited: Landowners, Planners and the Rural Development Process. *Journal of Rural Studies*, 13, č. 1, s. 75–92.
- ŠIMON, M. (2008): *Nové koncepty v urbání geografii*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Praha, 76 s.
- ŠIMON, M. (2011): Úspěšná integrace rumunské komunity z Bílé Vody. *Český lid: Etnologický časopis*, 98, č. 2., s. 155–172.
- ŠIMON, M., OUREDNÍČEK, M., NOVÁK, J. (2009): In Search of Counterurbanization: Some Evidence from the Czech Republic. 3rd International Workshop on Post-communist Urban Geographies: Actors Shaping Urban Change, 17. 9. 2009, Tartu, Estonsko.
- TAMMARU, T. (2000): Differential Urbanisation and Primate City Growth in Soviet and Post-Soviet Estonia. *Tijdschrift voor Sociale ne Economische Geografie*, 91, č. 1, s. 20–30.
- TAYLOR, L. (2009): No boundaries: exurbia and the study of contemporary urban dispersion. *GeoJournal*, www.springerlink.com/content/k10m30w630042t1h/. Publikováno online 29. 6. 2009.
- Tijdschrift voor Sociale ne Economische Geografie*, 2003, 94, č. 1, Special Issue: Testing the Differential Urbanisation Model in Developed and Less Developed Countries.
- TISDALE, H. (1942): The Process of Urbanization. *Social Forces*, č. 20, s. 311–316.
- VARTIAINEN, P. (1989): Counterurbanization: a Challenge for Socio-theoretical Geography. *Journal of Rural Studies*, 5, č. 3, s. 217–225.
- VINNING, D., STRAUSS, A. (1977): A demonstration that the current deconcentration of population in the United States is clean break with the past. *Environment and Planning A*, 11, č. 13, s. 751–758.
- WEBER, M. (1966): *The City*; translated and edited by Don Martindale and Gertrud Neuwirth. New York, The Free Press, 242 s.
- WEEKLY, I. (1988): Rural depopulation and counterurbanization: a paradox. *Area*, 20, č. 2, s. 127–134.
- WOODS, M. (2009): Rural geography: blurring boundaries and making connections. *Progress in Human Geography*, 33, č. 6, s. 849–858.

S u m m a r y

COUNTERURBANIZATION: CONDEMNED TO BE A CHAOTIC CONCEPTION?

The paper presents an overview of concepts regarding migration into rural areas – counterurbanization – and pinpoints major turns in its development. The first part deals with the development of the term counterurbanization. Berry's original definition states that counterurbanization is a process of population de-concentration. This implies movement from a state of higher concentration to a state of lower concentration. Berry's definition does not provide any clear instruction on how to transform this term into the language of practical research. Unfortunately, it has led to many different understandings of counterurbanization and, consequently, counterurbanization is sometimes conceived as a 'chaotic conception' in the academic literature. Conception of the discursive development of counterurbanization research as I see it involves three main parts: counterurbanization viewed as changes in the settlement system; research on the local dimensions of counterurbanization; and studies focusing on the social construction and discursive production of counterurbanization and the rural.

I discuss three main themes in the first section describing counterurbanization, viewed as changes in the settlement pattern. The first theme is the so-called "clean break thesis" and its subsequent critiques. The debates between proponents of the clean break thesis and proponents of metropolitan growth evolved into long-term discussion regarding the significance

of the shift towards population de-concentration. The key question is how to distinguish the extension of metropolitan areas from other forms of de-concentration. Other debated issues include the units and scales at which we should measure counterurbanization. The second theme is the migration approach to counterurbanization, first introduced by Fielding. Fielding defined counterurbanization as a negative correlation between migration and the settlement structure. The third theme focuses on possible implications of stages of urban development and differential urbanization on counterurbanization research. Finally, the evaluation of central themes described above is connected with a discussion of three related concepts concerning the spatial functioning of society (functional urban regions, daily urban systems, and travel to work areas), all of which are used in counterurbanization research. These concepts have been developed for modern industrial society. Contemporary societal transformations and the changing spatial divisions of labour challenge the very assumptions of these concepts as well as their analytical power and utility.

The limited explanatory contribution of previous models, wider acceptance of the plurality of rural space, the recognition of different impacts of counterurbanization, and the decreasing dynamics of the development of settlement systems entail a shift in counterurbanization research towards the local dimension and localized impacts. Further research of the local impacts of counterurbanization along with research focusing on immigrants to rural areas and their motivation has led to scepticism surrounding the uncomplicated explanation of counterurbanization phenomena. New concepts of socio-spatial differentiation that would bridge the blurred boundaries of traditional dichotomies are needed.

The shift towards the local dimension of counterurbanization was followed by another important step. Nowadays, research has begun to focus on the discursive representations of rural areas and their production rather than on the realities of such places. In my opinion, this shift was influenced by broader changes in the social sciences. The challenges of poststructuralists and postmodern thinking subsequently took effect in most of the disciplines involved in counterurbanization research. Critiques focused on problematic aspects which are implicit in certain perspectives. For example, the empiricist perspective has been criticized for its tendencies towards essentialism, the substantialist perspective for its tendencies for reductionism. We should pay more attention to the discursive production of knowledge, meaning, and categories used in rural research. These claims about the social production of rural and counterurbanization are extremely important, despite the fact that some researchers from traditional fields, such as settlement geography or population geography, might think in different ways. We may not agree with all poststructuralist challenges to rural research, but we should pay much more attention to the crucial role of language and its implications for our research.

Contemporary counterurbanization research is highly pluralistic, not only in terms of the definition of counterurbanization but also in the possible approaches or perspectives towards the phenomena. This plurality means that we can find additional more or less complementary concepts in contemporary academic literature, e.g. amenity migration, rural gentrification, ex-urbanization, peri-urban growth, life-style migration, etc. Based on this reasoning, we should pay close attention to the coherence of conceptual frameworks and the clarity of definitions in our research to avoid contributing to counterurbanization's chaotic conception. We should also pay increased attention to the local context while studying residential decentralization. The impact of a few counter-urban immigrants, with higher cultural or pecuniary capital, on a local community could be very high in the case of marginalized rural areas. Such an impact would probably also be higher than if these same immigrants moved to a rapidly growing suburb. They would merely constitute a small fraction of the many newcomers to suburbia; whereas if they move to a more rural area they could easily become leaders of the local community with positive externalities for local development. In sum, counterurbanization can be interpreted as a process contradictory to the mechanism of social exclusion in the so-called inner peripheries. A better understanding of residential decentralization (counterurbanization, suburbanization) in the specific context of post-socialist countries could aid in describing the transformation of post-productivist countryside and result in positive contributions to the agenda of sustainable development of rural areas.

Fig. 1 – Conceptualization of the population redistribution process. In the schema from the top: pattern urban, concentrated; counter-urban, deconcentrated. Process: urbanizing (concentrating), counterurbanizing (deconcentrating). Population change driven by net migration, net natural increase; in-migration – out-migration, births – deaths; internal, external. Movements: urbanization (concentration), lateral migration, counterurbanization (deconcentration). Ex-urbanization, displaced urbanization, anti-urbanization.

Fig. 2 – Age specific migration from Czech cities from 1992 to 1994 (above) and from 2005 to 2007 (below). X-axis – age group, Y-axis – share of those moving. Migration from cities with more than 10 thousand inhabitants to: remote rural areas, accessible rural areas, suburban rural areas, other cities with more than 10 thousand inhabitants.

Pracoviště autora: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail: martin.simon@natur.cuni.cz.

Do redakce došlo 17. 8. 2010; do tisku bylo přijato 11. 5. 2011.

Citační vzor:

ŠIMON, M. (2011): Kontraurbanizace: chaotický koncept? *Geografie*, 116, č. 3, s. 231–255.

ÚSPĚŠNÁ INTEGRACE RUMUNSKÉ KOMUNITY Z BÍLÉ VODY¹

MARTIN ŠIMON

Successful integration of Romanian community from Bílá Voda

Abstract: In this paper I seek to contribute to our understanding of Romanian immigration in the Czech Republic that has been neglected so far in the scholarly literature. This article presents evidence on a selected Romanian community in peripheral village in the Jeseník-region based upon biographic interviews. The emergence and function of the community are reflected in the migration history of Romanian families, their gradual integration in society and in place of residence (marginalized village). Special emphasis is placed upon crucial moments like emergence of the distinction between Romanians and Roma in the eyes of majority of the society. Positive as well as negative influences upon the integration are discussed. The paper shows empirical evidence which is in some aspects contradictory to findings about integration of foreigners in the Czechia as presented by Tollarová (2006). The paper concludes with some consideration about future development of the community.

Keywords: Immigrant integration, migration to rural areas, Romanian, Roma, Pentecostalism.

Úvod

Přítomnost více než stočlenné rumunské komunity v malé marginalizované obci na Jesenícku je do značné míry specifická, stejně jako obec samotná a její vývoj. Bílá Voda se nachází v západní části Severomoravského kraje při hranici s Polskem. V roce

---

¹ Článek vznikl s podporou projektu Národního programu výzkumu II MŠMT ČR 2D06012 „Sociálně prostorová diferenciacie obyvateľstva a její vliv na kvalitu života ve městech a obcích České republiky“ a projektu Výzkum kontraurbanizace v České republice: migrace na venkov, životní styl a proměny rezidenčních preferencí, podpořeného Grantovou agenturou Univerzity Karlovy v Praze. Děkuji výzkumnému týmu Bílá Voda 2007, Bílá Voda 2009, a dalším kolegům za spolupráci.

1869 zde žilo téměř 1 500 obyvatel. Poté následoval dlouhodobý populační úbytek související zejména s nevýhodnou geografickou polohou obce po rozdělení Slezska (Bartolomová a kol. 2007; Šimon a kol. 2009). Současný počet obyvatel činí pouze necelé tři stovky, z toho přibližně třetina náleží k rumunské menšině.

Nerumunská část obce, kterou ve svém textu budu souhrnně označovat jako českou majoritu, prošla v průběhu minulých desetiletí řadou obrátů a změn. Obyvatelstvo Bílé Vody poznamenal odsun německého obyvatelstva po druhé světové válce. Následné neúplné a selektivní dosídlení znamenalo téměř naprostou výměnu bydlících obyvatel a násilné přerušování vývojové kontinuity ve venkovském území. V socialistickém období byla Bílá Voda kvůli své periferní poloze využívána jako prostor pro soustředění stovek řádových sester z celé republiky, které zde dožívaly. Velmi vysoká nezaměstnanost, problematická dostupnost pracovních příležitostí spolu s věkově selektivní migrací přispívá ke značné rezidenční nestabilitě v obci, která působí protichůdně proti vytvoření lokální komunity.²

V podmínkách výše popsané situace problémového marginalizovaného území funguje komunita rumunských imigrantů, jejichž integrace je ve vztahu k základním prvkům začlenění, tj. bydlení, práci a jazyku, v zásadě velmi úspěšná. V obci, kde se míra nezaměstnanosti dlouhodobě pohybuje okolo extrémních 30 %, jsou překvapivě všichni dospělí Rumuni zaměstnaní.³ Uvedené zjištění se jeví v této konkrétní situaci v přímém rozporu se závěry učiněnými Tollarovou (2006), která ve své studii o integraci cizinců v Česku tvrdí, že na straně přijímající společnosti je častá neochota zaměstnavatelů zaměstnávat cizince, což může být ještě zvýrazněno celkovou vysokou nezaměstnaností.

Cílem článku je informovat o rumunské komunitě v periferní obci Bílá Voda a na základě zjištěných informací o komunitě a biografických interview s jejími zástupci zachytit genezi komunity a poskytnout vhled do jejího fungování. Text se snaží poskytnout odpovědi na otázky: jakým způsobem došlo k vytvoření početné imigrační komunity v extrémně periferní oblasti; jaký je vztah mezi rumunskou menšinou a ostatními obyvateli obce; jaké předpoklady a faktory

² Bílá Voda představuje lokalitu s téměř heterotopickou kvalitou. V malé obci vedle sebe žijí v souladu čtyři etnika – Češi, Rumuni, Romové a Poláci. Sociální diferenciacie v obci je taktéž extrémní. Kulturní a ekonomický kapitál nově příchozích novovenkovanů ostře kontrastuje s vysokým podílem sociálně slabých, nezaměstnaných a nevzdělaných, kteří jsou „chyceni“ v pastí marginalizované lokality (Šimon a kol. 2009). Snaha upozornit na sociální problémy v obci vedla jednoho z novovenkovanů k organizaci turnaje v extrémním golfu „Kamenička Open“. Pro druhý ročník turnaje byl zvolen výmluvný podtitul „Golfem proti izolaci“.

³ Podrobný rozbor problematiky zaměstnanosti Rumunů je uveden v části „Integrace z pohledu Rumunů“.

ovlivnily úspěšnou integraci imigrantů v dlouhodobě znevýhodněné lokalitě; jaké jsou perspektivy dalšího vývoje komunity v Bílé Vodě?

Zkoumání rumunské imigrace v Česku nepatří mezi hlavní výzkumná témata. Pozornost vědců i státní správy je soustředěna spíše na migraci ukrajinskou či vietnamskou (Drbohlav 2004), které jsou z hlediska rozsahu nejvýznamnější, popřípadě na obecněji zaměřená hodnocení imigrace (Drbohlav 2008; Leontiyeva – Vávra 2009). Ve zdrojích mně známých a dostupných jsem nenašel článek zabývající se rumunskou imigrací v Česku. Výzkumu emigrace z Rumunska se věnuje Sandu (2005a, 2005b), problematikou identity rumunských Čechů – českých Rumunů se zabývá Vyletová (2007).

Přehled o vývoji celkového počtu cizinců rumunského původu eviduje a publikuje Český statistický úřad. Počet Rumunů v Česku stoupal z 1 400 v roce 1994 na 2 500 v roce 1999, poté následovala mírná stagnace, a od roku 2004 lze zaznamenat opětovný nárůst. V současnosti žije v Česku zhruba 3 500 Rumunů, přičemž 1 500 z nich zde má trvalý pobyt (ČSÚ 2010). Přesnější statistiky evidované cizineckou policií nejsou veřejně dostupné. Celkový evidovaný počet obyvatel rumunského původu se může výrazněji lišit od oficiální statistiky. Důvodem mohou být například nepřesnosti v evidenci cizinců nebo naturalizace cizinců.

Metoda, přístup, rozhovory

Nápad zaměřit se podrobněji na rumunskou komunitu vznikl až při terénním šetření v obci (v roce 2007; jako součást výzkumu periferních území). Proto považuji za nutné uvést několik poznámek, které ozřejmí, jakým způsobem jsem postupoval. Volba rumunské komunity jako tématu zájmu ad hoc znamenala, že nebyly předem vytvořeny hypotézy, které bych se snažil vyvrátit či potvrdit. Můj postup byl explorativní. Soustředil jsem se na jednu ze tří širších rodin žijících v obci. Respondenti z rumunských rodin byli vybráni přímo v rámci terénního výzkumu v obci. Rozhovor s nimi nebyl předem dohodnut, což nutně ovlivnilo vznikající vazbu tazatel–respondent. Strategie v rozhovorech byla nedirektivní, poskytovala dotazovaným dostatek prostoru pro představení vlastních názorů a expresi své identity vnějšímu pozorovateli. Rozhovory byly plynule ukončeny vyčerpáním diskutovaného obsahu.

První rozhovor⁴ byl veden s rumunským přistěhovalcem Sergiem.⁵ Respondenta jsme zastihli na zápraží domu, kde proběhl celý 40 minut dlouhý

⁴ Tento rozhovor jsem vedl společně s kolegyní Terezou Gelnou a kolegou Petrem Musilem, kterým tímto děkuji za spolupráci.

⁵ Jména aktérů jsou v článku pozměněna.

rozhovor. Lokálně přirozené prostředí mohlo pozitivně ovlivnit ochotu dotazovaného s námi mluvit.

Druhý rozhovor jsem vedl s Gligorem a Laurou (oba cca 30–35 let). Rozmluva probíhala v jejich obývacím pokoji. Hovořil jsem primárně s Gligorem, Laura se do rozhovoru přidávala méně často. Výjimku tvořily otázky, které byly zaměřeny na děti, které jsem kladl přímo jí. Z počáteční fáze rozhovoru, která by se dala označit jako polostrukturovaná, jsme postupně přešli až k osobně pojatému dialogu. Doba rozhovoru činila cca 70 minut.

Poznámky z dialogů jsem zaznamenával přímo v jejich průběhu pouze tužkou na papír. Protože z pohledu mezinárodní migrace může lokalita původu leccos napovědět (Sandu 2005a) a protože rumunský jazyk neovládám, nechal jsem si některá místní jména napsat od respondentů, například jméno obce jejich původu v Rumunsku. U ostatních názvů jsem se spokojil s fonetickým přepisem. Dotazovaní měli možnost nahlédnout do mých poznámek, což podle mého názoru mohlo pozitivně přispět k posílení důvěry při dialogu.

Vedle rozhovorů mi další zajímavý vhled do fungování rodiny přineslo pozorování, které jsem činil mimoděk při dialozích. Sledoval jsem hrající si děti, Lauru při činnostech v kuchyni apod.

V roce 2009 jsem v rámci terénního výzkumu v obci cíleně kontaktoval stejné respondenty jako v roce 2007. Umožnilo mi to snazší vytvoření důvěry při rozhovorech a poskytlo možnost srovnat výpovědi respondentů v čase. Rozhovory jsem strukturoval na základě předem připravených otázek, které vzešly z analýzy minulého šetření a které doplňovaly a rozšiřovaly předchozí znalost o rumunské komunitě. Doba rozhovorů činila cca 100 minut.

V obou časových horizontech bylo hlavní užitou metodou výzkumu biografické interview (Flick 2006). V prvním roce šetření byl rozhovor s imigranty rozveden účelově v návaznosti na dotazník, který s nimi byl vyplňován jako s ostatními obyvateli obce. V druhém roce jsem předem připravil otázky, které představovaly určité tematické okruhy pro diskusi a pro vyprávění migrantů. Uvedený postup mi umožnil připojit do prvního narativu, který byl jako celek málo koherentní, další součásti, které rozšířily jeho obsah a zvýšily podstatně míru jeho vnitřní celistvosti. Na jednu stranu jsem získal podrobnější a ucelenější informace o rumunské komunitě (větší rozsah a přesnost narativu ve smyslu narativního realismu), na druhou stranu jsem se vystavil riziku, které vyplývá z pojetí narativního konstruktivismu (Fay 2002). Příběh vyprávěný v roce 2009 nemusí být doplněním příběhu z roku 2007, příběh z roku 2009 může být úplně novým a odlišným příběhem.

Rumuni v Bílé Vodě

Prvních 36 rumunských imigrantů přišlo do Bílé Vody v roce 1996. V následujícím období se komunita početně rozrůstala, přičemž další výraznější imigrační vlny přišly v letech 1997 a 2000, a to jak z Rumunska, tak z jiných míst v Česku. Počet Rumunů v Bílé Vodě pomalu stoupá, a to jak imigrací, tak přirozeným nárůstem. V současnosti žije v obci přibližně 100 Rumunů. Z demografického úhlu pohledu je rumunská komunita složena především z migrantů ve středním věku (30–45 let) a jejich dětí. Starší generace jsou zastoupeny málo.

Základním předpokladem, který umožnil usídlení Rumunů v této lokalitě, byla dostupnost volných bytů, které se uvolnily po odchodu řadových sester z obce. Důležitou roli sehrála též strategie obce, která využila volných kapacit k vybudování nájemního bydlení s regulovaným nájmem. Bydlení Rumunů není segregované, kontakt s majoritou v obci je bezprostřední. Rumuni bydlí v bytových domech v centrální části obce a mají možnost využívat stejné veřejné prostory jako ostatní obyvatelé.

Vznik rumunské komunity v Bílé Vodě byl podmíněn institucionálně. Podle informace od Gligora se úplně první skupina Rumunů přistěhovala do Bílé Vody v podstatě polonuceně, de facto nedostali možnost zvolit si jiný region v republice. Při dalším postupném rozšiřování komunity se ukázalo, že v případě Rumunů platí rodinný rozhodovací model migrace. Další rodiny, které přišly po první vlně imigrantů do obce, dostaly původně bydlení v jiných částech Česka. Do Bílé Vody se postupně sestěhovaly – stejně jako další členové jejich širšího příbuzenstva – až postupem času, aby mohly bydlet se svými blízkými.

Rodina

Rodina představuje pro Rumuny vysoce ceněnou hodnotu, která vyplývá do značné míry z jejich religiozity.⁶ Způsob, jakým rumunští imigranti chápou rodinu, je odlišný od majoritní české společnosti a zaslouží si podrobnější objasnění.

Mluvím-li o rumunské rodině, mám na mysli její širší pojetí, kdy rodina sestává z více nukleárních jednotek. Následující rozdělení přebírám z vyjádření dotazovaných imigrantů. Rumunská rodina je patriarchálně uspořádaná, významně se v ní projevují tradiční normy určující role jednotlivých členů. Muž pracuje

⁶ Rumuni v Bílé Vodě se svým vyznáním hlásí k tzv. náboženství „pentekosta“, které je oproti jiným odnožím křesťanství specifické tím, že uznává pouze Boha a jeho učení obsažené v Bibli. Jiné instituce či organizace ostatních odnoží křesťanství jsou pro ně irelevantní. Obecné informace o „pentekostálním hnutí“ poskytuje encyklopedické heslo zpracované Vojtíškem (2004).

a zajišťuje obživu, žena zůstává povětšinou doma s dětmi. Na preferenci rodinného života je kladen velký důraz. Ve srovnání se standardní představou o české moderní nukleární rodině představuje rumunská rodina její více tradiční verzi.

Hlava rodiny (té široké rumunské) je jako farář. (býv. kněz)

V rodině Gligora (35) a Laury (30), se kterými jsem vedl rozhovory, bylo patriarchální uspořádání rodiny méně výrazné než u ostatních rodin v komunitě. Rodinu tvoří Gligor, Laura a jejich dvě malé děti. Gligor se mnou sice mluvil jako hlava rodiny, ale v rozhovoru spolu s Laurou vystupovali na rovnocenné úrovni. Příkladem může být vyjádření názorové odlišnosti, která se nejvíce projevila v otázce, zda zůstat v Bílé Vodě, či zda se dále stěhovat. Uvažovali jako partneři, jako rodina, a ne výrazně patriarchálně nebo s přehnaným ohledem na komunitu. Odlišný případ představuje rodina Sergia, která je o generaci starší a kde se patriarchální uspořádání výrazně projevovalo. Sergiova rodina je značně rozvětvená, on sám má 11 dětí, tři z nich žijí ve Velké Británii, jedna z dcer v Praze, druhá ve Vídni, ostatní členové rodiny zůstali v Rumunsku.

Dalším specifickým rumunských rodin, které výrazně vybočuje mimo hodnoty běžné v Česku, je jejich velikost. Pro získání detailnější informace o velikosti rumunských rodin jsem požádal Lauru, aby vyjmenovala všechny rumunské rodiny v obci spolu s počtem jejich dětí. Počet dětí v rodinách se pohyboval od jednoho až po 12, přičemž v průměru měla jedna žena téměř 6 dětí. V roce 2007 v době výzkumu v Bílé Vodě byla čtvrtina rumunských žen v očekávání.

Sestra má 12 (dětí), teď je těhotná, ale stále je to ženská k světu! (sestře je 35 let) (Laura)

Početné potomstvo není mezi Rumuny vnímáno jako něco zvláštního, netradičního. Děti jsou přirozenou a automatickou součástí života.

Děti (rumunských imigrantů) jsou milovány a je o ně dobře postaráno. (býv. kněz)

Rumunské rodiny jsou informovány o možnostech antikoncepce, které nabízí současná medicína, ale nevidí rozumný důvod pro její využívání. Uvedený přístup odpovídá tradičnímu křesťanskému pojetí, které ctí rodinu jako klíčovou hodnotu a staví se negativně k možnostem jejího omezování.

Zajímavým fenoménem v komunitách migrantů jsou smíšená manželství. Představují jak demonstraci vymezení „my“ a „oni“, tak ukazují na odlišnosti v sociálním životě a náboženství. V současnosti ve studované komunitě žádné

smíšené manželství není,⁷ Rumuni jsou z pohledu etnicity endogamní společenství. Proč tomu tak je? Podle výpovědi Gligora a Laury je smíšené manželství v zásadě možné. Hlavní problém spočívá ve víře a z ní vyplývajícího hodnotového systému. V případě shody na tomto systému je sňatek naprosto normální a přijatelný. Laura soudí (pravděpodobně na základě zkušeností z vlastního příbuzenstva či známých), že ne všichni Rumuni v zahraničí mají stejný přístup jako oni.

Endogamnost rumunských rodin v Bílé Vodě lze vysvětlit zaprvé tím, že velká část z nich je o něco starší než rodina Laury a Gligora, takže migrovali už společně. Druhým vysvětlujícím faktorem může být zatím relativně krátká doba existence komunity. Specifický případ představuje rodina Gligora a Laury, kteří se poznali až v Bílé Vodě. Poměrně překvapivě neuvedli, že by pociťovali problémy při hledání vhodného partnera. „Malý výběr“ ve volbě budoucího partnera jim ani nevadil, ani to dokonce nepovažovali za problém týkající se ostatních Rumunů v komunitě.

Hodnotová orientace Rumunů akcentující rodinný život je ze strany české majority vnímána. V rozhovorech s nerumunskými obyvateli obce byla často s obdivem zdůrazňována velikost rumunských rodin, jejich spořádanost a kvalita péče o děti. Přístup k rodině je v souladu s očekáváním majority a podporuje začleňování imigrantů.

Migrační příběhy informátorů a měnící se preference

Životní příběhy a migrační historie dotazovaných členů komunity jsou obsahově velmi bohaté, umožňují vytvořit si výchozí představu o dotazovaných, a proto o nich podám v následujících odstavcích základní informaci.

Prvním dotazovaným byl Sergiu, postarší Rumun v důchodovém věku (65 let). Jeho předci pocházejí z Moldávie, v Rumunsku žil ve městě Hunedoara poblíž Timișoary. V roce 1990 jako první z rodiny emigroval za prací do Německa. Jeho vysněným cílem bylo dostat se do USA. Emigroval z důvodu nespokojenosti s režimem Nicolae Ceaușesca a životními podmínkami v Rumunsku. Jako jednotlivci se mu nepodařilo dostatečně se prosadit a byl nucen udělat „krok zpět“ do Česka, kde několik let pobýval v různých azylových zařízeních (např.

⁷ Ze statistického úhlu pohledu se v komunitě smíšená manželství vyskytují. Vznikají jako důsledek obvyklé strategie importu sňatkových partnerů, kteří mají rumunské občanství, z Rumunska. Při jejich sezdání s partnery z Bílé Vody, kteří mají české občanství, dojde k vytvoření smíšeného manželství. Existence smíšených manželství v komunitě v Bílé Vodě považují za důsledek kombinace specifické sňatkové strategie Rumunů a časového posunu v získání českého občanství mezi partnery.

Haviřov, Rumburk). V Česku několik let pracoval, získal občanství a nyní pobírá důchod. S životem v Bílé Vodě je spokojen.

Rodina Mihailescu je specifická tím, že vznikla až v Bílé Vodě sezdáním dvou rumunských imigrantů, Gligora a Laury. Oba manželé mají stejně jako Sergiu bohatou migrační historii, předky z Moldávie a pocházejí z Hunedoary. Jako důvod emigrace uvádějí touhu po lepším životě. Do Bílé Vody přišli v 90. letech, taktéž po období stráveném v imigračních centrech a dočasných zaměstnáních. Gligor pracoval dříve jako dělník v Praze a Laura jako au-pair v Německu. Nyní je Laura s dětmi doma a Gligor pracuje v nedaleké obci na pile. Všichni členové rodiny, až na Lauru, která má trvalý pobyt, mají české občanství, stejně jako naprostá většina rumunské komunity.⁸

Původním cílem migrace byly pro Sergia Spojené státy americké, Gligor s Laurou uvažovali i o Kanadě. V roce 2007 byla situace odlišná. Sergiu se z Bílé Vody odstěhovat nechce, mezi manželi nepanuje shoda. Laura by byla pro odstěhování, a to i přesto, že dříve v dialogu o vztahu k majoritě uvedla, že má v obci jak mezi Rumunkami, tak Čěškami hodně kamarádek. Pravděpodobným cílem migrace by bylo Německo, kde žije její sestra a s jejíž situací se srovnává. V rozhodování o migraci převažuje vliv příbuzenských vazeb (a lepší životní úroveň v Německu) nad vazbami v místě současného bydliště.

Gligor zastává odlišný postoj, kde klade důraz na subjektivní percepci.

Před několika lety jsem se vrátil na čas zpět do Hunedoary. Asi po třech týdnech jsem si uvědomil, že mi Česká republika začíná chybět a že se mi stýská po Bílé Vodě. Docela mě ten pocit překvapil. Tak jsem se vrátil a teď jsem tady. Pokud se nad tím zamyslím, tak na 60–70 procent se cítím doma tady. (Gligor)

I přesto, že otázky preferencí se u jednotlivých dotazovaných liší, výrazně determinujícím faktorem zůstává jejich ekonomická situace ukotvená v nutnosti mít (dobré) zaměstnání. Za oceán už migrovat nechtějí. Po získání většího počtu informací změnili svoje mínění. Prozatím tak „americký sen“ vyměnili za český.

Mezi lety 2007 a 2009 došlo ke zhoršení ekonomické situace rodiny v Bílé Vodě,⁹ která se projevila v migračních preferencích. Na jednu stranu došlo u obou manželů k výraznější artikulaci touhy po další migraci „na západ“, na druhou

⁸ Pro podrobnější pohled na různé statuty cizince v České republice odkazují na článek Tollarové (2006).

⁹ Negativní ekonomický vývoj do značné míry zastřel jiné pozitivní změny, které se v obci udály od roku 2007. Vstup do Schengenského prostoru 21. 12. 2007 a volná prostupnost hranic znamenala významné vylepšení dopravní pozice obce vzhledem k dostupnějším městům v Polsku, kde mohou obyvatelé obce výrazně levněji nakupovat. V roce 2008 byla spoluprací nové příchozích českých migrantů a obce otevřena hospoda plánovaná jakožto místo pro společná setkávání. Rumunští imigranti tuto novou možnost na rozdíl od majority nevyužívají, protože jsou abstinenti.

stranu si uvědomují, že jejich rostoucí touha je negována klesajícími finančními možnostmi, které další migraci postupně zamezují. „Český sen“ pro ně postupně nabývá reálnějších a trvalejších kontur.

Vnímání Rumunů majoritou v obci

Klíčovou roli pro rumunskou komunitu hraje míra začlenění v obci. Podle mého názoru je komunita Rumunů v Bílé Vodě integrovaná. Tollarová (2006) na základě výzkumu mezi pracovníky nevládních organizací v Česku pracujícími s migranty ukazuje, že základ integrace spočívá v trojici „jazyk, práce a bydlení“. Provedené rozhovory s obyvateli obce a pozorování sociálního klimatu v obci ukázaly, že komunitu Rumunů lze považovat za integrovanou, minimálně z pohledu výše zmíněné trojice podmínek.

Rumunská komunita vychází dobře s oficiální reprezentací obce. Nejvýznamnějším aktérem zastupujícím obec je starosta,¹⁰ který je uznáván jak majoritou, tak Rumuny. Sergiu ho označil za velkou autoritu a vyjádřil spokojenost s jeho činností pro obec. Také Rumuni se podílejí na politickém chodu obce. Starosta jako důkaz jejich integrace uvedl, že jeden z Rumunů získal v komunálních volbách roku 2006 zastupitelské křeslo. V obci též existuje ze zákona daný výbor pro národnostní menšiny,¹¹ kterému zmíněný rumunský zastupitel předsedá. Podle vyjádření starosty funguje výbor pouze na papíře, protože zatím nedošlo k situaci, kdy by byl zásah výboru pro národnostní menšiny potřebný.

Vnímání rumunské menšiny mezi obyvateli obce je veskrze pozitivní. Při terénních výzkumech v obci v roce 2007 a také 2009 nikdo (2007: n=29, 2009: n=23) nezmínil Rumuny jako problematickou skupinu. Když jsme se v roce 2007 ptali, s kým jsou v obci problémy soužití, mezi zmiňovanými odpověďmi bylo například uvedeno, že s polskými pohraničníky či Romy. V roce 2009 byli jako problematictí viděni polští mladiství, kteří páchali v obci výtržnosti. Až úplně

¹⁰ V obci existovalo a stále existuje značné množství volných domů, které jsou nevyužité a jejichž cena je velmi nízká. Podle informací od místních obyvatel je možné zakoupit dům 8+1 s veškerou potřebnou infrastrukturou za pouhých 800 tisíc korun. Obec proto v minulosti využila volných kapacit k vybudování nájemního bydlení s regulovaným nájmem, které je dotováno ze Státního fondu rozvoje bydlení, a zvýšila tak svoje příjmy. Většina rumunských přistěhovalců bydlí právě v těchto obecních bytech. Obec a její strategie nakládání s bytovým fondem sehrála významnou roli v životě rumunské komunity.

¹¹ Zákon 273/2001 Sb. o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, který upravuje zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení) o následující odstavce: „Obec, v jejímž územním obvodu žije podle posledního sčítání lidu nyní alespoň 10 % (dosud 15 %) občanů hlásících se k národnosti jiné než české, zřizuje výbor pro národnostní menšiny, ve kterém nyní musí příslušníci národnostních menšin tvořit nejméně polovinu všech jeho členů“.

nakonec v odpovědích uslyšíte, že Rumuni jsou „trochu uzavření“. I přes určitý odstup jsou Rumuni považováni většinou obyvatel za součást obce. Občané ve slovních komentářích nejen hodnotili rumunskou menšinu¹² překvapivě pozitivně, ale také se snažili ve svých promluvách přispět k vytvoření pozitivního obrazu Rumunů bez zatížení negativními předsudky. Označovali je jako dobré a slušné lidi, pracovité a ctící rodinné hodnoty. Pokud některý z respondentů identifikoval negativní rys rumunské komunity, pak to byla právě její uzavřenost či orientace dovnitř.

Kulturní a společenské akce představují možnost setkání se (a vzájemného poznání) jak pro majoritu, tak pro Rumuny, též mohou napomoci posílení sociální soudržnosti. V průběhu roku se v Bílé Vodě pořádá takových akcí jen několik. Organizátorem je většinou obec nebo sbor dobrovolných hasičů. V roce 2007 se konaly tři akce – stavění májky, pálení čarodějnic a hasičský bál. V dotazníkovém šetření provedeném v obci se alespoň jedné z výše zmíněných akcí zúčastnila třetina respondentů (n = 29). Snaha obce o vylepšení kulturních možností pro obyvatele se v případě Rumunů míjí účinkem. V otázce společenského života Gligor s Laurou preferují akce pořádané v rámci rodiny a komunity, ale na rozdíl od Sergia projevují zájem navštěvovat akce majority.

Posledně jsme chtěli jít na pálení čarodějnic, ale nakonec byla dcera nemocná, takže jsme nešli. (Laura)

Svůj zájem navštívit společenské akce majority v uplynulých dvou letech mezi šetřeními v obci nezrealizovali. Oddělení kulturních a společenských akcí od majority na jednu stranu posiluje soudržnost a identifikaci se skupinou. Rumunské rodiny se navštěvují mezi sebou a utužují příbuzenské a skupinové sociální vazby, společné tradice a kulturu. Na druhou stranu působí stranění se společenských akcí jako určitá obrana, která je z druhé strany vnímána lehce negativně. Dokladem toho může být informace získaná z rozhovorů v obci, kdy rumunská komunita byla nejčastěji označována jako „ti Rumuni“, tedy v množném čísle a bez podrobnějšího rozlišení.

Především u starších Rumunů je nulová účast na společenských akcích pořádaných v rámci obce výsledkem snahy nevybočovat, neupozorňovat na sebe. Jistou roli hraje i jazyková bariéra. Touto „obrannou taktikou“ vytváří u majority pocit, že se jich straní. Majorita vnímá určitý odstup komunity, uvědomuje si, že „je až tak úplně nezná“, což působí proti vzájemnému poznání a omezuje další začlenění migrantů.

¹² Rumunská menšina představuje třetinu obyvatel obce.

Integrace z pohledu Rumunů

Rumunská komunita žije v Bílé Vodě již od roku 1996. Ona sama a její vztah s majoritou se mění, jak již bylo naznačeno v předchozích kapitolách. Ve dvou současných výzkumech (Bartolomová a kol. 2007; Šimon a kol. 2009) bylo prokázáno, že Rumuni vnímají v Bílé Vodě stejné problémy jako česká majorita. Gligor a Laura negativně vnímají především ztíženou dostupnost pracovních příležitostí a také absenci školy. Za pozitivní považují stejně jako ostatní obyvatelé zlepšení fungování autobusového spojení.

Znalost a orientaci Rumunů v naší společnosti považují za dostačující. Gligor při vyprávění vlastní migrační historie ukázal, že má poměrně velký přehled o tom, do jakých zemí Rumuni emigrují, a jak tam jsou či nejsou akceptováni. Dobře svou znalost českého kontextu ukázal při diskusi o problémech na trhu práce v příhraniční oblasti Jesenicka. Gligor barvitě líčil situaci, jak zaměstnavatelé zneužívají vysoké nezaměstnanosti v regionu ke stlačování výše mezd. Prý si těžko může říct o lepší plat, když ví, že za ním stojí několik dalších, kteří by chtěli i jeho současnou práci za minimální mzdu. Dobrá orientace ve společnosti představuje další krok směrem k úspěšnému začlenění.

K hodnocení vývoje integrace komunity přispěla důležitým způsobem otázka, která zjišťovala, zdali došlo v obci v posledních letech k nějakým významným změnám. Otázka, zjišťující jak pozitivní, tak negativní změny vnímané respondenty (jak mezi Rumuny, tak mezi obyvateli obce), ukázala dva zajímavé poznatky. Za prvé žádný z dotazovaných mezi změny v posledních letech nezařadil vztah mezi Rumuny a majoritou. Z toho je možné usuzovat, že vztah s majoritou je už stabilizován, takže respondenti nevnímají žádnou významnější změnu. Druhým důležitým poznatkem bylo upozornění na závažnost mezigeneračních rozdílů, které se ve svých důsledcích promítají i do dalších oblastí integrace. Například Sergiu překvapivě neuvedl žádné změny s negativním dopadem. Podle jeho názoru byly všechny změny v posledních letech pozitivní. V jeho osobní perspektivě chybí kontakt vně komunity. Problémy, které v obci objektivně existují, a jež Gligor a Laura identifikují, on nevnímá.

Jedním z důležitých předpokladů integrace je znalost jazyka. Střední generace, do které patří Gligor a Laura, ovládá češtinu plynně, chyby v řeči nebo gramatické jsem zaznamenal pouze výjimečně. Jazykové schopnosti starší generace, kterou reprezentuje Sergiu a jeho žena, jsou velmi špatné. Porozumění českému mluvenému slovu je slabší, často v hovoru používají infinitivů, popřípadě si půjčují termíny a slova z jiných jazyků.

Vztah mezi použitým jazykem a generacemi se při mnou prováděných rozhovorech jevil následujícím způsobem. Žena Sergia, zastupující nejstarší generaci imigrantů, mluvila na Gligora a Lauru rumunsky. Oni se mnou mluvili česky, češtinu

používali i při vzájemném rozhovoru. Zřejmě chtěli, abych jim porozuměl a nepůsobili na mě dojmem, že něco tají. Běžně prý doma hovoří česky, hlavně v přítomnosti dětí, které díky školní integraci umí dobře česky, což oba rodiče kvitovali. Rodina Gligora a Laury je obdobně jako další rodiny v Bílé Vodě (vyjma nejstarší generace) bilingvní, se zřetelným mezigeneračním posunem k akceptaci jazyka majority.

Sdílená znalost jazyka, která je předpokladem pro zachování kontinuity generací, se projevuje v diferencované míře integrace v obci. Z pohledu minority se ukazuje mezigenerační odstup ve stupni začlenění. Pro nejstarší generaci vzhledem k její jazykové a kulturní vybavenosti bude obtížné, ne-li nemožné se v obci plně integrovat. Větší komunita migrantů, možnost bydlet při sobě a rodinná sociální síť pro ně představují určitou hranici, po kterou jsou schopni se zapojit a normálně fungovat. Střední generace se integruje výrazně více. Gligor navazuje nové vztahy na pracovišti, Laura se setkává s ostatními matkami při nákupu v obci nebo aktivitách dětí, které jsou plně integrovány.

V životních příbězích imigrantů je možno identifikovat zlomové okamžiky či období, které výrazně ovlivnily jejich další směřování. Pro Sergia se jako klíčová událost jeví jeho neúspěšný pobyt v Německu, který musel vzdát. Odlišná situace nastává v případě Gligora, který při vyprávění své vlastní biografie cíleně identifikoval zlomový bod. Nejdůležitějším dnem jeho života je 6. prosinec 1990, což je datum, kdy odešel z Hunedoary a z Rumunska. Označení „nejdůležitější den života“ zvolil sám a nadiktoval mi i příslušné datum. Hodnotí-li zpětně příběh vlastního života, rozhodnutí emigrovat považuje za nejdůležitější.

Zlomové okamžiky či období se váží nejen k migrační historii respondentů, ale také k jejich integraci v České republice. Pro Rumuny z Bílé Vody se jako klíčový ukázal přelom let 1997/1998, kdy u české majority v obci došlo k vytvoření odlišení Rumunů od Romů. To se ukázalo jako doposud nejlepší krok směřující k jejich úspěšnému začlenění v obci. Gligor uvádí, že díky tomuto novému odlišení se na ně částečně přestali místní „dívat přes prsty“. Jak a proč došlo k vytvoření zmíněného odlišení? Proč je tak důležité? Jak se s negativním postojem české společnosti vyrovnala komunita Rumunů z Bílé Vody? K zodpovězení výše zmíněných otázek vyjdu z kontextu, který ve své práci „Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace?“ uvádí Tollarová (2006). Tollarová se ve svém výzkumu zabývala konceptem integrace cizinců, k jehož výzkumu využívala výpovědi pracovníků českých nevládních organizací pracujících s migranty. Podle výsledků jejího výzkumu je pohled české veřejnosti na migranty negativní, vyžadující asimilaci. Integraci cizinců ztěžují jak chybějící strategie vůči přistěhovalcům, tak chybějící nástroje integrace vlastní společnosti (ibid.).

Pro posouzení případu v Bílé Vodě jsou zásadní dvě následující teze Tollarové (2006). Za první autorka tvrdí, že na straně přijímající společnosti je častá neochota zaměstnavatelů zaměstnávat cizince, což může být ještě zvýrazněno celkovou vysokou nezaměstnaností. Za druhé autorka soudí, že aby byl cizinec integrovatelný, měl by vyhovovat určitým zaběhnutým způsobům. Tvrdí, že tento pohled na integraci cizinců do značné míry vyplývá ze stereotypního pohledu Čechů na Romy jakožto na „tradičně problematickou“ skupinu.

První teze v případě Rumunů z Bílé Vody neplatí. Podmínky na pracovním trhu v Bílé Vodě a okolí jsou specifické a pozice členů rumunské komunity mohou v určitém ohledu působit překvapivě. Na Jesenicku činí průměrná míra nezaměstnanosti dlouhodobě více než 15 %, přímo v obci dosahuje hodnot okolo 30 %. Data o nezaměstnanosti v obci byla zjištěna ze statistické evidence MPSV a ČSÚ. Většina zaměstnání v regionu je ohodnocena pouze minimální mzdou. Přesto všichni Rumuni pracují a nikdo z nich není dlouhodoběji nezaměstnaný. Informace o překvapivě vysoké míře zaměstnanosti Rumunů byly zjištěny při terénním výzkumu v obci, kdy byly dotazováni jak nerumunští obyvatelé obce, tak Rumuni v obci (Bartolomová a kol. 2007; Šimon a kol. 2009). Uvedená zjištění byla ověřena v rozhovorech se starostou obce Bílá Voda a v rozhovoru s vedoucí příslušného úřadu práce v Javorníku.¹³ Uvedené zjištění se jeví v této konkrétní situaci v rozporu se závěry učiněnými Tollarovou (2006).

Možná vysvětlení protikladnosti příkladu Bílé Vody oproti obecnější generalizaci integrace cizinců v Česku lze hledat jak v charakteristikách rumunské minority, tak v charakteristikách majority v obci. Obyvatelé Bílé Vody žijí v hospodářsky slabém a marginalizovaném území, kde byla v historii vlivem zásahů z vnějšku přerušena vývojová kontinuita venkovské komunity. V dlouhodobém horizontu odcházejí z obce mladí lidé, zůstávají často jen ti, kteří z rozličných důvodů nechtějí či nemohou odejít. Právě charakter vyloučené lokality může být příčinou odlišného fungování imigrantů na místním trhu práce.

Za klíčovou vysvětlující charakteristiku ze strany minority považují hodnotový systém Rumunů a jeho vliv na každodenní jednání. Pro Rumuny byla práce hned vedle rodiny druhou nejvíce akcentovanou hodnotou v rozhovorech.

¹³ Tvzení o zaměstnanosti Rumunů je nutné vnímat ve specifickém kontextu rumunské komunity, ve které je vzhledem k jejímu demografickému složení velmi nízký počet ekonomicky aktivních. Více jak třetinu komunity tvoří nezletilé děti. Dále jsou v komunitě vdané ženy v domácnosti, které se starají o děti. Příjem ze sociálních dávek a z přídatků na děti tvoří zásadní část rodinného rozpočtu. Nejstarší generace migrantů je již v důchodovém věku, tj. pobírá starobní důchod a je taktéž mimo pracovní trh.

*Když má člověk zdravé ruce, má pracovat. (sugestivně ukazoval svoje ruce)
Tady všichni (myšleno Rumuni) pracují. (Sergiu)*

„Mít práci“ je obecně považováno za jeden z nejdůležitějších předpokladů integrace. Vedle kontroly nad vlastní ekonomickou situací zásadně ovlivňuje rozložení běžných denních činností, vytváří možnosti pro navázání sociálních kontaktů. Pracující člověk se dokáže postarat nejen o sebe a svoji rodinu, ale je prospěšný celé společnosti, neparazituje na ní. U Rumunů z Bílé Vody sehrál velmi důležitou roli fakt, že Rumuni začali nedlouho po svém příchodu Bílé Vody dodávat dřevo pro ostatní domácnosti v obci, čímž si mnoho obyvatel získali na svou stranu.

Pracovitost a důraz na práci jako hodnotu (tj. schopnost být ekonomicky soběstačný) je ze strany nerumunských obyvatel obce kladně vnímána a též oceňována. Obyvatelé Bílé Vody překvapivě nemluvili o přístupu Rumunů jako o zabírání pracovních míst apod., ale většinou příznivě a s obdivem. Zdůraznění pracovitosti Rumunů představuje jakýsi „obranný mechanismus“ chránící členy komunity před možným negativním vnímáním ze strany majority. Rumunská komunita v Bílé Vodě představuje téměř ukázkový příklad zapojení imigrantů do domácí ekonomiky, a to i v rámci extrémně nepříznivých vnějších ekonomických podmínek.

S druhou tezí Tollarové je případová studie z Bílé Vody v zásadě souhlasná. Studie doplňuje navíc poznatky, které v daném případě vedly k úspěšné integraci Rumunů tím, že se vyvarovali pasti stereotypního pohledu české společnosti na integraci cizinců, která do značné míry vyplývá ze stereotypního pohledu Čechů na Romy. Důvodů, proč by čeští obyvatelé mohli považovat Rumuny a Romy za obdobné skupiny, je hned několik. Jako první lze jmenovat podobnou fyziognomii (Rumuni mají často snědší pleť jako Romové), dále se obě skupiny do jisté míry uzavírají vůči majoritní společnosti. Původ z oblasti Balkánu může též vést ke ztotožnění obou skupin v očích majoritní společnosti.

V Bílé Vodě se rumunští přistěhovalci vyvarovali této analogie a v očích majority se vymezili vůči Romům stejně jako oni; usnadnili si tím vlastní integraci. Po příchodu Rumunů do Bílé Vody vstupovaly obě skupiny do vzájemné interakce s určitými stereotypy, které reflektovaly jejich předchozí zkušenosti a znalosti. Po určitém časovém období (podle Gligora na přelomu let 1997/1998) se zdařilo vytvořit určitou prezentaci rumunské komunity, která se vymezila jako specifická skupina v obci v relaci k majoritě. Rumuni začali být stále více vnímáni jako ti pracovití, kteří věří v Boha a kteří mají spořádané a široké rodiny s mnoha dětmi. Částečně se tak dělo na úkor Romů, kteří v dualistickém pohledu majority na obě menšiny představují často zápornou část spektra. Podle mého

názoru zvolili ať už cíleně, či nevědomky správnou strategii. Jediným jejím nedostatkem je vnější prezentace komunity a (ne)účast na spolkovém životě v obci. Vzniklé vymezení nejprve integraci výrazně pomohlo, v současnosti může jejímu pokračování potenciálně bránit svojí existencí.

Poslední odstavce kapitoly pojednávají o subjektivně vnímané integraci Rumunů jimi samými. Subjektivní dojem, zda jsem integrován, zda mě ostatní berou za sobě rovného, považuji za nejdůležitější. O případném dalším setrvání v Bílé Vodě či o odchodu do jiné lokality se Rumunští imigranti nerozhodují podle objektivní reality, ale především podle toho, jak tuto realitu vnímají a interpretují.

Osobní spokojenost s vlastní situací představuje rozhodující faktor integrace. Gligor takto vyjadřuje svoje mínění o vlastní úspěšné integraci v Bílé Vodě ve dříve zmíněné citaci o pocitu, kde se cítí doma. Přijal Bílou Vodu jako svoje místo k životu. Oproti Gligorovi se Laura cítí v Bílé Vodě výrazně méně doma. Vysvětlení značného rozdílu mezi manželi spočívá ve specifickém pochopení otázky, kde se cítí doma. Odpovědi odrážejí hodnotové orientace členů rumunské komunity. Míra integrace rumunských přistěhovalců, měřená podle subjektivního pocitu, kde se cítí doma, je podle mého názoru nejvíce podmíněna dvěma okolnostmi. Za prvé je to spokojenost s vlastním životem v daném místě. Za druhé je to podle toho, kolik členů své rodiny mají s sebou v Bílé Vodě. Podle Gligora jsem doma tam, kde je moje rodina, kde žiji a kde je mi dobře. Většina příbuzných Laury žije v Rumunsku, proto se také v Bílé Vodě cítí méně doma, jen z 20 %.

Identita migrantů v Bílé Vodě je postupně redefinována. Střední generace, kterou reprezentují Laura a Gligor a o které se mi podařilo získat nejvíce informací, pociťuje určitou ambivalentnost vlastní identity. Respondenti si uvědomují, že se odlišují nejen od Čechů v Bílé Vodě, ale také od svých příbuzných v Rumunsku.

Laura navštívila v roce 2008 příbuzné v Rumunsku, kde s překvapením zjistila, že má jazykové problémy při komunikaci v rumunštině. Nejen že občas nerozuměla rumunským výrazům, ale také rumunští mluvčí jí špatně rozuměli. V průběhu života v Bílé Vodě se naučila stejně jako další Rumuni používat česká slova jako integrální součást rumunštiny. Sdílená jazyková kompetence vytvořená v rámci komunity se při návratu do Rumunska stala určitou bariérou, která odlišovala Lauru od ostatních Rumunů.

Rozpornost ve vnímání vlastní identity je vyjádřena i v názorech Gligora. Žije v České republice stejně jako ostatní Češi, a proto je ochoten přijmout český národ za svůj. Pro vyjádření svojí národní identity využil biologickou metaforu

stromu. Sice stejně jako ostatní „české stromy“ roste a rozvíjí se v České republice, ale jeho semínka pocházejí z Rumunska. Míra začlenění Rumunů do české společnosti a charakter jejich identity opravňuje podle mého názoru k označení čeští Rumuni, popřípadě rumunští Češi.¹⁴

Budoucnost komunity v Bílé Vodě

Jaká je budoucnost rumunské komunity v Bílé Vodě?¹⁵ Představuje trvalý, nebo pouze dočasný fenomén? Vzhledem ke svojí velikosti je málo pravděpodobné, že by se celá komunita odstěhovala. Klíčovou roli budou hrát mladí lidé v komunitě a měnící se strategie jednotlivých rodin. V současnosti dospívá první generace českých Rumunů, kteří se již narodili v Bílé Vodě. Pro další budoucnost komunity je zásadní, kam tyto mladí lidé půjdou po dokončení svého vzdělávání. Budou následovat mladé Čechy, kteří z lokality dlouhodobě odcházejí, nebo zůstanou v komunitě v Bílé Vodě? V současnosti je počet těchto lidí v obci velmi malý, ale bude určitě postupně narůstat. Zatím mladí čeští Rumuni v lokalitě zůstávají.

Druhým klíčovým diferenciacním faktorem jsou strategie jednotlivých rodin. Rumunské rodiny v Bílé Vodě používají jako hlavní dorozumivací jazyk rumunštinu, kterou se také jako první učí i jejich děti. Češtinu se učí až následně, především ve školce a škole. Volba jazyka země původu jako primárního zdůrazňuje rumunskou identitu a umožňuje vyšší míru mezigenerační kontinuity. Na druhou stranu vytváří trvalé odlišení od majority, které především při horší znalosti druhého jazyka (češtiny) může negativně ovlivňovat šance na uplatnění se v české společnosti. Jedinou výjimkou z pravidla v celé komunitě je právě rodina Gligora a Laury. Podle jejich názoru si každý může zvolit jazyk pro svoji rodinu. Na základě uvážení zvolili pro svoje děti jako první jazyk češtinu. Chtějí, aby jejich děti uměly výborně česky a aby díky své jazykové znalosti neměly žádné problémy ve škole (a ani při integraci do majoritní společnosti). S výukou rumunštiny začali u dětí až později, především kvůli dorozumění dětí s prarodiči.

Odlišnost mezi strategiemi jednotlivých rodin naznačuje, že v rámci komunity může dojít k diferenciaci vývojových trajektorií integrace, a tím pádem i k vnitřní diferenciaci v rámci komunity, která doposud působila velmi jednotným dojmem.

¹⁴ Označení „rumunští Češi“ je v odborné literatuře využíváno taktéž pro označení Čechů žijících v Rumunsku.

¹⁵ Gligor s Laurou v období mezi prvním a druhým výzkumem zhlédli v televizi dokument o české vesnici v rumunském Banátu, který je fascinoval a taktéž inspiroval k úvahám o dalším vývoji v Bílé Vodě. Od roku 1996 narostla komunita o víc jak 70 obyvatel a v současnosti tvoří třetinu obyvatel obce. Prý jednou bude možná Bílá Voda rumunskou vesnicí v České republice, stejně jako „ta česká vesnice v Rumunsku“, s rumunskými domy, knihovnou, kulturou.

Obě strategie rodin mají stejný cíl, tj. zajistit co nejlepší budoucnost pro své děti, ale cesty k jeho naplnění se liší. První strategie upřednostňuje zachování komunity jakožto záruky dobré budoucnosti. Druhá strategie, která je v kontrastu s první více zaměřena na individuální schopnosti než na komunitní vazby, preferuje integraci do majoritní společnosti na základě vlastních schopností a znalostí. Uvedené možné štěpení vývoje komunity bylo zachyceno v teprve počáteční fázi a jeho ověření či vyvrácení bude předmětem dalšího výzkumu autora.

Závěry a diskuse

Uvedená studie představuje úvodní analýzu vývoje komunity českých Rumunů v Bílé Vodě. Komunita je založena na bázi etnicity a rodové příbuznosti, na společném původu jednotlivých rodin z oblasti Hunedoary. Zásadní vliv má náboženská orientace migrantů, z níž jsou odvozovány jejich hodnotové orientace a chování v každodennosti. Rumunská komunita se chová jako typičtí náboženští exulanti, jejichž nejdůležitějším pojítkem je víra. Podmínky v Bílé Vodě jim umožňují pospolitý život a utváření komunity věřících. Tento společný cíl naplňují i přesto, že ostatní podmínky života v Bílé Vodě (možnosti zaměstnání, vzdělání, kulturního vyžití atd.) jsou pro ně znevýhodňující. Jazyková vybavenost Rumunů se velmi progresivně orientuje směrem k majoritě. Imigranti se dobře adaptovali na podmínky v periferní obci na Jesenicku a jejich integrace je úspěšná.

Výsledky případové studie ukazují, že je možná integrace komunity imigrantů i v extrémně znevýhodněných podmínkách dlouhodobě marginalizované obce (Šimon a kol. 2009). Příchod imigrantů do Bílé Vody není pro obec ohrožení, ale naopak naděje na lepší budoucí vývoj.¹⁶ Klíčovým podmiňujícím faktorem úspěšné integrace Rumunů jsou podle mého názoru normy chování a jednání, které vyplývají z jejich víry (pentekostální odnož křesťanství) a z ní vyplývající hodnotové orientace, které se významně projevují v každodenním jednání imigrantů. Jsou to právě praktiky každodennosti Rumunů (pracovitost, smysl pro rodinu, pokora, skromnost, abstinence a nekuřáctví), které zabránily vytvoření negativního obrazu imigrantů a jejich možné stigmatizaci. Studie polemizuje s některými generalizacemi o integraci cizinců v České republice (srovnej

¹⁶ Svou roli zajisté sehrává i nízká stabilita obyvatelstva obce, která podle mého názoru působí ve prospěch integrace Rumunů. V obci se v několika posledních letech projevila pozitivně i imigrace česká, kdy několik málo vzdělaných migrantů z města usiluje o aktivizaci lokálního dění v obci. V současnosti se do Bílé Vody stěhují i 4 polské rodiny. Jejich vliv na vývoj obce bude otázkou dalšího pokračování výzkumu v lokalitě.

s Tollarová 2006) a oproti mnohým negativně zaměřeným názorům na příliv migrantů ze zahraničí ukazuje, že tito migranti mají pozitivní dopad na vývoj problematického venkovského regionu.

Leden 2011

Literatura:

Bartolomová, Petra a kol.: 2007 – Bilá Voda: Případová studie periferní obce [výzkumná zpráva]. In: Temelová, Jana a kol.: *Sociálně prostorová diferenciacce a její vliv na kvalitu života ve městech a obcích České republiky: Delphi šetření a diskuse u kulatého stolu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. DVD.

ČSÚ – Český statistický úřad: 2010 – *Cizinci v ČR*. Dostupné na adrese http://czso.cz/csu/cizinci.nsf/tabulky/ciz_pocet_cizincu-001 [10.02.2010].

Drbohlav, Dušan: 2004 – *Migration trends in selected EU applicant countries; Volume II The Czech Republic; The times they are a-changing*. (European Commission project: Sharing experience: Migration trends in selected applicant countries and lessons learned from the new countries of immigration in the EU and Austria). Vienna: International Organization for Migration (IOM).

Drbohlav, Dušan (ed.): 2008 – *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum.

Fay, Brian: 2002 – *Současná filozofie sociálních věd*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Flick, Uwe: 2006 – *An introduction to qualitative research*. London: Sage.

Leontiyeva, Yana – Vávra, Martin (eds.): 2009 – *Postoje k imigrantům*. Praha: SOU AVČR.

Sandu, Dumitru: 2005a – Emerging Transnational Migration from Romanian Villages. *Current Sociology* 53: 555–582.

Sandu, Dumitru: 2005b – *Patterns of temporary emigration: Experiences and intentions at individual and community levels in Romania*. Paper prepared for the workshop on “Development and patterns of migration processes in Central and Eastern Europe, Migration online project and Faculty of Humanities” (Charles University, Prague, Aug. 25–28, 2005).

Šimon, Martin a kol.: 2009 – *Bilá Voda II: Případová studie pohraniční obce*. [výzkumná zpráva; dostupné u autora]

Tollarová, Blanka: 2006 – Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace? *Biograf* 39: 107 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v3902> [23.07.2007].

Vojtíšek, Zdeněk: 2004 – *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice. Náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Praha: Portál.

Vyletová, Magdaléna: 2009 – *Rumuňští Češi, čeští Rumuni: procesy identifikace krajanů žijících ve vesnici Svatá Helena v Rumunsku*. Brno: FSS MU [bakalářská práce].

Contact: Mgr. Martin Šimon, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43 Praha 2, Czech Republic, e-mail: martin.simon@natur.cuni.cz.

OPUŠTĚNÍ MĚSTSKÉHO ZPŮSOBU ŽIVOTA? ANALÝZA VYBRANÝCH ASPEKTŮ MIGRACE NA VENKOV.

KLÁRA ŠUSTROVÁ, MARTIN ŠIMON

Abstrakt

Výzkum životního stylu obyvatel měst a venkova představuje klasické téma sociálně-vědního výzkumu. Jako příklady můžeme uvést Töniessův koncept Gesellschaft – Gemeinschaft, Simmelovu blazeovanost velkoměstského života či Durkheimovo rozdělení mechanické a organické solidarity. Dominantními migračními směry minulých století bylo masivní stěhování do měst, vystřídané v posledních letech stabilizací prostorových vzorců rozmístění obyvatelstva. Přes určité dlouhodobé přibližování městského a venkovského prostředí stále v obou typech existují podstatné rozdíly v životních stylech a fungování každodennosti. Tzv. kontraurbanizace – stěhování lidí z měst na vzdálený venkov, tj. mimo blízké zázemí měst – byla studována především v západních zemích, kde je jí věnována pozornost od 70. let 20. století. Méně prostoru bylo této formě rezidenční dekoncentrace věnováno v postkomunistických zemích. Tento text si klade za cíl přispět k poznání fenoménu kontraurbanizace v České republice, a to pomocí rozboru motivací, faktorů a hodnot, které vedou k opuštění života ve městě a k přestěhování na vzdálený venkov. V předloženém příspěvku se zaměřujeme na percepci pozitiv a negativ obou typů prostředí, tj. městského a venkovského, které jsou uplatňovány při přestěhování na venkov. Prezentované poznatky vycházejí z terénních výzkumů prováděných ve zvolených venkovských územích v letech 2010 – 2011.

Klíčová slova: kontraurbanizace, životní styl, migrace na venkov, percepcie prostředí

1. Úvod

Výzkum životního stylu obyvatel měst a venkova a jejich rozdílů představuje klasické téma sociálně-vědního výzkumu. Jako příklady můžeme uvést Töniessův

koncept *Gesellschaft – Gemeinshaft*, Simmelovu blazeovanost velkoměstského života, Durkheimovo rozdělení mechanické a organické solidarity (Coser 1977), atd. Snad nejvlivnějším impulzem pro sociologii a geografii města jsou práce chicagské školy humánní ekologie (Park, Burgess, McKenzie 1925), které inspirují výzkumníky dodnes (Bulmer 1986, Musil 1991, Ouředníček a kol. 2009). Urbanizace, industrializace a demografická revoluce znamenaly zásadní a komplexní změny celých společností a jejich sociálně-prostorových organizací a byly logicky v ohnisku zájmu sociálně-vědního výzkumu (Musil 1967, Horská, Maur, Musil 2002). Dominantním migračním směrem tohoto období byla masivní migrace do měst, popřípadě později do metropolitních regionů. V současných urbanizovaných společnostech jsou prostorové vzorce rozmístění obyvatelstva víceméně stabilní (Hampl 1999). Například současné migrační proudy mezi městy a vzdáleným venkovem¹ v Česku jsou poměrně stabilní a vyrovnané², ale ve srovnání s klasickým obdobím urbanizace velmi nízké (Čermák, Hampl, Müller 2009). Převaha migrace z měst na venkov nad migrací z venkova do měst v posledním sledovaném období naznačuje, že v Česku může docházet k epizodickým obdobím kontraurbanizace, nebo k převaze tzv. „protisměrné migrace“³. Kontraurbanizace přináší pro vzdálený venkov potenciál stabilizace počtu obyvatel, protože jde o migraci do území, která jsou dlouhodobě depopulační či stagnující (Musil, Müller 2008). Kontraurbanizace znamená také potenciál pro sociální a ekonomický rozvoj obcí, protože migranti z měst často disponují kulturním či ekonomickým kapitálem, který jsou ochotni investovat ve svém novém místě bydliště. Podle našeho názoru je tudíž kontraurbanizace také procesem, který působí proti mechanismům sociálního vylučování v periferních lokalitách (srovnej Musil, Müller 2008, Ouředníček, Špačková, Feřtřová 2011, Šimon 2011b).

Předložený článek poskytuje výsledky výzkumů zabývajících se migračním proudem obyvatelstva z měst do vzdáleného venkova. Hlavním cílem článku je

---

¹ Vzdálené venkovy jsou pracovně vymezeny jako území, jejichž dojezdová vzdálenost automobilem od metropolitního území je více než 25 minut.

² V letech 1992-1995 se ze vzdáleného venkova přistěhovalo do měst 31 137 obyvatel, kdežto opačným směrem se odstěhovalo 30 852. Bližší současnosti v letech 2005-2007 se ze vzdáleného venkova přistěhovalo do měst 31 466 a opačným směrem se odstěhovalo 32 498 obyvatel (Šimon, Ouředníček, Novák 2009).

³ Podrobnější diskuzi terminologie poskytuje Šimon (2011b), Šimon, Ouředníček (2010).

diskutovat motivace, faktory a hodnoty, které vedou k opuštění života ve městě a k přestěhování na venkov. Zaměřujeme se na percepci pozitiv a negativ obou typů prostředí, tj. městského a venkovského, která se uplatňují při přestěhování na venkov. K analýze využíváme rozhovory s dotčenými migranty v modelových územích. Dílčími cíli článku je (i) upozornit na rozpory v očekáváních migrantů ve vztahu ke stěhování a realitou, se kterou se setkávají v jejich novém bydlišti na vesnici; (ii) a dále identifikovat dílčí faktory, které zasahovaly do rozhodování migrantů při stěhování.

2. Kontraurbanizace, rezidenční mobilita a životní styl

Definice a možných vymezení kontraurbanizace je celá řada (přehled podává Mitchell 2004). V podmínkách České republiky je podle našeho názoru vhodné pohlížet na kontraurbanizaci jako na trend ve stěhování obyvatelstva, kdy dochází k migraci z měst na venkov (podrobněji Šimon 2011b). Volba prostorového definování kontraurbanizace umožňuje zachytit strukturu a diversitu migrantů na vzdálený venkov (Halfacree 1994). Alternativně je k prostorově definovanému vymezení kontraurbanizace využíváno i vymezení založené na motivacích ke stěhování či dalších charakteristikách migrantů (Bartoš, Kušová, Těšitel 2009). Současné výzkumy kontraurbanizace jsou rozrůzněné, zahrnují nejen populační bilance různých typů území (Champion 1989), ale také výzkumy motivací a hodnotových orientací migrantů (Geyer, Kontuly 1996), zhodnocení jejich demografického, sociálního a ekonomického vlivu na lokality (Spencer 1995), či rozbor příslušných diskurzů a reprezentací (Bailina, Berg 2010).

Výzkumy rezidenční mobility (Kühnl, Pavlík 1981, Hampl, Kühnl 1993, Čermák 1996, 2001) představují obecnější rámec pro uvažování o kontraurbanizaci. V současném Česku dochází ve srovnání s obdobím klasické urbanizace pouze k malým změnám v rozmístění obyvatelstva. Po setrvalém poklesu migrační mobility začátkem 90. let minulého století nastal od druhé poloviny 90. let mírný obrat. Rezidenční decentralizace do zázemí měst – suburbanizace – se stala dominantním trendem, který přetrvává do současnosti (Čermák 2001, 2005, Sýkora 2002, Ouředníček 2003, 2005, Ouředníček, Temelová, Pospíšilová 2011). Suburbanizace je stejně jako kontraurbanizace decentralizační proces v systému osídlení, přičemž v českém kontextu

je suburbanizace o řád významnější proces než kontraurbanizace. Rozdíl mezi suburbanizací a kontraurbanizací byl definován v literatuře mnoha způsoby, z nichž za nejvhodnější považujeme tzv. funkční vymezení (Champion 1989, 2001). K suburbanizaci dochází v případě, kdy migranti zůstávají po přestěhování intenzivně napojeni na město, například dojížděnou za prací, službami a sociálními vazbami. Oproti tomu v případě kontraurbanizace dochází k různě rychlému procesu opouštění většiny vazeb na město. Kontraurbanizace, byť jde o řádovostně méně významný proces, je důležitá, protože se migranti stěhují do nové lokality se všemi svými aktivitami, tj. nejen s bydlením, jak je tomu v případě suburbanizace, ale i prací, využíváním služeb, volnočasovými aktivitami atd. (podrobněji Šimon 2011a, 2011b, 2011c)⁵.

Pro náš výzkum kontraurbanizace považujeme za klíčové dva aspekty odlišnosti života ve městě a na venkově. První aspekt vychází z poznatků časoprostorové geografie, která klade důraz na možnosti a omezení časoprostorových mobilit, jenž vyplývají z korporeality jedince (Hägerstrand 1970, Temelová a kol. 2011). V aplikaci na životní styly ve městě a na venkově mají obyvatelé měst vícero možností stanic (*stations*) a tras (*paths*), které orientují jejich každodenní mobilitu. Ta vyplývá z odlišné struktury funkcí, kterou města a vesnice nabízejí svým obyvatelům a uživatelům. Druhý aspekt vychází z poznatků sociálně-psychologického výzkumu, který prokázal, že životní tempo (*pace of life*) silně koreluje s velikostí sídla (Lowin a kol. 1971, Bornstein, Bornstein 1976). Životní tempo či životní rytmy obyvatel malých sídel venkova jsou tudíž pomalejší než v případě lidí žijících ve městech. Relevanci obou těchto aspektů ukazujeme v analytické části článku, která rozebírá odlišnosti života ve městě a na venkově z pohledu respondentů výzkumu.

Výzkum kontraurbanizace, respektive výzkum rozdílností života ve městě a na venkově využívá jak klasické (např. Gillette 1928, Sorokin, Zimmerman 1929, Wirth 1938), tak současné sociálně vědní koncepty (např. Beck 2004, Urry 2000, Vartiainen 1989). Například klasická Töniessova dichotomie *gesellschaft – gemeinschaft* (Coser 1977), je sice považována v sociologii za překonanou, ale pro současný výzkum kontraurbanizace je stále důležitá, protože je reflektována a odkazována v kategoriích

---

⁵ Obdobnému tématu se věnuje Bernard (2006), který ale nerozděluje ve své práci o integraci přistěhovalých z města na vesnici mezi suburbanizací a kontraurbanizací, popřípadě dřívější práce Librové (1996, 1997).

užívaných respondenty (Bell 1992). Ze současných sociologických teorií se ve výzkumu kontraurbanizace uplatňují práce hodnotící proměny mobilit současných společností (Urry 2000), diferenciaci s nimi spojených životních stylů (Beck 2004), či hodnotové posuny směrem k post-materialismu (Inglehart 1997). Kontraurbanizace je ve shodě s nimi interpretována jako dobrovolná migrace na periferní venkov, která směřuje ze znečištěných měst do idylického prostředí venkova, a která je v souladu s rozšiřováním post-materialistických hodnot a rostoucí flexibilitou práce (srovnej s Halfacree 2001).

3. O výzkumu

Datovou základnu pro článek tvoří informace, které jsme sesbírali pomocí polostrukturovaných rozhovorů s 81 migranty, kteří se přestěhovali z měst na vzdálený venkov. Vzdálený venkov zahrnuje všechny obce do 2 000 obyvatel, které jsou od správní hranice nejbližšího města s více než 10 000 obyvateli vzdáleny více než 25 minut jízdy autem (viz obrázek 1). Pro velká města nad 10 000 obyvatel byla proporčně podle populační velikosti navýšena dojezdová vzdálenost až na 50 minut v případě Prahy. Výše popsáný model byl realizován pomocí programu ArcInfo©. Na základě mapových a datových výstupů byly vytipovány modelové regiony rozsahu ORP.

Rozhovory s migranty jsme realizovali ve čtyřech regionech ORP (Broumovsko, Chotěbořsko, Kralovicko, Sedlčansko)⁶. Pro dohledání migrantů v obcích jsme využívali dotazování místních obyvatel, kdy jsme se ptali standardizovanou otázkou na „přítomnost nově přichozích obyvatel z města, kteří se přistěhovali v posledních několika letech“. Zvolená metoda je založena na předpokladu dobré znalosti obyvatel o svém sousedství, který se nám v průběhu výzkumu potvrdil. Výše naznačeným způsobem jsme pokryli téměř všechny obce a sídla modelových regionů. Jsme přesvědčeni, že jsme touto metodou zachytili reálné migranty z města na venkov ve vybraných územích. Do výzkumu byli zahrnuti jen ti, kteří deklarovali, že v dané obci bydlí; do výzkumu nebyli zahrnuti chalupáři a chataři, popřípadě jiné typy dočasných

---

⁶ Před samotným terénním průzkumem jsme provedli dotazníkové šetření mezi starosty všech obcí s dotazem na přítomnost nových obyvatel z města a důvody jejich stěhování do obce. Získaná data jsme pak srovnali s daty za individuální migraci získaných z ČSÚ, přičemž jsme mezi nimi našli značné odlišnosti způsobené především neregistrováním stěhujících se osob nebo pouze formálním přehlašováním do jiného místa bydliště. Kritériem výběru regionů bylo, aby většina obcí regionu spadala do vymezení vzdáleného venkova.

migrantů. Dále do výzkumu nebyli zahrnuti migranti, kteří se v území nevyskytují, přičemž touto úpravou jsou z výběru vyřazeni migranti, kteří se na venkov přestěhovali pouze „formálně“⁷. Identifikovaným nepřítomným migrantům byly zanechány otázky v písemné formě, zaslané odpovědi tvoří 14 % celkového vzorku. Uvedený způsob výběru respondentů má za cíl získat reálná data o migrantech v území na lokální úrovni, která nejsou zjistitelná jiným způsobem⁹. Relevantnost informací o zjištěných migrantech v území podporuje velmi vysoká míra návratnosti, která dosahovala více než 95 % z oslovených migrantů.

Výzkum probíhal formou polostrukturovaného rozhovoru, jehož osnovu tvořily uzavřené a otevřené otázky, které byly doplňovány dalšími otázkami situačně reagujícími na odpovědi respondenta. Rozhovor zaznamenával zapisovatel do papírového archu. Otázky rozhovoru se soustředily na následující témata: rezidenční mobilita, zaměstnání, bydliště, důvody stěhování, denní mobilita a demografické údaje. Délka jednoho rozhovoru se pohybovala v rozmezí 30 – 180 minut. Výzkum byl realizován v letním období 2010 a 2011, ve všední dny i víkendy. Přehled o věkové a vzdělanostní struktuře respondentů podávají obrázky 2 a 3. Věk respondentů se pohyboval v rozmezí 23 – 78 let, nejpočetnější věkovou skupinou byli respondenti ve věku 55-60 let a dále skupina 35-40 let. Přes 40 % respondentů tvořili středoškolsky vzdělaní.

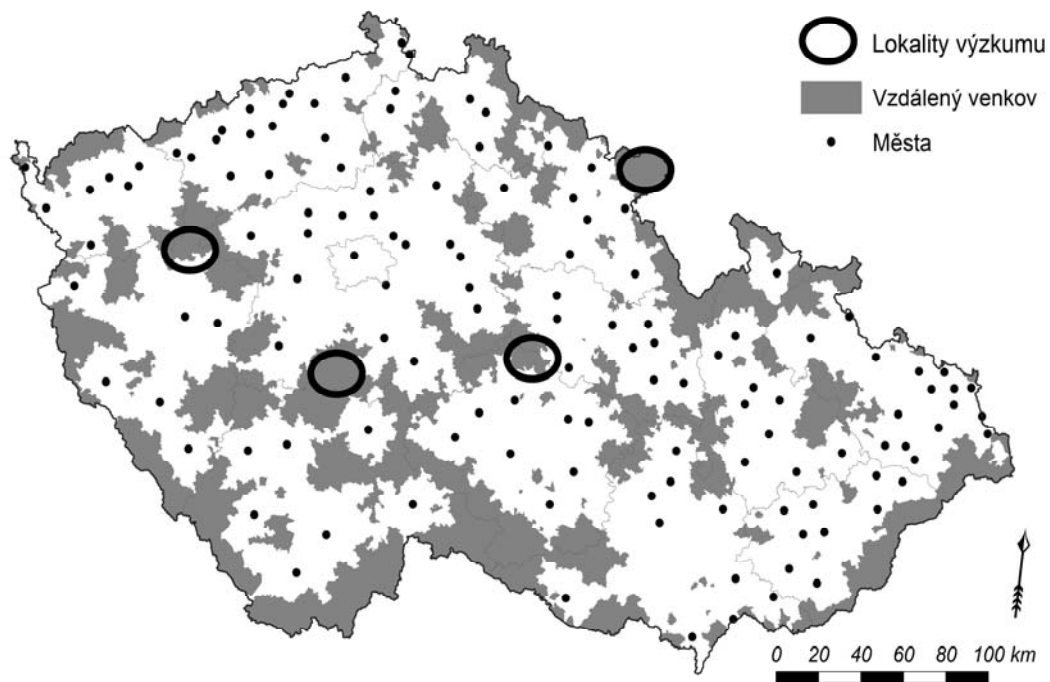
---

⁷ Typicky například studenti, kteří se stěhují „papírově“ kvůli získání vysokoškolské koleje.

⁹ Evidence individuálních stěhování ČSÚ je spolehlivá databáze pro agregované hodnocení migrace, na lokální úrovni dochází podle našich zjištění k výrazné diskrepanci mezi počtem migrantů udávaných statistikou a počtem reálně přítomných migrantů v území, která je způsobena především častým nehlášením změny místa trvalého bydliště. V našem vzorku dosahoval podíl nehlášených migrantů 35 %. V případě suburbanizace je podíl nehlášených migrantů v některých obcích odhadován na 20 – 30 % (Macešková, Ouředníček 2008). Podrobněji o spolehlivosti migrační statistiky například Librová (1996).

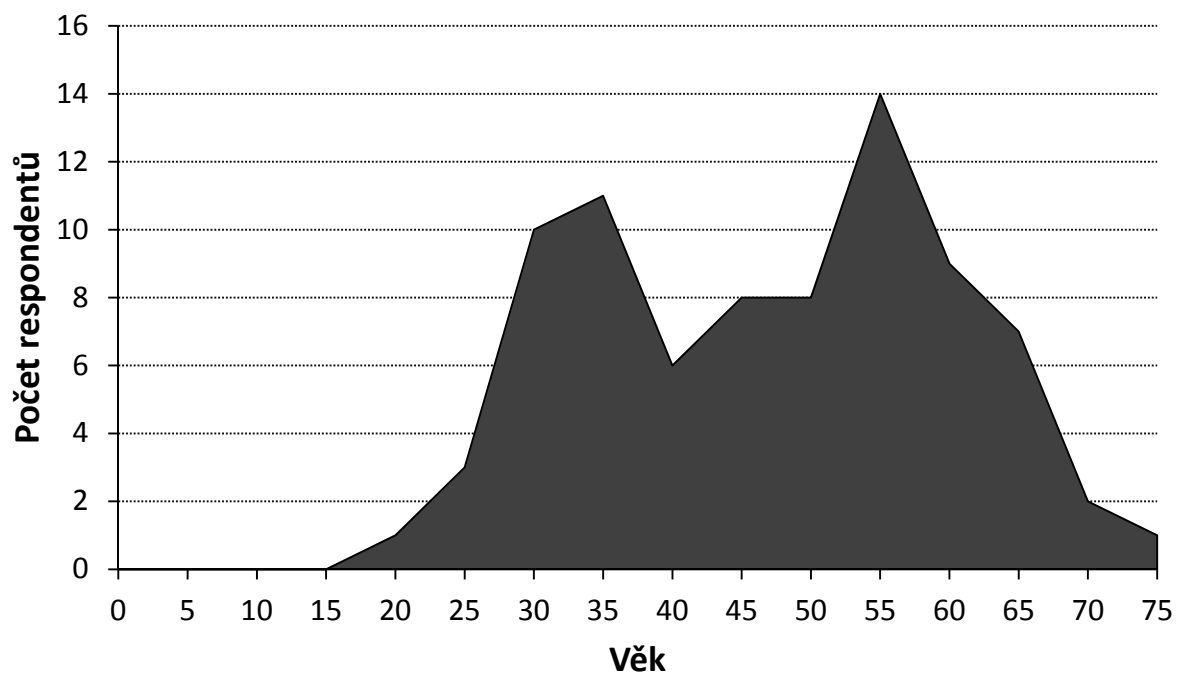

Obrázek 1 - Vymezení vzdáleného venkova a oblastí výzkumu

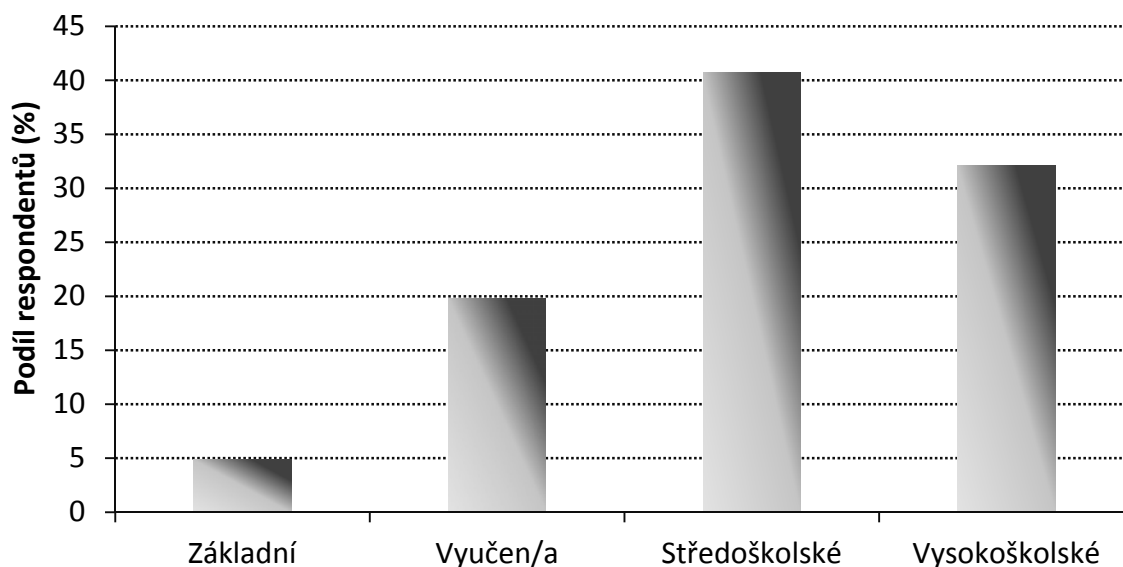
Zdroj: vlastní model.

Obrázek 2 - Věková struktura respondentů

Zdroj: vlastní šetření

Obrázek 3 - Vzdělanostní struktura respondentů

Zdroj: vlastní šetření

4. Vybrané aspekty migrace na venkov

Při životě ve městě vnímá každý člověk odlišně negativa a pozitiva urbanizovaného prostoru, která jeho život ovlivňují. Podněty, které působí na člověka v jeho rozhodnutí přestěhovat se z města na venkov, rozdělujeme na faktory směřující pro a proti stěhování (Petersen 1958). Faktory směřující pro stěhování se dají dále rozdělit na zápory města (část 4.1) a na klady vesnice (část 4.2), faktory směřující proti stěhování rozdělujeme na zápory venkova (část 4.3) a klady města (část 4.4). Následující odstavce popisují ve čtyřech hlavních oddílech vnímání různých aspektů života v obou prostředích tak, jak jsme je zachytili v narativech respondentů. Podrobněji se zaměřujeme na rozdíly mezi reálnými a očekávanými charakteristikami obou prostředí a jak tyto charakteristiky ovlivnily rozhodnutí o stěhování.

4.1 Negativa života ve městě – „*To město mi vadí.*“

Mezi nejčastěji zmiňovanými faktory proti životu ve městě figuruje zhoršená kvalita životního prostředí, zahuštěnost a přeplněnost urbanizovaného prostoru. Nejen nižší podíl zeleně na celkové ploše města, zvýšená hladina hluku, špatné ovzduší, ale také velká vzdálenost do „neurbanizované přírody“ a nemožnost volného pohybu

v zeleni patří mezi často zmiňovaná negativa městského prostoru. Migranti si stěžují na neúměrně přebujelou výstavbu, neprostupnost prostoru a ztrátu soukromého prostoru. Zahuštěnost prostoru města vytváří nutnost neustále koordinovat individuální prostorovou mobilitu v souvislosti s přesuny mezi jednotlivými místy a trasami (Hägerstrand 1970). Řada z těchto faktorů přispívá k rozhodnutí, že město není vhodným místem pro život, popř. pro výchovu dětí. Rodiny očekávající potomky i rodiny s malými dětmi raději volí místo, které je pro děti podnětnější a zdravější, s možností volného pohybu venku na zahradě a blíže přírodě.

Městská společnost, jak jí popisuje Tönnies (Cosser 1977), je charakterizována jako tzv. *gesellschaft*, což výstižně shrnuje pocity většiny respondentů vyjadřujících se ke kvalitě sociálního prostředí ve městě. Město pro ně reprezentuje jeho individualizace, anonymita a negativní sociální jevy. Stává se místem, kde se lidé pouze míjejí, ne setkávají. Anti-urbanismus jakožto pohled na život ve městě je ve výpovědích respondentů považován za odlišný pohled na svět. Respondentům vadí, že život ve městě plyne příliš rychle, lidé si neváží zdrojů, plýtvají a žijí sobecky. Kritizované je také zhrubnutí vztahů po roce 1989 a ztráta identity centra města.

Celkově vyšší cenová úroveň patří mezi další zmiňovaná negativa města. Zvýšené finanční náklady na život ve městě souvisí podle respondentů nejen s vyššími cenami, ale také s širšími nákupními možnostmi a obecným sociálním tlakem k vyšší spotřebě. Migranti se shodují, že největší finanční problém města představuje otázka bydlení. Na nedostatek financí a nevyhovující bydlení si stěžují především rodiny s více dětmi, kterým nestačí finance na pokrytí nákladů prostornějšího bydlení. Stěhování může být také propojeno s finanční arodinnou strategií celé širší rodiny napříč generacemi. Samotná domácnost nemusí mít pro stěhování finanční důvody, ale snaha pomoci např. potomkům vede k přenechání městského bydlení mladší generaci.

Ve výpovědích respondentů o službách ve městech převládalo hodnocení vztahující se ke kvalitě a nikoli ke kvantitě nabízených služeb. Respondenti se shodují, že město sice poskytuje širší škálu aktivit, ale vnímají to tak, že tyto služby pro ně nejsou určeny. Služby nabízené městem jsou orientovány na jiné uživatele, nebo jsou pro ně cenově nedostupné. Podle názoru seniorů je „...*město pro mladší, my jeho potenciál nepotřebujeme a nevyužijeme.*“

4.2 Pozitiva života na venkově - „Na venkově je hezky.“

Mezi nejčastější důvody stěhování na venkov patří lepší blízkost přírody a kvalitnější bydlení. Jako jeden z důvodů pro přestěhování uvádí životní prostředí nejvíce respondentů (viz tabulky 1 a 2), přičemž nejvíce je zmiňován mladými, spíše vzdělanějšími respondenty. Lidé stěhující se na venkov staví zdravé životní prostředí vysoko ve svém hodnotovém žebříčku. Respondenti vnímají pozitivně možnost přímého kontaktu s přírodou a přirozeně utvářeným prostorem. Cítí větší svobodu pohybu a oceňují „...možnost být ihned venku“. Kvalita bydlení jakožto druhý pozitivně vnímaný rys venkova je vyjádřena větší obytnou plochou naprosté většiny navštívených objektů na venkově v porovnání s městem. Do rodinného domu se přestěhovalo 97 % všech respondentů, vlastnické bydlení bylo druhým nejvýznamnějším důvodem pro stěhování. S kvalitou bydlení úzce souvisí dva faktory. Zprv splněná touha „vlastnit to svoje“ a zadruhé vlastní zahrada či (zemědělské) pozemky umožňující seberealizaci. „*Tento můj malý kousek přírody mi umožňuje pracovat na vlastním. Mám pocit větší svobody, mám prostor pro realizaci spousty aktivit.*“

Tabulka 1 - Důvody stěhování podle věku respondentů

věk / důvod	Důvody stěhování												Celkem
	Příroda (živ. prostředí)	Touha po vlastním (dům, zahrada)	Seberealizace, plnohodnotný život	Klid	Bytové důvody	Výchova dětí	Následování partnera/kamarádů	Životní fáze	Práce	Potřeba změny (město)	Finanční důvody	Vlastnictví chalupy	
20-40	12	9	8	4	5	9	1		2		3	1	54
41-50	4	3	3	1	2		4	1	1	4			23
51-60	7	10	3	3	2	1	4	3	1	1	1	2	38
61 a více	6		5	7	2		1	6		4	1	2	34
celkem	29	22	19	15	11	10	10	10	4	9	5	5	

Zdroj: vlastní šetření

Poznámka: Tabulka zobrazuje počet respondentů, kteří uvedli danou odpověď na otázku: „Uvedte 2-3 hlavní důvody proč jste se sem přestěhovali.“

Výběr lokality pro přestěhování je často ovlivněn citovými vazbami k místu, dále hrají roli čistší a bližší mezilidské vztahy a větší bezpečnost. Z oslovených migrantů se 60 % stěhovalo do již známého prostředí – jednak kvůli vlastnictví nemovitosti v dané lokalitě, ale také z důvodu rodových kořenů, vzpomínek z dětství apod. Poměrně překvapivě se větší sepijatost venkovské komunity téměř nevyskytovala mezi důvody pro přestěhování z města na venkov. Nepotvrdilo se očekávání, že mezi motivy migrantů bude výrazně artikulován argument společné komunity a přátelštějších vztahů na venkově. Kontraurbanité v Česku primárně nehledají idealizovanou venkovskou komunitu ve smyslu *gemeinschaft*, ale spíše venkovské prostředí; zapojení se či utváření venkovské komunity, které následně pozitivně přispívá k udržování kulturních a společenských tradic venkova, je efektem přestěhování na venkov, nikoli jeho příčinou.

Tabulka 2 - Důvody stěhování podle vzdělání respondentů

vzdělání / důvod	Příroda (živ. prostředí)	Touha po vlastním (dům, zahrada)	Seberealizace, plnohodnotný život	Klid	Bytové důvody	Výchova dětí	Následování partnera/kamarádů	Životní fáze	Práce	Potřeba změny (město)	Finanční důvody	Vlastnictví chalupy	celkem
ZŠ		2	1	1	1		1						6
vyučen/á	5	4	6	7	2	2	2	4		1	2	2	37
SŠ	12	12	7	4	4	5	5	2	2	3	2		58
VŠ	12	4	5	3	4	3	2	4	2	5	1	3	48
celkem	29	22	19	15	11	10	10	10	4	9	5	5	

Zdroj: vlastní šetření

Poznámka: Tabulka zobrazuje počet respondentů, kteří uvedli danou odpověď na otázku: „Uvedte 2-3 hlavní důvody proč jste se sem přestěhovali.“

Lidé oceňují na venkově především možnost koupě větší nemovitosti za dostupnější cenu a fakt, že se zde žije obecně levněji. Výběr venkovské lokality může být také ovlivněn již existujícím vlastnictvím nemovitosti, nejčastěji chaty či chalupy (41 % respondentů se stěhovalo do původního objektu individuální rekreace - OIR). Rekonstrukcí objektu druhého bydlení vzniká bytová jednotka, která může domácnosti pomoci vyřešit bytovou situaci. Tento scénář se často vztahuje na rodiny seniorů (55 % z nich se stěhovalo do původních OIR), kteří objekt vlastnili dlouhodobě a stěhováním mohou řešit bytovou situaci celé širší rodiny. Za další důležitý faktor považují dotazovaní většinou nižší finanční zátěž spojenou s životem na venkově, protože je zde méně příležitostí a menší tlak na utrácení.

Ve výpovědích vztahujících se ke kladům venkova se významně objevují tzv. měkké faktory ovlivňující kvalitu života, jako je klid, harmonizace těla a mysli, či nabití energie. Venkov je místem plným příležitostí pro realizaci mnohých koníčků, spojených především s přírodou a s aktivním trávením volného času – „... *na důchod na venkov! Vždyť co by muž v Pardubicích v bytě pořádkem dělal, by se ukousal nudou.*“ Přestěhováním získávají migranti větší osobní prostor a mohou se věnovat plnohodnotnému osobnímu rozvoji. Na vesnici lze „...*lépe a účelněji využít počet nadechnutí, co máme od pána Boha přidělené.*“ Významná část důvodů pro přestěhování z města na venkov u námi sledovaných migrantů lze dobře zařadit do kategorie „snaha o vyváženější životní tempo“, což potvrzuje výsledky sociálně-psychologických výzkumů, které prokázaly, že životní tempo silně koreluje s velikostí sídla (Bornstein, Bornstein 1976). Manuální práce, ať už přestavba rekreačního objektu (47 % respondentů výrazně rekonstruovalo svoji nemovitost) nebo pěstování zeleniny, nově naplňují životy respondentů, pro které je možnost seberealizace důležitá. Důvod seberealizace a plnohodnotnějšího života na vesnici zaujímá třetí pozici mezi motivy pro přestěhování (viz tabulka 1). Mimo to nacházejí čínorodí migranti na vesnici větší možnost uplatnění, zajímají se o historii, lokální kulturu a dějiny, organizují různé aktivity, zapojují se do místních samospráv. Někteří z nich jsou díky tomu velkým přínosem pro lokální komunitu.

Předchozí odstavce zachycují faktory podporující rozhodnutí odstěhovat se z města na venkov tak, jak je vnímají kontraurbanité, kteří tento krok již podnikli.

Obyvatelé, kteří se rozhodli město opustit, jsou specifickou skupinou, u níž míra nespokojenosti s životem ve městě nebo touha po životě na venkově přesáhla určitou hranici. Klady venkovského prostředí hrají při rozhodování větší roli než zápory města (viz tabulka 1). Mezi hlavními faktory pro přestěhování figurují aspekty fyzického prostředí, tj. především špatné životní prostředí a nedostatek zeleně ve velkých městech a na druhé straně blízkost přírody na venkově. Další skupina aspektů se dá shrnout pod pojem větší svobody na venkově. Jedná se o útěk z anonymizovaného města do prostředí se širšími možnostmi seberealizace a s možností vlastnického bydlení.

4.3 Negativa života na venkově - „Život na venkově je těžší.“

Možnost pracovního uplatnění na venkově je klíčovým problémem při rozhodování o stěhování na venkov pro respondenty v produktivním věku. Respondenti si stěžují na nízkou kvalitu nabízených pracovních příležitostí a malé finanční ohodnocení. „*Jelikož tu pro právníka není práce, dělal jsem vrátného v podniku za 8 000,- Kč, a z toho se nedá žít.*“ Lidé v produktivním věku často nevidí v životě na venkově jednoduchou či možnou životní perspektivu. Řešením bývá dojíždění za prací, práce přes internet na dálku, či dobrovolná nezaměstnanost.

Začlenění nově přistěhovalých do již existujících sociálních struktur vesnice není vždy jednoduché. Rozdílnost životního stylu starousedlíků a nově příchozích se projevuje při řešení situací každodennosti. Na druhou stranu nově příchozí vnímají vyšší míru sociální kontroly v sousedství. Respondenti ve svých výpovědích popisovali horší sociální kvalitu venkovského obyvatelstva (častěji v oblastech Sudet) jako nižší míru vzdělání, lpění na stereotypch a předsudcích, apod.

Negativně je respondenty vnímána špatná dostupnost služeb a dopravní obslužnost. Nejhorší je situace v oblasti maloobchodu, v menších obcích obchody s potravinami buď úplně chybí, anebo jsou hůře zásobeny a dražší. Respondenti si stěžují na omezený výběr a horší kvalitu nabízených výrobků a služeb, což je částečně důsledkem jejich odlišných návyků z městského prostředí, které má jinou strukturu a rozmístění funkcí. Na venkově musí za levnějšími nákupy a větším výběrem dojíždět daleko do města, což cenu potravin opět zdražuje. „*Drahota je neštěstí malých obcí.*“ Respondenti proto volí jednu ze dvou strategií – zásobení se anebo úprava spotřebních

návyků a zvyklostí lokálním podmínkám. „*Mrazák je na venkově naprostá nutnost, musíme daleko více zamrazovat.*“ Dále se respondenti z většiny shodují na nevyhovující dopravní obslužnosti obcí. Kvůli malé populační velikosti nejsou venkovské obce na síť veřejných autobusů dobře napojeny. Nutností se proto stává vlastnění osobního automobilu.

4.4 Pozitiva života ve městě - „*Ve městě se žije fajn.*“

Mezi pozitiva města patří širší výběr služeb a pracovních příležitostí a z toho vyplývající svoboda, kterou město svým uživatelům nabízí. Výpovědi respondentů týkající se pozitiv v oblasti služeb ve městě se dají shrnout do tří hesel – dostupnost, kvalita a výběr. Díky větší koncentraci lidí a množství sportovních a kulturních aktivit na jednom místě je život města v očích respondentů dynamičtější a pestřejší. „*Co chci, mohu hned dělat, vše mám u nosu. Jsou tam kvanta možností.*“ Díky tomu, že město disponuje větší poptávkou, je zde větší tlak na kvalitu a cenu nabízených služeb. Respondenti oceňují kulturní vyžití ve městě. „*Chybí mi noční život, v Praze to prostě žije pořád.*“ Hesla dostupnost, kvalita a výběr platí i u pracovních příležitostí, které jsou ve městě lépe finančně ohodnoceny a různorodější. Ve městě není výrazná potřeba jezdit autem a podle názorů respondentů odpadá jistá závislost, člověk je bez auta svobodnější.

Mezi klady města v sociální oblasti byly zmiňovány především široké sociální vazby a emocionální blízkost k místu. Migranti, kteří se odstěhovali z města, nyní popisují úbytek sociálních kontaktů. Jedná se především o síť sociálních vazeb (kamarádi, známí, příbuzní, kolegové, bývalí spolužáci), kterou si budovali celý dosavadní život a která kvůli odloučení slábne. Pro starší migranty, kteří ve městě strávili celý svůj život, je město zosobněním jejich minulosti. „*Praha je pro mě srdíčková záležitost, to pouto je stále velmi silné.*“

Předchozí odstavce popisují faktory, které negativně ovlivňují život respondentů v novém místě bydliště. Ač se jedná i o poměrně závažné problémy, týkající se dostupnosti, sociální kvality a obtížnosti sehnat odpovídající zaměstnání, je 96 % respondentů připraveno na venkově zůstat, často s dovětkem „dokud na to budu mít

síly“. Migranty, kteří by chtěli nové místo bydliště opustit, donutily ke stěhování na venkov většinou vnější podmínky, kdy se nejednalo o jejich vlastní rozhodnutí, a proto mají větší sklon k návratu zpět do měst. 90 % respondentů odpovědělo, že hodlá v místě nového bydliště setrvat dlouhodobě.

Mezi důvody stěhování na venkov se nejčastěji uplatňuje životní prostředí, preference vlastnického bydlení a potřeba seberealizace. Celkově v důvodech pro stěhování na venkov výrazně převažují klady venkova a pouze omezeně se vyskytují zápory města. Ke stěhování v důsledku jiných změn (práce, životní fáze, finanční důvody) docházelo méně. Z hlediska věkové diferenciací důvodů je největší souvislost mezi faktorem výchovy dětí a věkem respondenta, tedy mladí lidé se stěhující často z důvodu narození potomka. Změna životní fáze se týká zaprvé respondentů nad 50 let, kterým jejich děti „vylétli z hnízda“, a zadruhé respondentů, kteří přešli do důchodu. Změnu životní fáze jako důvod pro stěhování identifikují ve svých výzkumech i další autoři (např. Speare, Goldstein, Frey 1975; Clark, Moore 1978). U méně vzdělaných respondentů (ZŠ nebo vyučený/á) hrají větší roli preference osobního vlastnictví domu či zahrady, potřeba seberealizace, ale také klid v novém místě bydliště či následování partnera. U více vzdělaných respondentů (VŠ) je kladen větší důraz na důvody stěhování kvůli životnímu prostředí. Celkově lze říci, že důvody pro stěhování nejsou mezi věkovými a vzdělanostními kategoriemi až na specifické výjimky (výchova dětí, změna životní fáze) výrazně diferencovány.

5. Rozdíly v životním stylu města a venkova očima respondentů

Opuštění městského způsobu života a stěhování na venkov představuje v životě člověka velkou změnu. Pro migranty z města, kteří nebyli v minulosti zvyklí na život na vesnici, popřípadě neměli zkušenosti s chatařením či chalupařením, jsou samotné začátky života na vesnici komplikované. Především je potřeba si podle slov respondentů zvyknout na těžší fyzickou práci. Ve svých výpovědích popisují stav tzv. „zvenkovštění“ – například když se jim vlivem fyzické práce vytvořily mozoly, které z města neznali. Teprve přestěhováním na venkov dokáží docenit pohodlí a komfort,

kteřé jim nabízelo bydlení ve městě. „*Práce spojená s chodem domácnosti v bytovce a ve venkovském domě se nedá srovnat – tam se člověk nemusel o nic starat, stačilo otočit knoflíkem. Tady se musíme jinak ohánět.*“ Náročnost některých aktivit, například zajištění topiva na zimu, se týká především starších migrantů. „*Nošení uhlí mě teď udělalo nesoběstačnou – už potřebuju výpomoc sousedů, protože to sama neunesu.*“ Na druhou stranu je možnost fyzické práce na venkově migranty aktivně vyhledávána, protože poskytuje široké možnosti seberealizace. Respondenti většinou vypráví o nutnosti dokončit práce na domě či zahradě, aby mohl být koloběh prací uzavřen a „...*až všechno dodělají, budou jen sedět a kochat se.*“ Tímto způsobem hovoří i respondenti pracující na svých objektech po několik desetiletí. Možnost manuální práce považujeme za podstatný skrytý motiv, který dává migrantům nový životní cíl a smysl.

Ačkoli je osobní automobil vnímán spíše jako symbol města, tak se bez něj současní venkované téměř neobejdou. Špatná dopravní obslužnost veřejnou dopravou a nízká vybavenost venkova službami podmiňuje novou nezbytnost, a to nutnost vlastnit osobní automobil. Ve velkých městech auto mít můžete, ale na venkově ho mít musíte. „*S manželkou tak musíme mít nejméně dvě auta a doufat, že se nám neporouchají.*“ Nutnost automobilu je respondenty brána jako nová nechtěná závislost nedovolující odpoutání se od moderní techniky.

Jedním z důsledků větší vzdálenosti od města je pokles intenzity původních sociálních kontaktů z města. Počátečním ideálem respondentů je co nejvíce udržovat vazby se svými přáteli a rodinou ve městě. Nicméně z pragmatických důvodů jako je nedostatek času, financí i ochoty podnikat dlouhé cesty jedním či druhým směrem ustupují z tohoto počátečního ideálu. Respondenti konstatují, že dochází k odcizení a narušení vztahů s přáteli. Na druhou stranu si respondenti uvědomují, že řadu vazeb, které udržovali ve městě, není důležité či potřebné dále zachovávat. „*Už nemám v Praze přátele, všichni se odstěhovali, většinou do zázemí Prahy.*“ Z provedených rozhovorů vyplývá, že vztahy v širší rodině ovlivňují migraci na větší vzdálenosti, a že migrace z měst na vzdálený venkov se týká spíše takových obyvatel, u nichž jsou sociální náklady na přestěhování nízké.

Venkov není jen klidným místem pro život, venkovskou idylou, ale i místem, kde se vyskytují problémy, které si žádají veřejnou iniciativu. Například v Nové Vsi¹¹, poslední vesnici na konci silnice u hranic, nově příchozí obyvatelé spolu se starousedlíky vytvořili iniciativu bojující proti otevření hraničního přechodu, který by znamenal výrazné zvýšení dopravní zátěže v obci. Dalším příkladem může být respondentka, která se nemohla spokojit s neutěšeným stavem varhan místního kostela. Založila proto občanské sdružení na, ve kterém spolupracuje s místními spolky, a pokouší se sehnat peníze na opravu varhan.

Vyprávění respondentů, která zachycují rozrůzněnost ve vnímání města a venkova, se často zaměřují na rozdíly, které vyplývají z odlišného měřítka města a venkovského sídla, respektive z jejich rozdílné struktury a velikosti funkcí. Subjektivní hodnocení či srovnávání funkcí nabízených při životě ve městě a při životě na venkově závisí výrazně na sebe umístění migranta v rámci těchto srovnání. Někteří migranti si například stěžují na málo kulturních akcí na venkově, na nemožnost společenského vyžití. Oproti tomu si jiní dotazovaní pochvalují čilý společenský život na vesnici a bohatý kulturní program. Oba názory se přitom navzájem nepopírají, ale vzhledem k odlišné pozici respondentů doplňují. Z rozhovorů s migranty vyplynulo, že je velmi důležité, zda migranti mají spíše tendenci přizpůsobovat se novému prostředí, nebo jestli mají tendenci přizpůsobit nové prostředí svému životnímu stylu. Pokud se migranti přistěhují na vesnici s očekáváním plně občanské vybavenosti, na jakou byli zvyklí z městského prostředí, dochází k rozčarování a k nárůstu nespokojenosti. Někteří migranti se rozhodnou nahradit aktivity a činnosti, na které byli zvyklí z města, mírně odlišnými aktivitami, které jsou přizpůsobené vesnickému prostředí. Rádi navštěvují divadelní představení místního ochotnického spolku, účastní se masopustního průvodu, s dětmi chodí pravidelně na pálení čarodějnic, atd. Z jejich pohledu je jejich kulturní a společenský život na vesnici plně uspokojivý a nahrazuje aktivity poskytované městem. Z rozboru rozhovorů vyplývá, že se částečně jedná o generační rozdíl v přístupu a přijmutí nového prostředí. Starší respondenti svůj přesun na venkov plánovali většinou dříve, často se do života v obci zapojovali ještě jako chataři či chalupáři. Jejich nároky na kulturní život jsou odlišné. Vliv na hodnocení funkcí nabízených při životě ve městě a

---

¹¹ Jména obcí jsou v textu změněna.

na venkově má také lokalita nového bydliště. V dosídlených oblastech Sudet se i v našem šetření potvrdily dřívější poznatky o nižší sepnutosti komunity a chudším kulturním životě než v lokalitách s nepřerušenu historií osídlení.

6. Závěr

Předložený text prezentuje výsledky výzkumu kontraurbanizace v České republice. Podrobněji se zaměřuje na percepci městského a venkovského prostředí očima migrantů, kteří se z velkých měst přestěhovali na vzdálený venkov. K tomu využívá kvalitativního šetření mezi migranty z velkých měst ve čtyřech venkovských mikroregionech. Výsledky výzkumu ukazují, že i v současné moderní společnosti existují významné rozdíly mezi životem ve městě a životem na venkově. Volba životního stylu sice už není výrazně vázána na prostor, jak tomu bylo u tradičních společností, ale i tak se projevují rozdíly v životě ve městě a na venkově, které vyplývají z odlišných časoprostorových mobilit a životních rytmů v obou prostředích. Migranti z měst hledají na venkově primárně kvality prostředí - více prostoru, více přírody, více možností, lepší bydlení¹². Dále je pro ně důležitá možnost seberealizace a možnost rozvíjet zájmové či pracovní aktivity, které nemohli realizovat ve městě. Mezi migranty vnímanými negativy života na venkově se velmi málo vyskytovaly charakteristiky fyzického prostředí. Výjimkou byla jen nižší míra vybavenosti obcí a horší kvalita technické infrastruktury, které ale nebyly považovány respondenty za závažný problém. Klíčové pro přestěhování z města na vzdálený venkov je životní styl migrantů a finanční možnosti migrantů. Na vzdálený venkov se stěhují častěji migranti, kteří nejsou vázáni na pracovní možnosti městských regionů, popřípadě migranti, jejichž sociální náklady plynoucí z přestěhování na venkov jsou nízké. Zapojení se či utváření venkovské komunity je vedlejším efektem přestěhování na venkov, nikoli jeho primárním cílem. Migranti z města mají často vyšší sociální a kulturní kapitál, který jsou ochotni ve svém bydlišti uplatnit, protože zde chtějí nejenom bydlet, ale také žít, což působí v pozitivním smyslu na rozvoj dotčených lokalit venkovských obcí. Venkov

---

¹² Větší důležitost charakteristik fyzického prostředí pro migraci z měst na venkov potvrzují i výzkumy tzv. amenitní migrace (Bartoš, Kušová, Těšitel 2009).

je vnímán jako prostor příležitostí, kde se činorodí a aktivní mohou realizovat a přispět k rozvoji jejich obce.

Poděkování

Příspěvek vznikl za podpory Grantové agentury Univerzity Karlovy v projektu č. 104810 „Kontraurbanizace v České republice: migrace na venkov, životní styl a proměny rezidenčních preferencí“.

Literatura

- BAILINA, M, BERG, N. G. (2010): Selling the countryside: Representations of rurality in Norway and Spain. *European Journal of Urban and Regional Studies*, 17, č. 3, s. 277-292.
- BARTOŠ, M., KUŠOVÁ, D., TĚŠITEL, J. (2009): Motivation and life style of the Czech amenity migrants (case study). *European Countryside* 1 (3): 164-179.
- BECK, U. (2004): *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*. SLON, Praha, 431 s.
- BELL, M.M., (1992): The fruit of difference: the rural-urban continuum as a system of identity. *Rural Sociology* 57 (1): 65-82.
- BERNARD, J. (2006): Sociální integrace přistěhovalců z velkoměsta na vesnici v České republice a v Rakousku. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 42 (4): 741-760.
- BORNSTEIN, M. H., BORNSTEIN, H. G. (1976): The pace of life. *Nature* (259): 557-558.
- BULMER, M. (1986): *The Chicago School of Sociology: Institutionalization, Diversity, and the Rise of Sociological Research*. The University of Chicago Press, Chicago, 306 s.
- CLARKE, W. A. V., MOORE E. G. (1978): *Population Mobility and Residential Change*. North-western University, Department of Geography, Evanston. 281 s.
- COSER, L. A. (1977): *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*. Waveland Press, Illinois, 611 s.

- ČERMÁK Z. (1996): Transformační procesy a migrační vývoj v České republice. In: Hampl, M. (ed.): *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, s. 155-178.
- ČERMÁK, Z. (2001): Vývoj migrační mobility v devadesátých letech v České republice. In Hampl, M. (ed.): *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. DemoArt, Praha, s. 87-98.
- ČERMÁK, Z. (2005): Migrace a suburbanizační procesy v České republice. *Demografie* 47 (3): 169-176.
- ČERMÁK, Z., HAMPL, M., MÜLER, J. (2009): Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu? *Geografie - Sborník ČGS* 114 (1): 37-51.
- GEYER, H. S., KONTULY, T. M. (eds.) (1996): *Differential Urbanization: Integrating Spatial Models*. Arnold, London, 343 s.
- GILLETTE, J. M. (1928): *Sociologie venkova*. Rolnické tiskárny v Praze, Praha, 494 s.
- CHAMPION, A. G. (ed.) (1989): *Counterurbanization: The Changing Pace and Nature of Population Deconcentration*. Arnold, London, 266 s.
- CHAMPION, T. (2001): Urbanization, suburbanization, counterurbanization and reurbanization. In: Paddison, R. (ed.): *Handbook of Urban Studies*. Sage, London, s. 143-161.
- HÄGERSTRAND, T. (1970): What about people in regional science? *Papers of the Regional Science Association*, 24 (1), s. 7-21.
- HALFACREE, K. (1994): The importance of 'the rural' in the constitution of counterurbanization: evidence from England in the 1980s. *Sociologia ruralis* 34 (2-3): 164-189.
- HALFACREE, K. (2001): Constructing the object: taxonomic practices, 'counterurbanization', and positioning marginal rural settlement. *International Journal of Population Geography* 7 (6): 395-411.
- HAMPL, M. (ed.) (1999): *Geography of Societal Transformation in the Czech Republic*. DemoArt, Prague, 242 s.
- HAMPL, M., KÜHNEL, K. (1993): Migratory trends in former Czechoslovakia. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica* 27 (1): 53-71.

- HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. (2002): *Zrod velkoměsta - Urbanizace českých zemí a Evropa*. Paseka, Litomyšl, 352 s.
- INGLEHART, R. (1997): *Modernization and postmodernization: cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton University Press, Princeton, 453 s.
- KÚHNL, K., PAVLÍK, Z. (1981): Selected features of internal migration in Czechoslovakia, 1950-1978. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica* 16 (2): 3-24.
- LIBROVÁ, H. (1996): Decentralizace osídlení – vize a realita. Část první: Vize, postoje k venkovu a potenciální migrace v ČR. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 32 (3): 285-296.
- LIBROVÁ, H. (1997): Decentralizace osídlení – vize a realita. Část druhá: Decentralizace v realitě České republiky. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 33 (1X): 27-40.
- LOWIN, A., HOTTES, J.H., SANDLER, B.E., BORNSTEIN, H.G. (1971). The pace of life and sensitivity to time in urban and rural settings: A preliminary study. *Journal of Social Psychology* 83 (2): 247-253.
- MACEŠKOVÁ, M., OUŘEDNÍČEK, M. (2008): Dopad suburbanizace na daňové příjmy obcí. *Obec a finance* 13 (1): 28-29.
- MITCHELL, C. J. A. (2004): Making sense of counterurbanization. *Journal of Rural Studies* 20 (1): 15-34.
- MUSIL, J. (1967): *Sociologie soudobého města*. Svoboda, Praha, 320 s.
- MUSIL, J. (1991): Nové vymezení sociální ekologie. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 27 (1): 69-89.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 44 (2): 321-348.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 39 (2): 235-253.

- OUŘEDNÍČEK, M. (2005): New Suburban Development in the Post-socialist City: the Case of Prague. In: Eckardt, F. (ed.): *Paths of Urban Transformation*. Peter Lang (Frankfurt am Main), s. 143-156.
- OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., PULDOVÁ, P. (2009): Metody geografického výzkumu města. In: Ferenčuhová, S., Hledíková, M., Galčanová, L., Vacková, B. (eds.): *Město: Proměnlivá ne/samozřejmost*. Pavel Mervart/Masarykova univerzita, Brno, s. 93-128.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., FEŘTROVÁ, M. (2011): Kvalita života a role lidského kapitálu v depopulačních oblastech v České republice. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 47 (4): 777-803.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L. (eds.) (2011): *Atlas sociálně prostorové diferenciace České republiky*. Nakladatelství Karolinum, Praha, 140 s.
- PARK, R.E., BURGESS, E.W., MCKENZIE, R.D. (eds.) (1925): *The City*. The Chicago University Press, Chicago, 239 s.
- PETERSEN W. (1958): A general typology of migration. *American Sociological Review* 23 (3): 256-266.
- SOROKIN, P., ZIMMERMAN, C. C. (1929): *Principles of Rural-Urban Sociology*. Henry Holt and Company, New York, 652 s.
- SPEARE A., GOLDSTEIN S., FREY W. H. (1975): *Residential Mobility, Migration, and Metropolitan Change*. Ballinger Publishing Company, Cambridge, Mass, 316 s.
- SPENCER, D. (1995): Counterurbanization: the local dimension. *Geoforum* 26 (2): 153-173.
- SÝKORA, L. (ed.) (2002): *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Ústav pro ekopolitiku, o.p.s., Praha, 191 s.
- ŠIMON, M. (2011a): Úspěšná integrace rumunské komunity z Bílé Vody. *Český lid: Etnologický časopis* 98 (2): 155-172.
- ŠIMON, M. (2011b): Kontraurbanizace: chaotický koncept? *Geografie* 116 (3): 231–255.
- ŠIMON, M. (2011c): Únik z měst na venkov. *Geografické rozhledy* 20 (6): 6-7.

- ŠIMON, M., OUŘEDNÍČEK, M. (2010): Migrace na venkov a kontraurbanizace-
Přehled konceptů a diskuze jejich relevance pro výzkum v Česku. In: *Geografie pro život ve 21. Století*. Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou v Ostravě 31. srpna – 3. září 2010. Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava, s. 738-743.
- ŠIMON, M., OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J. (2009): In Search of Counterurbanization: Some Evidence from the Czech Republic. 3rd International Workshop on Post-communist Urban Geographies: Actors Shaping Urban Change, 17.9.2009, Tartu, Estonsko.
- TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., POSPÍŠILOVÁ, L., DVOŘÁKOVÁ, N. (2011): Každodenní život, denní mobilita a adaptační strategie v periferních lokalitách. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 43 (4): 831-858.
- URRY, J. (2000): *Sociology beyond Societies: Mobilities for the Twenty-first Century*. Routledge, London, 255 s.
- VARTIAINEN, P. (1989): Counterurbanization: a challenge for socio-theoretical geography. *Journal of Rural Studies* 5 (3): 217–225.
- WIRTH, L. (1938): Urbanism as a way of life. In: LeGates, R.T., Stout, F., eds. (1996): *The City Reader*. Routledge. London and New York, s. 189-197.

V Praze dne 17. 7. 2012

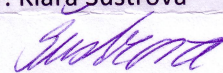
Autorský souhlas

Souhlasím se spoluautorstvím publikace:

- Šustrová, Šimon: „Opuštění městského způsobu života? Analýza vybraných aspektů migrace na venkov.“ In: 2012: Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života

v rozsahu 0,5.

Mgr. Klára Šustrová

**Exploring counterurbanization in a post-socialist context:
case of the Czech Republic**

Journal:	<i>Sociologia Ruralis</i>
Manuscript ID:	SORU-12-010.R1
Manuscript Type:	Original Article
Keywords:	counterurbanisation, post-socialist, rural, typology, migration

SCHOLARONE™
Manuscripts

Review Only

Exploring counterurbanisation in a post-socialist context: the case of the Czech Republic

Abstract: Urban-rural research in post-socialist countries has focused on urban transformation, the impact of international migration and the spread of suburbanisation; little attention has been paid to counterurban migration. The aim of this paper is to propose a typology of counterurban migration strategies based on quantitative research in rural areas in the Czech Republic. Firstly, the paper discusses the differences and similarities of counterurbanisation in western and post-socialist countries by bringing together counterurbanisation and post-socialist research literature. Secondly, detailed information about the counterurbanisation migration stream is provided on the basis of extensive field research. Thirdly, the paper presents four basic types of counterurbanisation migration strategies, two lifestyle-oriented types and two economic-oriented types, based on household motivation, preferences and household employment location. The research demonstrates both general and specific features of counterurbanisation stream in the Czech Republic.

Keywords: Counterurbanisation, post-socialist countries, rural, typology, Czech Republic

1. Introduction

Residential decentralisation is a major trend within the settlement system in the contemporary Czech Republic (Čermák, Hampl, Müller 2009, Ouředníček 2007). Almost all Czech cities with more than 10,000 inhabitants have experienced population losses in the last two decades which illustrates the significance of residential decentralisation. Migration to the countryside is observed not only in adjacent suburban areas but also in more distant rural areas. With gross simplification, it can be said that urban to rural flow consists of two migration movements: suburbanisation and counterurbanisation. These two migration movements have a different scope and range and therefore also a different impact on the spatial organisation of society. According to Champion:

‘A key challenge is to find a satisfactory way of distinguishing metropolitan spill over from other forms of deconcentration, but questions also arise concerning the precise manner in which counterurbanisation should be recognised, including the specification of the variables involved and the scale at which the test should be applied’ (Champion 1989:28).

In this research I employ time accessibility modelling in GIS in order to distinguish remote rural areas from commuting suburban hinterlands.

Suburbanisation, defined as migration from cities to an adjacent hinterland, is one of the most extensive processes of population change in the Czech Republic (Ouředníček 2007). Because of its extent suburbanisation is an important topic for both academics and public administration. Suburbanisation can be seen as both a specific and a general process. On the one hand, suburbanisation in the Czech Republic has been conditioned by the specific circumstances of the post-socialist transition (Barlow, Dostál, Hampl 1994, Musil 1993, 2005, Ouředníček 2003, Sýkora 2002). For example, restitution of land and the emergence of the mortgage market have significantly shaped the pattern and intensity of suburbanisation (Sýkora 1999, Vobecká, Piguet 2011). On the other hand, suburbanisation in the Czech Republic shares many similar characteristics with suburbanisation in Western countries. Suburban migrants also tend to be younger families with children, well-educated and more affluent, and prefer to live in single-family houses with gardens (Ouředníček 2003, Špačková, Ouředníček 2011). Suburbanisation in the Czech Republic displays many characteristics in common with other post-socialist countries. For a more detailed discussion of suburbanisation research in post-socialist countries see Brade *et al.* (2009), Hirt (2007), Kok, Kovács (1999), Krisjane, Berzins (2011), Letmaa *et al.* (2009), Tammaru (2001), etc.

Counterurbanisation, defined as migration from cities to rural areas beyond the commuting hinterland (also counter-stream migration, see Mitchell 2004:21, Fig. 1.), has been rather neglected in both academic and public discourse in the Czech Republic. This paper seeks to fill this gap in our understanding of residential decentralisation in the conditions of the post-

socialist Czech Republic. Two ways of seeing counterurbanisation are presented. The first view sees a distinctive post-socialist counterurbanisation. The situation in the 1990s in post-socialist countries was characterised by an out-flow of people who were unemployed or could not pay high rents from cities to rural areas (Brown, Schafft 2002, Dandalova 2000, Krisjane, Berzins 2011, Tammaru, Kulu and Kask 2004). Such a situation cannot be successfully explained by the thesis about environmentalism as a force for deconcentration which seems to be valid in the case of Western countries (Geyer, Kontuly 1996). Therefore there are grounds for discussing the existence or non-existence of a distinctive post-socialist counterurbanisation. The second view does not see counterurbanisation in post-socialist countries as significantly differing from counterurbanisation in Western countries. Studies describe counterurban movers as middle class people moving from unpleasant urban areas to idyllic rural villages where they can fulfil their dreams (compare Grimsrud 2011 and Halfacree 2008). Urban and rural settings in both Western countries and post-socialist countries share similar advantages and disadvantages; therefore it can be assumed that the counterurban migration stream in the Czech Republic as a post-socialist country does not significantly differ from counterurban migration in Western countries (Halfacree 2008). Thus, by reconciling multiple ways of seeing counterurbanisation, this paper contributes to our understanding of counterurbanisation in post-socialist countries using empirical findings from the Czech Republic.

The aim of the paper is to propose a typology of counterurbanisation migration strategies based on quantitative research in rural areas in the Czech Republic. The typology is based on recent theoretical advances (Mitchell 2004) as well as on extensive field research. Firstly, a discussion of post-socialist and counterurbanisation literature is presented. Secondly, detailed information about counterurbanisation migration streams gained from extensive field research is provided. Thirdly, four main types of counterurbanisation migration strategies, two lifestyle-oriented strategies (ex-urbanisation strategy, anti-urbanisation strategy) and two economic-oriented strategies (family livelihood strategy, rural entrepreneurship strategy) are presented. Finally, a discussion of similarities and differences between the Czech counterurbanisation experience and that of other post-socialist and western countries is put forward in order to set the national case study presented here into a wider international context.

2. The contribution of counterurbanisation and post-socialist research

Before embarking on the counterurbanisation typology, two relevant research fields need to be discussed briefly. Both counterurbanisation research and post-socialist research provide an important theoretical and methodological background to the presented study, although with different implications. Counterurbanisation research started and has advanced furthest in the most urbanised countries (Champion 1989, 1998, Grzeszczak 1996). The findings from countries which have already undergone a counterurbanisation experience provide useful examples or case studies for those countries which are currently experiencing or may experience it in the future. Such a comparison is fruitful in the case of post-socialist countries. The specific conditions of urbanisation under socialism and delayed residential decentralisation in former socialist countries provide a different context for counterurbanisation (see Andrusz, Harloe and Szelényi 1996, Hirt 2007, Musil 1993, 2005, Tammaru 2002). To sum up, both counterurbanisation research and post-socialist research offer useful insights for researching residential decentralisation and deconcentration in post-socialist countries.

2.1 Counterurbanisation research

The concept of counterurbanisation has been in dispute since its origin (Gordon 1979, Mitchell 2004). After two decades of its existence academics were still disputing the nature and significance of counterurbanisation phenomena (Champion 1989). For example, some considered counterurbanisation as 'a challenge for socio-theoretical geography' (Vartiainen 1989), others struggled with the 'counterurbanisation definitional conundrum' (Halliday, Coombes 1995). After another two decades of research academics were still occupied with 'making sense of counterurbanisation' (Mitchell 2004) and challenging the overall value of the

concept itself (Ferrás-Sexto 2009). Detailed overviews of counterurbanisation research are provided elsewhere (Boyle, Halfacree 1998, Ferrás-Sexto 2009, Fuguitt, Beale 1996, Geyer 1996, Grzeszczak 2000, Phillips 2009, Mitchell 2004). The task of adjusting the concept of counterurbanisation to conditions in the Czech Republic requires some explanation concerning definition, scale, settlement features, spatial framework and social characteristics.

Firstly, so as not to add more confusion to the basic concept, Mitchell's definition of counterurbanisation (see Mitchell 2004) was utilised in the research. The choice of this definition is based on following rationale. The Czech Republic is a highly urbanised country with a relatively stable settlement system. Changes in population distribution in recent decades have been relatively small in comparison with the classical phase of industrial urbanisation (Čermák, Hampl, Müller 2009, Hampl 1999 and 2005). Thus it is appropriate to see counterurbanisation as a migratory trend within the settlement system and not as a stage of urban development (Champion 2001, Ouředníček 2007). According to Mitchell (2004) counterurbanisation is defined as a migratory movement from larger settlements to less concentrated settings.

Secondly, I would argue that the national level is an apt framework for researching counterurbanisation in the case of Czech Republic. The Czech Republic is a small country with a highly integrated settlement system and a single dominant capital city, thus, it is suitable for the study of counterurbanisation on a national scale (Champion 1998). A similar conclusion is supported by long term mobility research where centrifugal / centripetal shifts have been gaining greater importance than inter regional shifts (Čermák, Hampl, Müller 2009).

Thirdly, the Czech Republic has a very fragmented settlement structure, which has at least two consequences for counterurbanisation research. One: the national settlement system consists of a very large number of municipalities, especially smaller ones. Almost 28 per cent of the 6,249 municipalities have fewer than 200 inhabitants and 59 per cent have fewer than 500 inhabitants (Czech Statistical Office). Such a detailed administrative division of territory provides a substantive basis for monitoring population changes. Unfortunately, this advantage is reduced by shortcomings in official migration statistics (see Librová 1997, Ouředníček 2007 for details). For example, a significant number of migration moves are missing from official statistics. There is a legal obligation to change one's registered place of residence after moving, but in practice this does not have any coercive power. Accordingly, a lot of people avoid changing their official place of residence because it entails excessive bureaucracy. To sum up, it is believed that official migration statistics do not provide sufficient data to develop a typology of counterurban migration strategies. Extensive field research is necessary to overcome the deficiencies of the available data. Two: The impact of counterurbanisation on affected municipalities can be more profound due to the relatively high proportion of newcomers in relation to local people. In the case of small rural municipalities the impact on the local community of a few counterurban migrants with greater cultural or financial capital can be substantial (Ouředníček, Špačková, Feřtřová 2011). Counterurban migrants who move to a rural village could easily become local community leaders making a positive contribution to local development.

Fourth, the established task in counterurbanisation research of discerning between counterurbanisation and suburbanisation (Champion 1989:29) is dealt with by time-accessibility modelling in GIS. The measurement of suburbanisation and the delimitation of urban and suburban areas in the Czech Republic has been the focus of several studies where the latest methodological advancements were applied (Vobecká, Piguet 2011). Thus, counterurbanisation is defined as a migratory movement from urban areas to rural areas beyond suburban commuting zones. A time-accessibility approach with weighted time impedances according to city size is used to delimit relevant rural areas for counterurbanisation research. Further details are described in the Methodology section.

Finally, it might be argued that a definition of counterurbanisation should include migrants' motivations (see Mitchell 2004 for a review). A different approach was chosen for two

practical reasons. Firstly, no previous survey focusing on counterurban migrants was conducted in the Czech Republic. Secondly, the data from official migration evidence does not include the migrant's motivation for moving. This information was collected until 2005, but the data was still unusable for counterurbanisation research as the categories of migrants' motivations were inappropriate (Drbohlav 1992, Librová 1997). Therefore an explorative approach was applied. The migration motivations of counterurban migrants were not included in the research definition of counterurbanisation, but rather were one of the outcomes of the research. Counterurbanisation, therefore, is defined spatially as a migration from cities to rural areas beyond the suburban commuting hinterland, without referring to migration motivations. It should be noted that there has been a rather unbalanced acceptance of counterurbanisation in post-socialist countries. For example, in Poland and Slovakia it has not aroused any significant interest among researchers (Grzeszczak 2000, Podolák 1995). On the other hand it has been a focus of research in Estonia (Tammaru, Kulu and Kask 2004), Latvia (Krisjane, Berzins 2011), Hungary (Bajmócy *et al.* 2011) and the Czech Republic (Ouředníček 2007). In countries such as Bulgaria or Romania where there is an overall tendency to depopulation, counterurbanisation is seen as a synonym for deurbanisation defined as a decrease in the urban population (Dandalova 2000). In the unique context of the former East Germany a new concept of *Stadt Schrumpfung* has been employed (Bontje 2004). For an overall overview of internal migration across European countries see the report by Rees, Kupiszewski (1999).

2.2 Post-socialist research

Dealing with counterurbanisation research in the post-socialist Czech Republic requires a few remarks on 'post-socialism' in general and on its relation to counterurbanisation research in particular.¹ Studies of counterurbanisation in post-socialist countries (Brown, Shafft 2002, Brown *et al.* 2005, Tammaru 2002) are rare in comparison with studies of counterurbanisation in Western countries (Champion 1989, 2001, Geyer 1996, Boyle, Halfacree 1998, Hoggart 1997, Mitchell 2004); a more detailed elaboration of counterurban migration stream and its underlying factors remains unknown in the case of post-socialist countries. Additionally, analysis of internal migration in post-socialist countries has focused on urban to rural migration without further distinction between counterurbanisation and suburbanisation (Heller 2000, Tammaru, Kulu and Kask 2004). Moreover, studies of counterurbanisation in post-socialist countries are often inaccessible to a wider international audience due to the linguistic diversity of the region (see Timár, Fekéte 2010 for further discussion of 'information impermeability' in the case of feminist geographies in Central and Eastern Europe). The unique opportunity to test the validity of western counterurbanisation concepts in the unique transitional framework of post-socialist countries remains open (Brown, Shafft 2002, Jauhiainen 2009, Musil 2005).

In general, post-socialism has been a common denominator for diverse research in the former socialist bloc. It gained the widest international attention in the first years after the fall of the iron curtain, when several transition theories were published (Pickles, Smith 1998, Stark 1992). Studies of nationwide changes such as a shift towards democracy and free market transition were complementary to studies of particular changes such as urban transformation or regional development (e.g. Enyedi 1998, Hampl 1999, Kostinsky 2001, Turok, Mykhnenko 2008, Ott 2001, Pickles, Smith 1998, Sailer-Fliege 1999). Most studies evaluating transition in an urban context were labelled as post-socialist (or post-communist, post-totalitarian). Changing times and the emergence of a new generation of scholars led to a need for self-reflection and critical examination of post-socialist research (Bodnár 2009, Jauhiainen 2009). As Musil (1993) earlier pointed out, urban development in post-socialist countries has been far from homogeneous. Therefore, it is more apt to talk about different varieties of post-socialism or different paths of post-socialist development. Growing dissatisfaction of scholars with vague definitions of 'post-socialism' has led both to criticism of the concept itself and to further theoretical exploration (Hörschelmann, Stenning 2008).

In this study, 'post-socialism' is used as a conceptual category which encompasses a specific 'post-socialist condition' (Stenning 2005a, 2005b), in our case mobility in general and migration into rural areas in particular. 'Post-socialist condition' is seen as a hybrid social formation conditioned by two simultaneous transformations. These transformations are designated as a) post-totalitarian and b) post-industrial (HAMPL 2007, Musil 2005). Counterurbanisation in the Czech Republic is influenced by both these transformations. The discussion of the interconnection between counterurbanisation and twofold transformation shows the differences between post-socialist countries in mobility patterns and their underlying features.

Counterurbanisation seen in the framework of post-totalitarian transformation is a result of the socialist economic downfall. The breakdown of socialist industry due to a lack of competitiveness had a profound impact on the national labour market. The rise of urban unemployment together with the higher cost of living in cities pushed people into rural areas where they seek employment opportunities. More secure jobs in agriculture, opportunities in the grey economy and family and kinship networks served as a survival strategy for former urban residents (Brown, Schafft 2002). As Brown and Schafft (2002) put it: '... population deconcentration may not reflect positive movement toward opportunities or amenities as is true of 'counterurbanisation' in much of the west, but rather result from economically coerced moves by persons with no other viable options.' However, such an explanation has only partial validity. Firstly, identification of the breakdown of socialist industry as a reason of population deconcentration is a reasonable explanation only in under-urbanised countries (Sjöberg 1992, Szelényi 1996). Such countries underwent late socialist urbanisation driven by centrally planned industrial growth. Migrants to growing industrial cities kept their family or kinship ties to their rural area of origin where they could seek shelter after the socialist economical downfall. However, a similar scenario is far less probable in countries which were already urbanised before the socialist period (such as the Czech Republic). Secondly, the different paths of post-socialist transformation could trigger or suppress population deconcentration (Tammaru, Kulu and Kask 2004). Two examples are presented here:² the Czech Republic and Hungary. The Czech version of post-socialist transformation prevents the rapid decline of industry and subsequent growth of unemployment. General residential mobility was rather low with no significant deconcentration tendency (Čermák 2001). Highly regulated housing rents have protected the less affluent population from being pushed away from cities (Mikeszová 2007). The situation in Hungary was different. The Hungarian version of post-socialist transformation was characterised by rapid industrial downsizing and rapid growth of unemployment. In the early 1990s migration from urban areas to adjacent and remote rural areas marked a trend towards population deconcentration (Brown, Schafft 2002, Kok 1999). Both previous urbanisation experience and the path of the post-socialist transformation shaped counterurbanisation tendencies in the course of the post-totalitarian transformation. Seen in the framework of the post-industrial transformation counterurbanisation is a result of broader changes that shape contemporary societies. The most important of these for counterurbanisation research are, in the author's opinion, changes in the nature and localisation of work, changes in lifestyles and changing mobilities (e.g. Beck 1992, Urry 2000). Two examples from the most recent research in the Czech Republic are taken into consideration. Firstly, changing commuting mobilities allow a greater disproportion between the localisation of work and the localisation of housing. This includes increased car use, a greater percentage of commuters, longer commuting distances and an increase in non-daily commuting (Ouředníček 2011). Additionally, more jobs tend not to have a strict spatial destination. This includes working from home, un-localised work, jobs with a temporal location, etc. (Novák 2011a, 2011b). Secondly, growing societal differentiation and changing lifestyles have an impact on mechanisms shaping population distribution. For example, the age structure of migrants moving from cities to a) urban, b) suburban or c) rural areas was very similar in the first part of the 1990s. After 15 years of transformation this migration pattern

changed significantly. People aged 35 - 50 move more often to suburban or rural areas, younger people aged 25 - 35 prefer urban areas and older people aged 50 - 70 move more often into rural areas (Czech Statistical Office, own calculation). The change of migration patterns over the course of life illustrates differences between the first years of transition and 15 years later, where different localisation requirements in particular phases of the life-course gained crucial significance for migration. Location matters more after socialism. Both the post-totalitarian transformation and the post-industrial transformation help us to understand the nature of counterurbanisation in post-socialist countries. In the author's opinion, counterurbanisation in post-socialist countries is shifting its main focal point from economic driven (post-totalitarian) counterurbanisation to life-style driven (post-industrial) counterurbanisation. The post totalitarian form of counterurbanisation is more pronounced in countries that urbanised late and in less prosperous countries (Krisjane, Berzins 2011, Tammaru, Kulu and Kask 2004) whereas the post-industrial type of counterurbanisation is more pronounced in countries that urbanised early and have been more successful in transforming themselves (Bajmócy *et al.* 2011). An additional factor influencing counterurbanisation in post-socialist countries is delayed suburbanisation and metropolitan growth (Hausserman 1996). The existence of specific post-socialist counterurbanisation is an open hypothesis based on knowledge of mobilities in post-socialist countries and on research experience. Empirical research from the Czech Republic and comparison with research results from other countries is required to accept or reject the hypothesis.

3. Methodology

The selection of research methodology and methods has a crucial impact on potential results in counterurbanisation research (Halliday, Coombes 1995). This paper employs a set of standard methods which are put together in order to investigate the nature of counterurbanisation phenomena in the Czech Republic. In contrast with the selected approach any previous attempt to assess the extent of the counterurbanisation migration stream in the Czech Republic has been done with the use of official migration statistics collected by the Czech Statistical Office (Ouředníček, Novák and Čermák – under review). Unfortunately, these data suffer from several serious deficiencies (see Librová 1997 for a review) and tell us little about the structure of the counterurban migration stream and its impacts in localities. Furthermore, they cannot be used to locate individual counterurban migrants in municipalities. Therefore, in accordance with its research aims this study deliberately opts for a different approach based on extensive field research and the use of more qualitative methods. The overall research design consisted of three steps. 1) Delimitation of remote rural areas and subsequent selection of case study micro-regions. 2) A supplementary email based survey in all municipalities in selected micro-regions. 3) A field survey in municipalities; interviews with counterurban migrants.

The current study is based on 81 interviews with counterurban migrants conducted in four micro-regions in remote rural areas of the Czech Republic during the years 2010 and 2011. The remote rural areas were delimited using accessibility modelling in GIS. The aim was to select remote rural areas beyond 'normal commuting distance' from urban centres where the majority of jobs are located. Only municipalities that were more than 25 minutes driving time away from the nearest urban centre (a city with more than 10,000 inhabitants, 134 in total) were eligible for further selection. Those cities with more than 20,000 inhabitants were allotted between 5 to 30 additional minutes of driving time according to their population size. The defined time accessibility threshold is beyond an acceptable commuting distance for the majority of the population (Lindgren 2003). 1,573 out of 6,249 rural municipalities (29.7 per cent of total area; 9.3 per cent of total population) met these criteria. Four micro-regions included for the most part in remote rural areas were selected (Figure 1). Three represent so called 'inner peripheries' (Musil, Müller 2008) and one is a border region (Table 1). The overall aim was to select rural areas which are most representative in the Czech Republic. Interviews were conducted in all of four selected regions, but only in municipalities with less than 2,000

inhabitants. The size of 2,000 inhabitants is the generally accepted threshold for a rural village in the Czech Republic (Czech Statistical Office 2008).

Place Fig. 1 (Fig.1.eps) around here

Place Table. 1 around here

The supplementary email based survey was carried out to detect the presence/absence of counterurban migrants; municipal representatives in all municipalities in the selected micro-regions were addressed. The short questionnaire asked the municipal representatives about the volume of migration from urban areas and migration in total, about the possible pull factors for counterurban migrants into their municipality and about the number of urban migrants living in the municipality without registering there. The overall return rate was 45 per cent, but together with data from official migration records the data collected shed further light on local dimensions of counterurbanisation. For example, large numbers of unregistered newcomers living permanently in municipalities were reported.

The method of selecting migrants in case study areas was based on an elementary assumption that 'everyone knows everyone else in a village'. This assumption was taken for granted and employed in research design. A random walk through each village provided the opportunity to inquire about the presence or absence of 'newcomers from cities' who had settled in the neighbourhood 'not long ago'. The number of local people spoken to varied according to the village size and the number of its local settlement parts. Identified migrants from urban areas were further sorted. Only those migrants who identified themselves as living in a neighbourhood were interviewed. Second home and recreational cottage users or other types of temporary migrants were not included. Migrants who were not present and those registered in a municipality but living elsewhere were also not included. Quite surprisingly, of all migrants addressed only five per cent refused to be interviewed. In total, 81 interviews with newly-arrived migrants from cities were conducted. The method described above made it possible to locate real counterurban migrants in the case study areas. Such location is not possible by using official migration statistics. The utility of the selected method is further supported by finding that 35 per cent of migrants in the respondents' group living currently in rural municipalities were still officially registered as residing in their urban area of origin, which makes them invisible in official migration statistics as well as in municipal population registers.³ The format of each case study with individual migrants was a standard semi-structured interview followed by an in-depth interview focused on themes and questions relating to counterurban migration (migration, housing, employment, mobility, neighbourhood and community, quality of life, etc.). The length of both types of interview ranged from 30 minutes to 3 hours depending on the migrant's willingness to talk. The interviews were conducted in the summer months in 2010 and 2011, on both weekdays and weekends.

4. Counterurban migrants in the Czech Republic

A majority of migrants were from Prague (58 per cent), followed by regional capitals (17 per cent), other cities (23 per cent) and abroad (one per cent). The main sources of counterurban migrants are rapidly changing localities in Prague and declining industrial cities. Nevertheless, the rural 'pull' factors are far more important than urban 'push' factors (Figure 4). Of the study sample, four fifths of migrants are from a family household, half of them are living together with children and 20 per cent are living alone. The proportions of men and women are balanced. A short description of demographic, educational and employment structure together with an analysis of migration motivations is a crucial step towards a typology of counterurban migration strategies.

4.1 Demographic characteristic of migrants

The demographic structure of the counterurban migration stream differs from the general age-standardised curve of migration intensity (e.g. Boyle, Halfacree, Robinson 1998) in at least two

aspects. Firstly, there is a lower peak in the childhood and young adulthood categories. Secondly, there is significantly higher share of middle aged and older age groups, which are often retired or near to retirement. These findings are consistent with counterurbanisation literature, which links concentration processes with productionism (job and career related migration to urban areas) and deconcentration processes with environmentalism (non-economic or amenity oriented migration to rural areas) (Geyer 1996). The demographic structure of counterurban migrants is further divided into three groups: respondents of the research, adult partners of respondents, and children and younger family members of respondents (Figure 2). Three groups according to position in life-cycle are significant in the research respondents group. The first group are 'young counterurbanites', who moved to countryside in child-bearing or child-raising age, the second group are 'empty nesters', who moved after the children left the common household, and the third group are 'third age migrants', who moved to rural areas shortly before or after retirement. Interestingly, the share of 'third age migrants' in the counterurban migration stream is high and it is expected to grow further in coming years. The anticipated growth of 'third age' counterurban migrants is supported by population ageing research and migration data analysis. According to population ageing predictions for the Czech Republic, the percentage of people aged 65 and over will more than double to 31 per cent between 2004 and 2050 (Rychtaříková 2007). Additionally, migration data reports show that the proportion of migrants from urban to rural areas who were aged 50 - 70 grew by about 60 per cent between the periods 1992-1994 and 2005-2007. Therefore, recent population developments offer a large pool of potential 'third age' counterurban migrants.

Place Fig. 2 (Fig. 2.xlsx) around here

Place Tab. 2 around here

The educational structure of migrants shows a reasonable balance between low, medium, and highly educated people (Table 2). This suggests that counterurban migration is not dependent on education. Furthermore, in contrast with other counterurbanisation studies (Andersen 2009, Lindgren 2003) no significant relation between age and education was found. The values of Pearson's correlation coefficients between age and education level were low ($R = 0.03$).

4.2 Work and mobility patterns

The employment changes and commuting patterns help us to understand work related aspects of counterurbanisation in the Czech Republic. According to employment status, displayed in Table 3, only 53 per cent of migrants are active in the labour force whereas the rest are retired (29 per cent), on maternity leave (9 per cent), or unemployed (9 per cent; often voluntarily). This is in line with other studies which describe counterurbanisation as non-economic migration (Halfacree 1994). The non-economic nature of counterurbanisation is further reflected in employment changes linked to urban-rural migration. Half of migrants did not change their employment with their migration, while another half of migrants who are in the labour force have done so. One third said their salary declined, one sixth experienced a rise of their salary. The rest report no significant changes in their earnings. Change of employment is also reflected in commuting patterns of counterurban migrants. In sum, almost 45 per cent of migrants work in their destination area, 55 per cent of working migrants (24 per cent of all migrants) commute to work to their urban areas of origin, although only 20 per cent of them commute on a daily basis. Five per cent of economically active migrants have a job without a stable place of work and four per cent work from home.

Place Tab. 3 around here

Figure 3 displays employment categories according to the standard economic and occupational classification (NACE). Three salient features of occupational structure are worth mentioning. First, a wide variety of occupations was found in the respondents group, in both intellectual and manual work. Second, a majority of migrants changed their job in relation to their migration, almost always within the same occupational categories. Third, a large proportion of the 'professional, scientific and technical activities' category consists of so called 'self-employed' people, which encompasses a wide range of various professionals working on their own. In the case of counterurbanisation, 'self-employed' people usually work from home and commute rather irregularly. A short description of employment and commuting patterns of counterurban migrants stresses two important features of counterurbanisation in the Czech Republic. Firstly, counterurbanisation is primarily non-economic migration. Despite a lack of employment opportunities in remote rural areas, counterurban migrants are outside the labour force or are able to cope successfully with the local labour market. Secondly, counterurbanisation is facilitated by changes in the labour market. In a post-industrial economy fewer jobs are tied to a particular place or given working hours, which expands options for residential environment choice.

Place Fig. 3 (Fig. 3.xlsx) around here

4.3 The motivations of migrants

In order to understand the driving forces behind counterurbanisation migration, motivations and perceptions of rural migrants are explored. Although explanations for counterurbanisation given in the literature are diverse and often contradictory (Halfacree 1994), a detailed exploration of stated migration motives shed further light on this study. Figure 4 summarises reasons for moving provided by counterurban migrants. More than one reason could be given.

Place Fig. 4 (Fig. 4.xlsx) around here

A great variety of stated migration motivations can be identified, among both primary and secondary reasons (Figure 4). Such variety reflecting the complexity of urban to rural migration is also reported by several other studies (Boyle, Halfacree 1998, Gkartzios, Scott 2010, Halfacree 1994, Mitchell 2004). The most important primary reasons are: (i) Being closer to family, relatives, friends; (ii) Being closer to nature; (iii) Quality of physical environment; and (iv) Change in household composition. The most important secondary reasons embrace: (i) Being closer to nature; (ii) Slower pace of life, calm; (iii) Better life in the countryside; (iv) problems of urban areas; and (v) Personal self-fulfilment (hobbies). It should be noted that migration motives are subject to post-evaluation and rationalisation, certain migration motives might be understood differently by different migrants, and some migration motives might overlap with others. Looking at the information presented in Figure 4 in more detail, firstly, a comparison of primary and secondary reasons indicates that a positive image of the rural and a negative image of the urban is more pronounced in secondary reasons than in primary ones. Migrants might have a tendency to prioritise family related reasons over environment related ones in their ex post rationalisation of migration. Secondly, life-style related motivations are more pronounced than economic related motivations. Thirdly, household changes: (i) Change in household composition; (ii) Better environment for bringing up children; (iii) Leaving a flat for children or 'an empty nest' are important triggers of counterurban migration. It was discovered during interviews that an enlargement or a reduction of family size is often a decisive factor activating spatial mobility in accordance with residential preferences. Fourthly, the importance of housing changes: (i) Private ownership of property/land; (ii) Better house, larger dwelling; (iii) Availability of housing; and (iv) Cheaper housing, is in accord with a long-term preference for single family housing in the Czech Republic (Housing Attitudes in the Czech Republic 2001). Almost all migrants (98 per cent) moved to a single family house whereas their

previous place of residence was mostly in a housing estate (45 per cent) or in a tenement building (40 per cent). Fifthly, a rather surprising result is the low percentage of migrants who included second housing in their migration decision. In fact 42 per cent of migrants previously used their rural place of residence as a second home, but almost none of them counted their second home experience among their stated migration motives. In sum, reasons for counterurban migration are diverse, shaped more by life-style or dwelling preferences than by economic considerations. Counterurbanisation in the post-socialist Czech Republic is therefore similar in this respect to counterurbanisation in western countries (Bijker, Haartsen 2011, Rivera 2007, Halfacree 1994, Halliday, Coombes 1995) and varies from the counterurbanisation described in other post-socialist countries (Brown, Schafft 2002, Brown *et al.* 2005, Dandalova 2000, Bajmócy *et al.* 2011, Tammaru 2001). The distinction between western and post-socialist countries is also blurring. A recent survey by Bajmócy *et al.* (2011) found that the counterurban migration flow in Hungary is comprised of both economic motivated and lifestyle motivated migrants.

Motivations behind counterurbanisation reflect a broader perception of the rural and of life in the countryside (Halliday, Coombes 1995, van Dam, *et al.* 2002). Rural areas are seen by counterurban migrants as less concentrated settings with a better and more spacious environment, closer to nature, with better housing options and a slower pace of life, enabling a more full-valued lifestyle. Analysis of Czech counterurban migrants' narratives identified two major salient features of their rural related discourse. Firstly, rural areas are seen predominantly as a place of consumption; production or work related aspects of rural areas are only marginally noted. Such a perception is consistent with the age structure of migrants (Figure 2) as well as with their stated migration motives (Figure 3). Secondly, rural areas are seen almost completely in terms of the physical quality of the environment; the social quality of the environment is of secondary importance. In contrast with popular discourses about rural *Gemeinschaft*, the vast majority of migrants did not move to a rural area to seek an idealised rural community. However, they are keen to 'join in' or even start new activities that are beneficial to the community after they move in.

4.4 The impact of migration

In order to understand the impact of migration, various aspects of urban/rural life are compared. Table 4 summarises average scores of different aspects of life changes related to urban-rural migration, divided into three age groups. Respondents were asked: 'How do you evaluate changes related to your migration concerning following aspects'? A change of a) personal satisfaction, b) housing, c) family relations, d) neighbourhood relations, e) quality of environment, f) accessibility of services, was evaluated on scale from positive (1) to negative (5).

Place Tab. 4 around here

Most positively perceived is a change in the 'quality of environment' followed by 'housing' and 'personal satisfaction'. 'Family relations' and 'neighbourhood relations' are slightly positive whereas 'accessibility of services' gained worst score. The sequence of aspects shown is in line with stated migration motives (Figure 3). Further study of Table 4 shows that younger age groups are primarily driven by environment considerations and are less satisfied with 'accessibility of services' and 'neighbourhood relations'. Evaluations by the middle-aged generation follow the average values of the sample as a whole with one exception. Their evaluation of 'family relations' after their urban to rural move is surprisingly positive. The interviews suggested that the middle-aged generation no longer need to take care of their children and are free to start a new life in the countryside, so their evaluation of changes in 'family relations' is positive. In contrast with the previous two groups the older age group perceive 'accessibility of services' less negatively. Older age groups tend to be less autonomous and more dependent on family relations and therefore negatively evaluate the

change in their 'family relations'. To sum up, evaluation of life changes related to urban-rural migration is generally positive with the exception of 'accessibility of services', although differences were found between different age groups.

4.5 Typology of migration strategies

The typology of counterurbanisation migration strategies (Table 5) summarises main types of strategies adopted by counterurban migrants in our research. Although the typology is based on one national case study it offers a methodological tool which can be used to compare counterurbanisation migration strategies across countries. The typology is based on household motivation, household preferences and household location. The household motivation indicator discerns whether the primary motivation which migrants reported was lifestyle or economy oriented. Migrants perceive rural areas predominantly either as spaces of consumption or as spaces of production. The household preferences indicator further differentiates a main motive for migration into rural areas. The preferences of migrants indicates their main attraction to rural area and more importantly also the expected way of life in the countryside and future use of rural space. The household employment location indicator specifies where a household employment links are. It is conceived as a *supplementary* indicator because differentiation of contemporary family and household arrangements together with a loosening of localisation requirements for jobs makes employment links less decisive. Thus, four types of counterurbanisation migration strategies are identified.

Place Tab. 5 around here

Firstly, the ex-urbanisation strategy is primarily driven by the lifestyle motivation of a household which seeks the environmental and social amenities of rural areas. A household applying the ex-urbanisation strategy dwells in a rural area, but maintains strong employment links to urban areas. This strategy is employed by 23 per cent of migrants. The employment link to urban area is mostly maintained by just one adult member of a household.

Lucie is 54 years old and she is a tramp for her whole life. She likes to travel through the country, hike, play guitar and bivouac. With her second husband Petr she moved to a rural house to be closer to nature. Unfortunately for her, she has to commute to work to a city twice a week. She works for two subsequent shifts and slept in the office in between. She did not like her job but she does not want to be unemployed. Lucie hopes that she will overcome next few years and then she will have more time to enjoy rural life as a pensioner.

Secondly, the anti-urbanisation strategy is also driven by a household's lifestyle motivation, but in contrast with the ex-urbanisation strategy, adult household members end their employment links with urban areas. This strategy is utilised by 67 per cent of migrants, 70 per cent of whom are outside the labour force, while 30 per cent are employed at destination. Therefore it is more suitable to discern between those working in urban areas (Ex-urbanisation strategy) and those not working in urban areas (Anti-urbanisation strategy). Ending employment links to urban areas does not necessarily imply creation of new employment links in rural areas (compare with Ford 1999, Mitchell 2004).

Jakub and Jana are middle-aged urban professionals who have fulfilled their dream about peaceful rural lifestyle. They were tired of high-speed urban life and they wanted to live in a big house with a garden. They moved to a farm-house in a rural village of their great-grandfather's origin. They did not have to search for a new job in a region, they both tele-commute. Jakub is a freelance artist and Jana is a proof-reader. They are very much involved in community life, gardening and renovating a house. They both conceive slow pace of life in rural areas as a healthier lifestyle.

Thirdly, the family livelihood strategy is primarily motivated by household economic considerations and the social or environmental amenities of the rural area are of secondary importance. In contrast with counterurbanisation migration strategies in other post-socialist countries the family livelihood strategy is only marginally utilised (four per cent). This supports the author's hypothesis which expects a prevalence of lifestyle driven counterurbanisation strategies in early urbanised and more economically advanced countries, in contrast with the prevalence of economic driven counterurbanisation strategies in late urbanised and less economically advanced countries.

Petra is 27 years old blue-collar worker; she grew up in the city and spent almost a whole life there. She likes shopping in malls, going in cafés, strolling through the city. Petra and her husband is very family-oriented person, they like to have a lot of children. After a fourth child was born their housing situation became critical. They neither cannot rent a bigger flat nor to stay in current small flat. They have to move. The only suitable housing choice they could afford was a small dilapidated house in remote rural village. Petra is not happy with life in the countryside, she want to move back or at least closer to the city.

Fourthly, the rural entrepreneurship strategy is primarily motivated by household economic considerations; environmental and social amenities associated with rural area are seen as an appropriate setting for their business activities. Households create strong employment links at destination. The rural entrepreneurship strategy is also a marginal counterurbanisation migration strategy (four per cent), so the economic impact of such migration is rather small.

Martin is a middle aged bachelor who has moved out to rural area near mountains to start a tourism business. He runs his own travel agency focused on mountain adventure trips and two pensions with several employees. Martin wanted to move close to the mountains and invest there into tourism business earlier, but he had to earn start-up money first. His enterprise is successful and he is planning another investment. He walks in the woods and takes photographs in his leisure time.

It is interesting to note that the proportion of those who seek economic profit in rural areas is roughly similar to that of those whose move to a rural area was prompted by economic necessity.

A comparison of counterurbanisation migration strategies shows a prevalence of lifestyle driven motivations, with economic driven motivations less pronounced. Counterurbanisation in the Czech Republic therefore contributes to the post-productivist transformation of countryside; for counter urban migrants rural areas are places of consumption rather than production. The evaluation of overall impact of counterurbanisation on Czech rural areas is twofold. On the one hand, the impact on the rural population measured in terms of the number of newcomers to rural municipalities is modest. Counterurbanisation in the Czech Republic is a secondary migratory movement. The high number of rural settlements and also the dispersed nature of counter urban migration mean that rural municipalities are selectively influenced by urban to rural migration. The impact of counterurbanisation on cities is also small, especially in comparison with intensive suburbanisation. On the other hand, the real importance of counterurbanisation is in the qualitative impact of newcomers. Although quantitatively measured migration to rural areas is a necessary precondition, subsequent lives in rural communities are more important (Halfacree, Rivera 2011). Counterurban migrants positively influence rural communities in the Czech countryside with many positive examples where newcomers from cities use their social, cultural and financial capital to increase the quality of life in their new place of residence.

5. Concluding remarks

This study presents a detailed discussion of counterurban migration streams in the Czech Republic based on field research in remote rural areas. Counterurbanisation is primarily non-economic migration driven mostly by lifestyle oriented motivations. Counterurban migrants seek quality of life and lifestyle rather than work in rural areas. The demographic structure of counterurban migrants includes both younger and older age groups, but the latter tend to prevail. Further growth of 'third age' counterurban migrants is expected in view of recent demographic trends. No significant relation between age and education was found among the respondents. The non-economic nature of counterurbanisation is further supported by work characteristics and mobility patterns. Only half of counterurban migrants participate in the labour force, the rest are retired, unemployed, or on maternity leave. Of all working migrants, 55 per cent commute to work in their urban areas of origin, but only 20 per cent of them commute on a daily basis, others doing so irregularly. A great variety of occupations were found among the respondents. Counterurban migrants utilise the possibilities of the post-industrial division of labour where fewer jobs are tied to a particular place and given working hours, making migration to remote rural areas more feasible. The analysis of stated migration motives shows a great diversity of motives behind counterurbanisation migration decisions and further underlines the importance of lifestyle and dwelling preferences together with perceptions of rural life and household changes. Almost all migrants moved from housing estates or tenement buildings to single family houses. The impact of migration on quality of life is mostly positive, especially when 'quality of environment' or 'personal satisfaction' is concerned, with the exception of 'accessibility of services'. Some specific differences between age groups were found in the impact of migration on quality of life.

The typology of counterurbanisation migration strategies summarises the main types of strategies employed by counterurban migrants. It clearly shows that counterurban migration in the Czech Republic differs significantly from economic driven counterurbanisation described in other post-socialist countries (e.g. Brown, Schafft 2002). The Czech Republic was in contrast to other post-socialist countries already highly urbanised and industrialised country before socialism (Hampl 2005). The inter-generational links between urban and rural inhabitants resulting from previous rural to urban migration was therefore very weak in comparison with countries where intensive urbanisation occurs lately during socialism. Missing intergenerational links to rural areas and the specific path of Czech post-socialist transformation where no rapid growth of urban unemployment was presented prevent economic driven counterurbanisation. Counterurbanisation in the Czech Republic is more similar to counterurbanisation in western countries (e.g. Boyle, Halfacree 1998), although with some limitations (Grimsrud 2011). A prevalence of lifestyle related migration motives, non-economic nature of migration, and perception of *rural idyll* is similar to western countries. In contrast, counterurbanisation in the Czech Republic is not a class-related phenomenon; such explanation does not seem adequate in Czech equalitarian society. An anti-urban discourse is much less pronounced in the migration narratives; Czech cities have very low levels of segregation and crime, even housing areas with socialist *panelaks* is not in decay. Majority of Czech counterurban migrants does not seek rural lifestyle but lifestyle in rural environment, a revival of rural *Gemeinschaft* is not particularly important for migrants. Other differences are resulting from a development of settlement system and a changing housing market. However, such a broad comparison of counterurbanisation between groups of countries should be used cautiously; differences in national contexts and particular geographical frameworks used are of a crucial importance. A further and more detailed elaboration of counterurbanisation in a comparative perspective is required (Bajmócy *et al.* 2011).

Footnotes

- 1) In doing this, I strongly sympathise with Hörschelmann's and Stenning's appeal not to ignore research on post-socialist change in the dominant English-language geographical discourse (Hörschelmann, Stenning 2008). Counterurbanisation research is a good example.
- 2) Another case is countries with substantial ethnic minorities, e.g. Estonia (Tammaru 2002).

3) Ouředníček and Macešková (2008) estimate the share of unregistered migrants in some suburban municipalities at 20 or 30 per cent. According to preliminary results of the 2011 Czech census more than 10 per cent of total population does not live in their officially registered place of residence (Czech Statistical Office).

References

- Andersen, H.S. (2011) Explanations for long-distance counter-urban migration into fringe areas in Denmark. *Population, Space and Place* 17 (5) pp. 627-641
- Andrusz, G., M. Harloe, and I. Szélényi, eds, (1996) *Cities after socialism. Urban and regional change and conflict in post-socialist societies.* (Oxford: Blackwell Publishers)
- Bajmócy P, S. Hosszú, R. Dudás and D. Balizs (2011) A szuburbanizáció és a dezurbanizáció motiváció Magyarországon. (Motivations of suburbanization and dezurbanization in Hungary) Pp. 181-194 in T. Csapó, Z. Kocsis (szerk.): *Az 1971. évi OTK és hatása a hazai településrendszerre: (szuburbanizáció, aprófalvak, településszerkezet)* (Szombathely: Savaria University Press)
- Barlow, M., P. Dostál, M. Hampl eds (1994), *Development and administration of Prague.* (Amsterdam: Universiteit van Amsterdam)
- Beck, U. (1992) *Risk society* (London: Sage)
- Bijker, R.A. and T. Haartsen (2011) More than counter-urbanisation: migration to popular and less-popular rural areas in the Netherlands. *Population, Space and Place* Article first published online: 30 AUG 2011, DOI: 10.1002/psp.687
- Bodnár, J. and R. Poledna (2009) Guest editors' foreword for the special issue on restructuring the postsocialist city. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Sociologia* 54 (1) pp. 3-8
- Bontje, M. (2004) Facing the challenge of shrinking cities in East Germany: the case of Leipzig. *GeoJournal* 61(1) pp. 13-21
- Boyle, P. and K. Halfacree (1998a) *Migration into rural areas.* (Chichester: John Wiley & Sons)
- Boyle, P., K. Halfacree and V. Robinson (1998) *Exploring contemporary migration* (London: Harlow)
- Brade, I., G. Herfert and K. Wiest (2009) Recent trends and future prospects of socio-spatial differentiation in urban regions of central and eastern Europe: a lull before the storm? *Cities* 26 (5) pp. 233-244
- Brown, D., L.J. Kulcsar, L. Kulcsar and C. Obadovics (2005) Post-socialist restructuring and population redistribution in Hungary. *Rural Sociology* 70 (3) 336-359
- Brown, D.L. and K.A. Schafft (2002) Population deconcentration in Hungary during the post-socialist transformation. *Journal of Rural Studies* 18 (3) pp. 233-244
- Čermák, Z. (2001) Vývoj migrační mobility v devadesátých letech v České republice. (Development of migration patterns in 90's in the Czech Republic) Pp. 87-98 in M. Hampl ed, *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie.* (Praha: DemoArt)
- Čermák, Z., M. Hampl and J. Müller (2009) Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu? (Contemporary tendencies of population development of metropolitan areas in Czechia: is an important turn coming?) *Geografie – Sborník ČGS* 114 (1) pp. 37-51
- Champion, A.G. ed. (1989) *Counterurbanization: the changing pace and nature of population deconcentration* (London: Arnold)
- Champion, T. (1998) Studying counterurbanization and the rural population turnaround. Pp. 21-40 in: Boyle, P., K. Halfacree, eds, *Migration into rural areas.* (Chichester: Wiley)
- Champion, T. (2001) Urbanization, suburbanization, counterurbanization and reurbanization. Pp. 143-161 in: Paddison, R. ed., *Handbook of Urban Studies* (London: Sage)
- Czech statistical office (2008) *Varianty vymezení venkova a jejich zobrazení ve statistických ukazatelích v letech 2009 až 2006. (Delimitation of rural areas and their reflection in statistical indicators)* (Praha: ČSÚ) Accessible at: www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/1380-08, 20.1.2012

- Dandolova I. (2001) *Urbanisation and deurbanisation* (Sofia: HURA)
- Drbohlav, D. (1992) Kam a proč? Regionální a sídelní preference obyvatelstva Prahy. (Where and why? Regional and settlement preferences of Prague population) *Demografie* 34 (1) pp. 40-51
- Enyedi, G. ed (1998) *Social Change and urban restructuring in Central Europe* (Budapest: Akadémiai Kiadó)
- Rivera, M.J. (2007) Migration to rural Navarre: questioning the experience of counterurbanisation. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 98 (1) pp. 32-41
- Ferrás Sexto, C. (2009) Is the counterurbanization process a chaotic concept in academic literature? *Geographica Pannonica* 13 (2) pp. 53-65
- Ford, T. (1999) Understanding population growth in the peri-urban region. *International Journal of Population Geography* 5 (4) pp. 297-311
- Fuguitt G.V. and C.L. Beale (1996) Recent trends in nonmetropolitan migration: toward a new turnaround? *Growth and Change* 27 (Spring) pp. 156-174
- Geyer, H. (1996) Expanding the theoretical foundation of the concept of differential urbanization. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 87 (1) pp. 44-59
- Geyer, H.S. and T.M. Kontuly eds (1996) *Differential urbanization: integrating spatial models* (London: Arnold)
- Gkartzios M. and M. Scott (2010) Countering counter-urbanisation spatial planning challenges in a dispersed city-region, the greater Dublin area. *Town Planning Review* 81 (1) pp. 23-52
- Gordon, P. (1979) Deconcentration without 'clean break'. *Environment and Planning A* 11 (3) pp. 281-290
- Grimsrud, G.M. (2011) How well does the 'counter-urbanisation story' travel to other countries? The Case of Norway. *Population, Space and Place* 17 (5) pp. 642-655
- Grzeszczak, J. (2000) Kontrurbanizacja - idea i rzeczywistość. (Counterurbanisation – concept and reality) *Przegląd Geograficzny* 57 (4) pp. 373-393
- Grzeszczak, J. (1996) Tendencje kontrurbanizacyjne w krajach Europy Zachodniej. (Counterurbanisation research in western Europe) *Prace Geograficzne* 167 (1) pp. 1-82
- Halfacree, K. (1994) The importance of 'the rural' in the constitution of counterurbanization: evidence from England in the 1980s. *Sociologia Ruralis* 34 (2-3) pp. 164-189
- Halfacree, K. (2008) To revitalize counterurbanization research? Recognising and international and fuller picture. *Population, Place and Space* 14 (4) pp. 479-495
- Halfacree, K. and M.J. Rivera (2011) Moving to the countryside ... and staying: lives blond representation. *Sociologia Ruralis* 52 (1) pp. 92-114
- Halliday, J. and M. Coombes (1995) In search of counterurbanization: some evidence from Devon on the relationship between patterns of migration and motivation. *Journal of Rural Studies* 11 (4) pp. 433-446
- Hampl, M. (2005) Geografická organizace společnosti v české republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. (Geographical organization of society and transformation processes in the Czech Republic) (Praha: Univerzita Karlova)
- Hampl, M. (2007) Regionální diferenciacie súčasného socioekonomického vývoje v České republice. (Regional differentiation of current socio-economic development in the Czech Republic) *Sociologický časopis* 43 (5) pp. 889-910
- Hampl, M. et al. (1999) *Geography of societal transformation in the Czech Republic*. (Prague: Charles University in Prague, Faculty of Science)
- Häußermann, H. (1996) From the socialist to the capitalist city: experiences from Germany. Pp. 286-317 in: G. Andrusz, M. Harloe and I. Szelényi eds, *Cities after socialism: urban and regional change and conflict in post-socialist societies* (Oxford: Blackwell Publishers)
- Heller, W. (2000) Socioeconomic transformation in rural Romania through the eyes of experts: demographic and social issues. *GeoJournal* 50 (2-3) pp. 151-155
- Hirt, S. (2007) Suburbanizing Sofia: characteristics of post-socialist peri-urban change. *Urban Geography* 28 (8) pp. 755-780

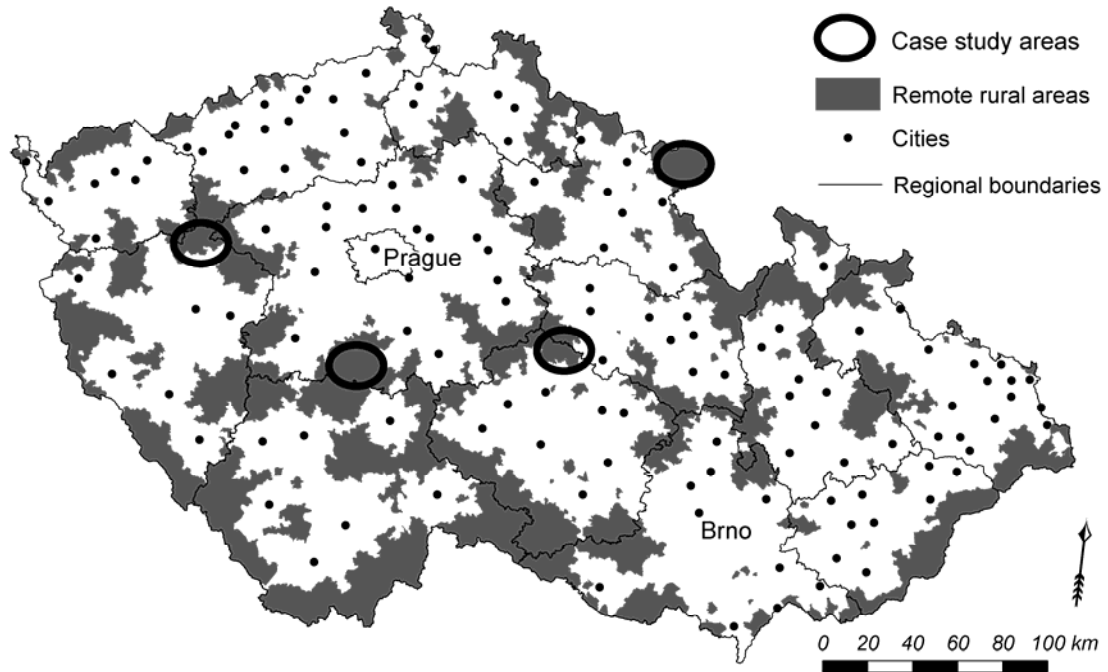
- Hoggart, K. (1997) Rural migration and counter-urbanization in the European periphery: the case of Andalucía. *Sociologia Ruralis* 37 (1) pp. 134-153
- Hörschelmann K. and A. Stenning (2008) Ethnographies of postsocialist change. *Progress in Human Geography* 32 (3) pp. 339-361
- Housing Attitudes in the Czech Republic 2001, Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic, 2001
- Jauhiainen, J.S. (2009) Post-communist urban geographies: an essay. Plenary lecture presented at 3rd International Workshop on Post-communist Urban Geographies, 17-19 September 2009, Tartu, Estonia
- Kok H. and Z. Kovács (1999) The conditions of suburbanization in the agglomeration of Budapest. *The Netherlands Journal of Housing and Built Environment* 14 (2) pp. 119-141
- Kok, H. (1999) Migration from the city to the countryside in Hungary and Poland. *GeoJournal* 49 (1) pp. 53-62
- Kostinsky, G. (2001) Post-socialist cities in flux. Pp. 351-365 in R. Paddison, ed., *Handbook of Urban Studies* (London: Sage)
- Krisjane, Z. and M. Berzis (2012) Post-socialist urban trends: new patterns and motivations for migration in the suburban areas of Riga, Latvia. *Urban Studies* 49 (2) pp. 289-306
- Leetmaa, K., T. Tammaru, and K. Anniste (2009) From priorities-led to market-led suburbanisation in a post-communist metropolis. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 100 (4) pp. 436-453
- Librová H. (1997) Decentralizace osídlení – vize a realita. část druhá: decentralizace v realitě České republiky. (The decentralisation of settlements – vision and reality. part two: deconcentration in the reality of the Czech Republic) *Sociologický časopis* 23 (1) pp. 27-40
- Lindgren, U. (2003) Who is the counter-urban mover? Evidence from the Swedish urban system. *International Journal of Population Geography* 9 (5) pp. 399-418
- Macešková, M. and M. Ouředníček (2008) Dopad suburbanizace na daňové příjmy obcí. (Impact of suburbanization on municipal tax revenue) *Obec a finance* 13 (1) pp. 28-29
- Mikeszová, M. (2007) Socio-economic research on housing in the Czech republic. *Czech Sociological Review* 43 (3) pp. 637-646
- Mitchell, C.J.A. (2004) Making sense of counterurbanization. *Journal of Rural Studies* 20 (1) pp. 15-34
- Musil, J. (1993) Changing urban systems in post-communist societies in central Europe: analysis and prediction. *Urban Studies* 30 (6) pp. 899-905
- Musil, J. (2005) Why socialist and post-socialist cities are important for forward looking urban studies. Pp. 251-262 in A. Haila, ed., *Forward looking urban studies* (Helsinki: European Science Foundation)
- Musil, J., K. Müller (2008) Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. (Inner peripheries of the Czech Republic as a mechanism of social exclusion) *Sociologický časopis* 44 (2) pp. 321-348
- Novák, J. (2011a) Commuting time 2001. Pp. 57-58 in M. Ouředníček, J. Temelová and L. Pospíšilová eds, *Atlas of socio-spatial differentiation of the Czech Republic* (Prague: Karolinum)
- Novák, J. (2011b) Nondaily commuting 2001. Pp. 61-62 in M. Ouředníček, J. Temelová and L. Pospíšilová eds, *Atlas of socio-spatial differentiation of the Czech Republic* (Prague: Karolinum)
- Ott, T. (2001) From concentration to deconcentration-migration patterns in the postsocialist city. *Cities* 18 (6) pp. 403-412
- Ouředníček, M. (2003) Suburbanizace Prahy. (Suburbanisation of Prague) *Sociologický časopis* 39 (2) pp. 235-253
- Ouředníček, M. (2007) Differential suburban development in the Prague urban region. *Geografiska Annaler: Human Geography B* 89 (2) pp. 111-125
- Ouředníček, M. (2011) Commuting centres. Pp. 55-56 in M. Ouředníček, J. Temelová and L. Pospíšilová eds, *Atlas of socio-spatial differentiation of the Czech Republic* (Prague: Karolinum)

- Ouředníček, M., J. Novák and Z Čermák (2012) Urbanisation and suburbanisation processes in the Czech Republic. under review
- Ouředníček, M., P. Špačková and M. Feřtřová (2011) Změny sociálního prostředí a kvality života v depopulačních regionech České republiky. (Changes in social milieu and quality of life in depopulating areas of the Czech Republic) *Sociologický časopis* 47 (4) pp. 777-803
- Phillips, M. (2009) Counterurbanisation and rural gentrification: an exploration of the terms. *Population, Space and Place* 16 (6) pp. 539-558
- Pickles, J. and A. Smith (1998) *Theorizing transition* (London: Routledge)
- Podolák, P. (1995) Interregional migration pattern in Slovakia: efficiency analysis and demographic consequences. *Geoforum* 26 (1) pp. 65-74
- Rees, P. and M. Kupiszewski (1999) *Internal migration and regional population dynamics in Europe: a synthesis* (Strasbourg: Council of Europe Publishing)
- Rychtaříková, J. (2009) Les défis actuels de la démographie tchèque. (The current challenges arising out of Czech population trends) *Revue d'etudes comparatives est-ouest* 40 (1) pp. 121-144
- Sailer-Fliege, U. (1999) Characteristics of post-socialist urban transformation in East Central Europe. *GeoJournal* 49 (1) pp. 7-16
- Schmidt S. (2011) Sprawl without growth in eastern Germany. *Urban Geography* 32 (1) pp. 105-128
- Sjöberg, Ö. (1992) Underurbanisation and the zero urban growth hypothesis: diverted migration in Albania. *Geografiska Annaler B* 74 (1) pp. 3-19
- Špačková, P., M. Ouředníček (2012) Spinning the web: new social contacts of Prague's suburbanites. *Cities*, Available online 7 October 2011, In Press
- Stark, D. (1992) The great transformation? Social change in eastern Europe. *Contemporary Sociology* (21) 3 pp. 299-304
- Stenning, A. (2005a) Post-socialism and the changing geographies of the everyday in Poland. *Transactions of the Institute of British Geographers NS* 30 (1) pp. 113-127
- Stenning, A. (2005b) Out there and in here: studying Eastern Europe in the west. *Area* 37 (4) pp. 378-83
- Sýkora, L. (1999) Processes of socio-spatial differentiation in post-communist Prague. *Housing Studies* 14 (5) pp. 679-701
- Sýkora, L. (2003): Suburbanizace a její společenské důsledky. (Suburbanisation and societal consequences) *Sociologický časopis* 39 (2) pp. 217-232
- Szelényi, I. (1996) Cities under Socialism-and After. Pp. 286-317 in G. Andrusz, M. Harloe, and I. Szelényi, eds, *Cities after socialism. urban and regional change and conflict in post-socialist societies*. (Oxford: Blackwell Publishers)
- Tammaru, T. (2001) Suburban growth and suburbanisation under central planning: the case of soviet Estonia. *Urban Studies* 38 (8) pp. 1314-1357
- Tammaru, T. (2002) Universal and specific features of urbanization in Estonia under socialism: the empirical evidence of the sources of urban and rural population growth. *The Professional Geographer* 54 (4) pp. 544-556
- Tammaru, T., H. Kulu, and I. Kask, (2004) Urbanization, suburbanization and counter-urbanization in Estonia. *Eurasian Geography and Economics* 45 (3) pp. 159-176
- Timár, J. and E.G. Fekete (2010) Fighting for recognition: feminist geography in east-central Europe. *Gender, Place & Culture* 17 (6) pp. 775-790
- Turok, I. and V. Mykhnenko (2008) Resurgent European cities? *Urban Research & Practice* 1 (1) pp. 54-77
- Urry, J (2000) *Sociology beyond societies: mobilities for the twenty-first century* (London: Routledge)
- Van Dam, F., S. Heins and B.S. Elbersen (2002) Lay discourses of the rural and stated and revealed preferences for rural living. Some evidence of the existence of a rural idyll in the Netherlands. *Journal of Rural Studies* 18 (4) pp. 461-476

Vartiainen, P. (1989) Counterurbanization: a challenge for socio-theoretical geography. *Journal of Rural Studies* 5 (3) pp. 217-225

Vobecká, J., V. Piguet (2011) Fertility, natural growth, and migration in the Czech Republic: an urban–suburban–rural gradient analysis of long-term trends and recent reversals. *Population, Space and Place* Article first published online: 23 NOV 2011

Figure 1: Remote rural areas and case study areas

See Fig.1.eps file

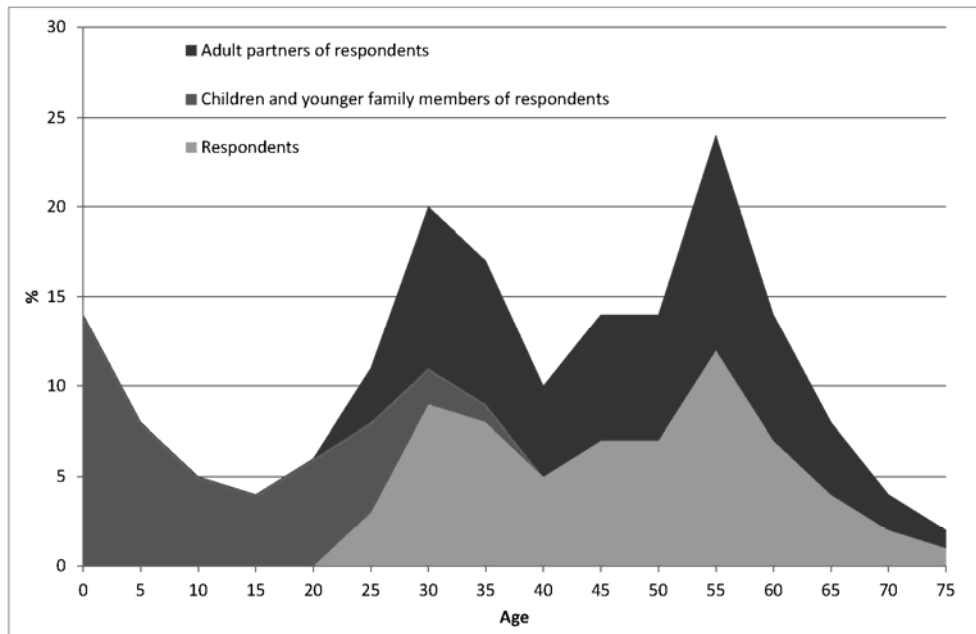
Source: Author's GIS accessibility model.

Table 1: Selected rural areas

	Broumov region	Chotěboř region	Kralovice region	Sedlčany region
Population size	17,264	22,698	22,158	22,013
Area (km²)	234.8	309.5	659.3	448.7
Nr. of settlements	37	101	176	120
Nr. of municipalities < 500	7	22	33	11
Nr. of municipalities 500 - 2000	5	7	8	9
Nr. of municipalities 2000 <	2	2	3	2
Rural population change in 2001-2007	-166	62	124	-137

Source: Czech Statistical Office, own calculation

Figure 2: Age structure of counterurban migrants

See Fig. 2.eps

Source: Author's research.

Table 2: Educational structure

Education	Share of migrants (%)	Average age in group
Primary school	4.9	47.5
Apprenticeship	19.8	52.6
Grammar school	40.7	46.4
University education	32.1	53.4

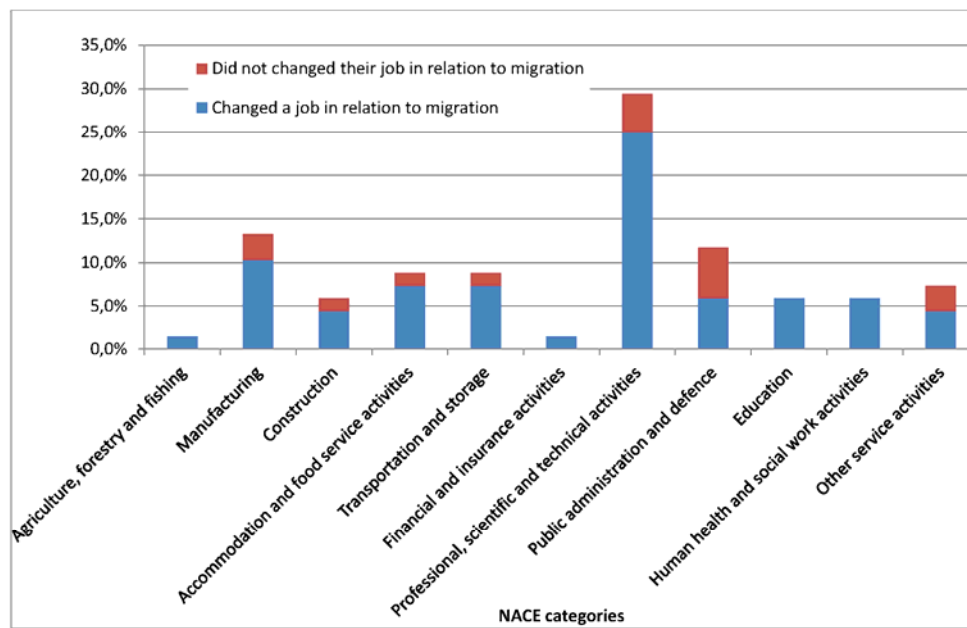
Source: Author's research.

Table 3: Employment status

Employed	53 %
Maternity leave	9 %
Retired	29 %
Unemployed	9 %

Source: Author's research.

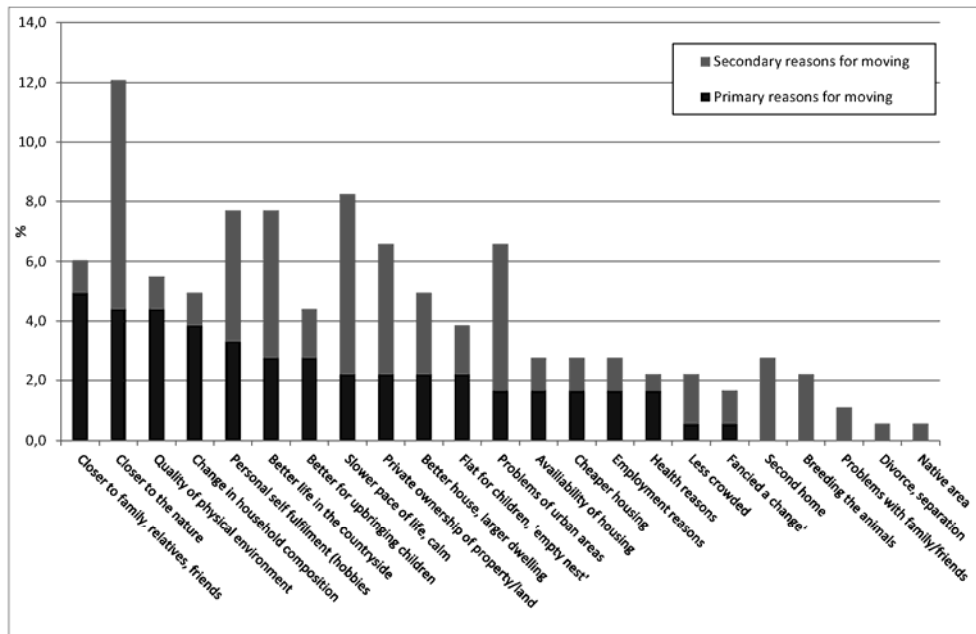
Figure 3: Occupational structure of counterurban migrants

See Fig. 3.eps

Source: Author's research.

Figure 4: Stated migration motives

See Fig. 4.eps

Source: Author's research, n = 182.

Note: Migrants were asked to report the reasons for relocation. Subsequently, they were asked to select most important one which was considered as primary reason. The rest (if any) was considered as secondary reasons.

Table 4: Impact of migration on quality of life

Age groups	Average scores in groups			
	Total (20-75) (n=81)	20-35 (n=15)	36-55 (n=33)	56-75 (n=33)
Personal satisfaction	1.56	1.67	1.61	1.45
Housing	1.47	1.33	1.38	1.63
Family relations	2.28	2.13	2.06	2.56
Neighbourhood relations	2.06	2.53	1.91	2.00
Quality of environment	1.26	1.00	1.27	1.36
Accessibility of services	3.19	3.50	3.30	2.94

Source: Author's research.

Table 5: Typology of counterurbanisation migration strategies

Types of migration strategies	Household motivation	Household preferences	Household employment
Ex-urbanisation strategy	Lifestyle oriented (consumption)	DWELLING in destination - Household seek environmental and social amenities associated with rural dwelling.	Maintain strong employment link to urban areas. At least one adult member employed in urban area of origin.
Anti-urbanisation strategy	Lifestyle oriented (consumption)	DWELLING in destination and NOT WORKING in urban area - Household seek environmental and social amenities associated with rural dwelling and working.	Close up employment link to urban areas. One/both partners outside labour force, employed at destination or unemployed.
Family livelihood strategy	Economy oriented (production)	ECONOMIC NEED - Household seek primarily to satisfy their economic needs (housing, cost of living, employment, etc.); environmental and social amenities associated with rural areas are secondary.	One/both partners employed at urban area of origin or at destination or unemployed/outside labour force.
Rural entrepreneurship strategy	Economy oriented (production)	ECONOMIC PROFIT in destination - Household considered environmental and social amenities associated with rural areas as appropriate for setting their business activities.	Create strong employment link at destination. At least one adult member employed at destination.

Source: Author